

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN PANDEMİ DÖNEMİNDEKİ SİBER
ZORBALIK/MAĞDURİYET DURUMLARININ İNCELENMESİ

Hanife DEMİR

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

Liderlik, araştırma, inovasyon, kaliteli eğitim ve değişim ile

Daha ileriye ... En İyiyeye ...

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı
Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN PANDEMİ DÖNEMİNDEKİ SİBER
ZORBALIK/MAĞDURİYET DURUMLARININ İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF UNIVERSITY STUDENTS' CYBER BULLYING / VICTIM
SITUATIONS DURING THE PANDEMIC PERIOD

Hanife DEMİR

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

Kabul ve Onay

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼đ¼ne,
Hanife DEMİR'in hazırladığı "¼niversite ¼đrencilerinin Pandemi D¼nemindeki Siber Zorbalık/Mağduriyet Durumlarının İncelenmesi" başlıklı bu çalışma j¼rimiz tarafından **Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalında Y¼ksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

J¼ri Başkanı	Doç. Dr. Nurten KARACAN ÖZDEMİR	İmza
J¼ri ¼yesi (Danışman)	Doç. Dr. Nil¼fer KOT¼RK	İmza
J¼ri ¼yesi	Dr. ¼đretim ¼yesi Fatma Zehra ¼NL¼ KAYNAKÇI	İmza
J¼ri ¼yesi	Dr. ¼đretim ¼yesi ¼zlem HASKAN AVCI	İmza
J¼ri ¼yesi	Dr. ¼đretim ¼yesi Beg¼m SERİM YILDIZ	İmza

Bu tez Hacettepe ¼niversitesi Lisans¼st¼ Eğitim, ¼đretim ve Sınav Y¼netmeliđi'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki j¼ri ¼yeleri tarafından 21 / 02 / 2022 tarihinde uygun g¼r¼lm¼ř ve Enstit¼ Y¼netim Kurulunca .... / .... / ..... tarihi itibarıyla kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Selahattin GELBAL
Eğitim Bilimleri Enstit¼s¼ M¼d¼r¼

Öz

Bu araştırmanın temel amacı COVID-19 pandemi döneminde üniversite öğrencilerinin siber zorbalık/mağduriyet düzeylerini; bazı sosyodemografik özellikler (cinsiyet, fiziksel hastalık geçirme durumu, sınıf düzeyi, pandemide ikamet edilen yer, gelir düzeyi ve günlük internet kullanım süresi), toplumsal cinsiyet eşitliği, kolektivizm, psikolojik ihtiyaçlar ve COVID-19 pandemisinin yaşam kalitesine etkisine göre incelemektir. Yapılan araştırmanın çalışma grubu 545 üniversite öğrencisinden (446 kadın, %81.8; 99 erkek, %18.2) oluşmaktadır. Araştırmada veri toplamak amacıyla Üniversite Öğrencileri için Siber Zorbalık Ölçeği, COVID-19 Pandemisi'nin Yaşam Kalitesine Etkisi Ölçeği, Genç Bireylerde Bireycilik ve Kolektivizm Ölçeği, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeği ile birlikte araştırmacı tarafından geliştirilmiş kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda katılımcıların son altı ay içerisinde en az bir defa siber zorbalıkta bulunma oranı %35.2 ($n = 192$) iken, siber mağduriyet yaşama oranı %52.6 ($n = 281$) olarak saptanmıştır. Katılımcıların cinsiyetlerine, fiziksel hastalık geçirme durumlarına ve günlük internet kullanım sürelerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Ayrıca COVID-19 pandemisinin yaşam kalitesine etkisi kapsamında psikolojik, sosyal ve mesleki etki boyutunun hem siber zorbalıkla hem de siber mağduriyetle anlamlı ve olumlu ilişki içinde olduğu belirlenmiştir. Öte yandan otorite ve geleneğe bağlılık ve sevgi-ait olma siber zorbalığı; gruba bağlılık ve sevgi-ait olma ise siber mağduriyeti anlamlı ve olumsuz yönde yordamıştır. Son olarak hiyerarşik regresyon analizi sonucunda dahil edilen değişkenlerin siber zorbalığı %3.8; siber mağduriyeti %7.7 oranında açıkladığı saptanmıştır. Elde edilen bulgular alanyazın ışığında tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: siber zorbalık, toplumsal cinsiyet eşitliği, psikolojik ihtiyaçlar, kolektivizm, Covid-19, yaşam kalitesi

Abstract

The main purpose of this research is to determine the university students' level of cyberbullying/victimization during the COVID-19 pandemic regarding some sociodemographic characteristics (gender, physical illness status, class level, place of life, income level and daily internet use), gender equality, collectivism, psychological needs, and the impact of COVID-19 on the quality of life. The sample of the research includes 545 university students (446 females, 81.8%; 99 males, 18.2%). To collect data in the research, the Cyberbullying Scale for University Students, the Impact of the COVID-19 Pandemic on Quality of Life Scale, Individualism/Collectivism Scale for Young Individuals, the Gender Equality Scale and a demographic information form were utilized. Results of the study suggested the rate of participants who have been cyberbullied at least once in the last six months was 35.2% while the rate of cyber victimization was 52.6%. A statistically significant difference was found regarding gender, physical illness and daily internet usage time of participants. Moreover, significantly positive relationship between the impact of COVID-19 on the quality of life with respect to psychological, social, and occupational impact dimensions and both cyberbullying and victimization were found. Commitment to authority/tradition and love-belonging predicted cyberbullying in a significant and negative way. Group attachment and love-belonging predicted victimization in the same way. In the result of hierarchical regression analysis, it was found that the included variables explained cyberbullying at the rate of 3.8% and cyber victimization 7.7%. The findings were discussed and suggestions were made in the light of the literature.

Keywords: cyberbullying, gender equality, psychological needs, collectivism, Covid-19, quality of life

Teşekkür

Hayatımda hiç unutulmayacak bir tecrübe olan yüksek lisans sürecimde, bana destek olan herkese teşekkürü borç bilirim. Bu teşekkür listesinin başına da sevgili danışmanım Doç. Dr. Nilüfer KOÇTÜRK'ü koymam gerekir. Zira kendisi olmasa ne bu tez ortaya çıkabilirdi ne de ben devam edebilirdim. Ona olan minnetimin bir parçası ancak buraya sığabilir. Birçok yoğunluğumun içinde tezi yazmak çok zordu fakat kendisi, benden hep daha yoğun olmasına rağmen beni hiç aksatmadı. Onca işi birlikte götürmesine, karakterine ve iş ahlakına hayran olduğum danışmanımın ilk tez öğrencisi olmanın, tabiri caizse ilk göz ağrısı olmanın mutluluğuyla gururlanıyorum. İyi ki o gün birlikte çalışma kararı almışız.

Bu sayfada adının geçmesi gereken birçok kişi var. Maddi, manevi yapabileceği ne varsa hepsini yapmaya çalışan, üzerimdeki emekleri sonsuz olan ailem, tezimin jürisinde bulunarak bana ve tezime değerli katkılar sunan tez jürileri, bilgilerini esirgemeyen diğer tüm hocalarım, ruhumun destekçisi dostlarım, arkadaşlarım, araştırmama katılarak bana katkı sağlayan yüzlerce katılımcı... Hepinize minnettarım.

Ayrıca tez boyunca çok kez yardımı dokunan, siber zorbalık alanında ileride adını sıkça duyacağımıza emin olduğum, ismi ile müsemma bir kişi de var ki ona ayrı bir teşekkür cümlesi kurmam gerekir. Sevgili hocam Arş. Gör. Eyüp Sabır ERBİÇER'e çok teşekkür ederim.

Son olarak ruhuma iyi gelen ve Prof. Dr. Üstün DÖKMEN'e ait cümleyi satırlarıma ekleyerek bitirmek istiyorum:

Adetten değil ama kendime de teşekkür etmek istiyorum.

Teşekkür ederim kendim, iyi ki varsın...

İçindekiler

Öz.....	ii
Abstract.....	iii
Teşekkür	iv
Tablolar Dizini.....	viii
Şekiller Dizini	ix
Simgeler ve Kısaltmalar Dizini	x
Bölüm 1 Giriş	1
Problem Durumu	1
Araştırmanın Amacı ve Önemi	9
Araştırma Problemi	12
Sayıltılar	13
Sınırlılıklar	13
Tanımlar	14
Bölüm 2 Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar	16
Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet.....	16
Siber Zorbalığın ve Siber Mağduriyetin Yaygınlığı	18
Siber Zorbalık ve Mağduriyetin Nedenleri.....	21
Siber Zorbalık Kuramları.....	24
Siber Zorbalık/Mağduriyet ve Cinsiyet ile İlgili Yapılan Çalışmalar.....	34
Siber Zorbalık/Mağduriyet ve Sınıf Düzeyi ile İlgili Yapılan Çalışmalar	37
Siber Zorbalık/Mağduriyet ve Günlük İnternet Kullanım Süresi ile İlgili Yapılan Çalışmalar	39
Siber Zorbalık/Mağduriyet ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Yapılan Çalışmalar	41
Siber Zorbalık/Mağduriyet ve Bireycilik/Kolektivizm ile İlgili Yapılan Çalışmalar	43
Siber Zorbalık/Mağduriyet ve Psikolojik İhtiyaç ile İlgili Yapılan Çalışmalar	49
Bölüm 3 Yöntem	53

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	53
Veri Toplama Süreci	55
Veri Toplama Araçları	55
Verilerin Analizi	59
Bölüm 4 Bulgular ve Yorumlar	61
Ölçek Puanlarına İlişkin Betimsel Analizler ve Normallik Analizi	61
Üniversite Öğrencilerinin Siber Zorbalık/Mağduriyet Oranlarına İlişkin Bulgular	62
Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puan Ortalamalarının Bazı Sosyodemografik Özelliklere Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular	63
Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet ile Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kolektivizm, Psikolojik İhtiyaçlar ve COVID-19 Yaşam Kalitesi Etkileri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular	72
Siber Zorbalık Puanlarının Yordayıcıları Olarak Kolektivizm, Psikolojik İhtiyaçlar ve COVID-19 Yaşam Kalitesi Etkilerine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları	74
Siber Mağduriyet Puanlarının Yordayıcıları Olarak Kolektivizm, Psikolojik İhtiyaçlar ve COVID-19 Yaşam Kalitesi Etkilerine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları	76
Bölüm 5 Sonuç, Tartışma ve Öneriler	79
Sonuçlar	79
Tartışma	81
Öneriler.....	98
Kaynaklar	104
EK- A: Ölçek Kullanım İzinleri	136
EK-B: Gönüllü Katılım Formu.....	141
EK-C: Ölçekler	142
EK-Ç: Etik Komisyonu Onay Bildirimi	148
EK-D: Etik Beyanı	149
EK-E: Yüksek Lisans Tez Çalışması Orijinallik Raporu	150

EK-F: Thesis/Dissertation Originality Report.....	151
EK-G: Yayımlama ve Fikrî Mülkiyet Hakları Beyanı.....	152

Tablolar Dizini

Tablo 1 Çalışma Grubuna İlişkin Demografik Bilgiler.....	53
Tablo 1 Ölçek ve Alt Boyutlar için Ortalama, Standart Sapma, Çarpıklık ve Basıklık Sonuçları.....	61
Tablo 2 Cinsiyete Göre Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puanlarına İlişkin t Testi Sonuçları.....	63
Tablo 3 Fiziksel Rahatsızlık Geçirme Durumlarına Göre Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puanlarına İlişkin t Testi Sonuçları	64
Tablo 4 Sınıf Düzeyine Göre Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puanlarına İlişkin Betimsel Değerler	65
Tablo 5 Sınıf Düzeyine Göre Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.....	66
Tablo 6 Pandemide İkamet Edilen Yere Göre Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puanlarına İlişkin Betimsel Değerler.....	66
Tablo 7 Pandemide İkamet Edilen Yere Göre Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları	67
Tablo 8 Gelir Düzeyine Göre Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puanlarına İlişkin Betimsel Değerler	67
Tablo 9 Gelir Düzeyine Göre Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.....	68
Tablo 10 Günlük İnternet Kullanım Süresine Göre Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puanlarına İlişkin Betimsel Değerler	69
Tablo 11 Günlük İnternet Kullanım Süresine Göre Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları	69
Tablo 12 Günlük İnternet Kullanım Süresine Göre Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puan Ortalamaları Arasındaki Farklar	70
Tablo 13 Değişkenler Arası Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları.....	72
Tablo 14 Siber Zorbalık Yordayıcıları Olarak Kolektivizm, Psikolojik İhtiyaçlar ve COVID-19 Yaşam Kalitesine Etkisi Alt Boyutlarına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları.....	75
Tablo 15 Siber Mağduriyet Yordayıcıları Olarak Kolektivizm, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Psikolojik İhtiyaçlar ve COVID-19 Yaşam Kalitesi Etkileri Alt Boyutlarına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları	77

Şekiller Dizini

Şekil 1. Sosyo-ekolojik bakış açısıyla ergenler arasında siber zorbalık (Cross vd., 2015).....	26
Şekil 2. Siber zorbalığın bağlamsal modeli (Papatraianou vd., 2014).....	27
Şekil 3. Barlett ve Gentile Modeli (Barlett, 2017).	31
Şekil 4. Planlı davranış teorisi (Ajzen, 1991).....	33
Şekil 5: Hofstede'nin kültürel boyutları ve Türkiye verileri (Halis vd., 2009).	46

Simgeler ve Kısaltmalar Dizini

DSÖ: Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization)

ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

UNICEF: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (United Nations International Children's Emergency Fund)

WEF: Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum)

YÖK: Yükseköğretim Kurulu

Bölüm 1

Giriş

Üniversite öğrencilerinin pandemi dönemindeki siber zorbalık/mağduriyet durumlarının incelendiği bu araştırmanın giriş bölümünde öncelikle problem durumu sunulmuştur. Ardından araştırmanın amacı ve önemi, problem cümlesi, alt problemler, sayıtlılar, sınırlıklar ve son olarak tanımlar verilmiştir.

Problem Durumu

Yirminci yüzyıldan beri Ebola gibi birçok salgın hastalıkla tanışan dünya, 2019 yılı sonlarında ortaya çıkan ve güncel bir salgın olan yeni tip koronavirüs (COVID-19) ile karşı karşıya kalmıştır. Tüm diğer salgınlar gibi COVID-19 da psikolojik, ekonomik, sosyal ve fiziksel boyutta birçok etkiye yol açmıştır (Dünya Sağlık Örgütü [DSÖ], 2020; Soylu, 2020; Şimşek, 2020; Uluslararası Çalışma Örgütü [ILO], 2021). DSÖ (2020) raporlarına göre fiziksel olarak milyonlarca kişi salgına yakalanmış, yine milyonlarca kişi hayatını kaybetmiştir. Eğitim sektörü de pandeminin etkilerinden payını almış, salgın sürecinin ilk aşamalarında okul öncesinden üniversiteye kadar her düzeyde örgün eğitime ara verilmiş ve uzaktan/evden eğitimle çevrim içi olarak eğitim faaliyetlerinin yürütülmesine çalışılmıştır (Millî Eğitim Bakanlığı, 2020; Yükseköğretim Kurumu, 2020). Okulların uzaktan eğitime geçmesi öğretmenler ve öğrenciler için strese ve yeni teknolojik öğrenmelere, aileler için yüksek ekonomik maliyetlere ve çocuk bakımında farklılıklara sebep olmuştur (UNESCO, 2020). Bunlara ek olarak, COVID-19 pandemisi bireylerin yalnızca fiziksel sağlıklarını değil, ruh sağlıklarını da birçok bozukluk yönünden risk altında bırakmıştır. COVID-19 pandemisi sebebiyle yaşam şartlarının değişmesi, bireylerin toplumdaki izole edilmesi, kişilerin zamanlarının çoğunu hareketsiz bir şekilde geçirme süresinin artması, virüsün asıl nedeninin belirsizliği ve göz ile görünmemesi, tüm yaş gruplarındaki bireylerin risk altında olması gibi nedenler yüzünden bazı bireylerin yaşam tarzı ve ruh sağlığı etkilenmiştir (Çağlayan-Tunç vd., 2020; Serafini, 2020). Örneğin, Wang vd. (2020) salgının ilk aşamasını gözleterek 1210 katılımcıyla yaptıkları çalışmada %16.5 orta/şiddetli düzeyde depresif belirtiler, %28.8 orta/şiddetli düzeyde kaygı belirtileri ve %8.1 orta/şiddetli düzeyde stres belirtileri bildirmişlerdir. Ayrıca katılımcıların kadın ve öğrenci olması ile bazı fiziksel belirtilerinin (ör., ağrı, baş dönmesi) ve

kötü bir sağlık durumunun olması durumunda daha fazla stres, depresyon ve kaygı yaşadıkları belirlenmiştir. Kısaca COVID-19 pandemisi tüm toplumu etkileyerek kişilerin yaşamlarında değişimlere sebep olmakla birlikte, bazı bireysel özelliklere sahip kişilerde daha olumsuz etkilere yol açmıştır.

Pandemi sürecinin getirmiş olduğu kısıtlama ortamı sanal dünyaya olan ilgiyi zorunlu olarak arttırmış ve bireylerin zamanlarının çoğunu sanal ortamda geçirmelerine neden olmuştur (Ayanoğlu, 2020). Bu durum sonucunda yetişkinler ve öğrenciler internet kullanımını zorunlu olarak arttırmış, internete sahip olmayanlar ise evlerine alt yapı kurdurma yoluna gitmiştir. Nitekim We Are Social ve Hootsuite'in birlikte yayınladığı rapora göre 2021 yılında dünya nüfusunun %53.6'sı aktif bir şekilde sosyal medya kullanıcısı, yaklaşık %60'ı internet kullanıcısı ve %66.6'sı mobil telefon kullanıcısıdır. Ayrıca rapora göre sosyal medyayı en çok kullanan yaş kesimi 25-34 yaş grubu olup bu grubu 18-24 yaş grubu takip etmektedir. Ancak sosyal medyada en fazla vakti 16-24 yaş grubu geçirmektedir. Geniş çaplı dijital kullanım alışveriş ve iş gibi çoğu alana yansımış ve çevrim içi ortamda yapılan suçlar da artmıştır (Lallie vd., 2020). Microsoft (2021) tarafından 32 farklı ülkeden ve yaklaşık 16.000 katılımcıdan elde edilen verilerle ve ülke bazlı yayınlanan dijital nezaket raporlarına göre Türkiye'de %35'lik oranla her üç kişiden biri siber zorbalık yapmakta; %19'luk oranla yaklaşık her beş kişiden biri de siber mağduriyet kurbanı olmaktadır. Lallie vd. (2020) de yaptıkları araştırmada pandemi dönemindeki siber suçları ve saldırıları araştırarak analiz etmişlerdir. Çin, Amerika, Japonya ve Libya gibi birçok ülkenin dahil edildiği araştırmada pandemi döneminde hem yerel hem ulusal düzeyde siber suçlarda artış belirtilmiştir. Bu sonuçlar hem pandeminin getirmiş olduğu kısıtlamaların hem de artan internet kullanımının siber zorbalığa zemin hazırlayabildiğini düşündürmektedir.

Pandemi öncesi yapılan çalışmalardan bilindiği üzere, çevrim içi ortamda geçirilen süre arttıkça genç bireylerin ve yetişkinlerin siber zorbalığa maruz kalma ihtimalleri de artmaktadır (Dikmen ve Tuncer, 2017; Ünver ve Koç, 2017). Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu (UNICEF, 2019) tarafından yayınlanan anket sonuçlarına göre toplam 30 ülkede her üç gençten biri siber zorbalık yaşamaktadır. Akada ve Kabasakal (2018) yaptığı alanyazın taramasında 2000-2010 yılı arası üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmaları

incelemiştir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre üniversite öğrencileri arasında siber zorbalık oranları %9'dan %34'e kadar değişebilmektedir. Alanyazındaki 2010 yılı sonrası yapılan araştırmalar incelendiğinde ise siber zorbalık oranının aralıklarının çeşitlilik gösterdiği anlaşılmaktadır. Örneğin, Lindsay ve Krysik (2012) 342 üniversite öğrencisi arasında siber zorbalık yaşadığını bildirenlerin sayısının yaklaşık %43 olduğunu belirtmişlerdir. Yakın yıllarda yapılan Leung vd.'nin (2018) Çinli 312 üniversite öğrencisi ile yaptıkları araştırmada siber zorbalık oranının %58, siber mağduriyet oranının ise %68 olduğu bulunmuştur. Türkiye'de ise Bayram ve Sayılı (2013) tarafından 612 katılımcıyla yapılan çalışmada üniversite öğrencilerinin %30.6'sının en az bir defa siber mağduriyet yaşadıkları raporlanmıştır. Faryadi'nin (2011) Malezya'da üniversite öğrencisi olan 365 katılımcı ile gerçekleştirdiği araştırmasında ise katılımcıların %16.6'sının üniversite içerisinde bir ayda en az 2 ila 3 kez zorbalık yaptığı, %1.1'nin de üniversite dışarısında ayda en az 2 veya 3 kez zorbalık yaptığı belirtilmiştir. Bu sonuçlar siber zorbalık oranının kültüre ve ülkelere göre farklılaşabileceğine işaret etmektedir.

Siber zorbalık Smith vd. (2008) tarafından "Bir grup veya bireyin elektronik iletişim araçlarını kullanarak, kendisini savunamayan kurbanı karşı defalarca ve zamanla gerçekleştirdiği saldırgan, kasıtlı eylem" (s. 376) olarak tanımlanmıştır. Kavuk ve Keser (2016) siber zorbalık davranışları için internet yoluyla biriyle alay etmek, isim takmak, hakaret etmek, dedikodu yapmak, bilerek virüslü e-posta yollamak, birinin fotoğrafını izinsiz olarak elektronik ortamda yayınlamak, cep telefonundan isimsiz mesajlar yollamak gibi örnekler vermişlerdir. Siber mağduriyet ise alanyazında -genel olarak ayrıca tanımlanmak yerine- yapılan siber zorbalık davranışına maruz kalmak şeklinde açıklanmaktadır (Brown vd., 2014). Bu kapsamda siber mağduriyet için açık bir tanım ortaya koyan Arıca vd. (2012) siber mağduriyeti "*Bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla bir birey ya da grubun, özel ya da tüzel bir kişiliğin, teknik ya da ilişkisel tarzda zarar verici davranışlara maruz kalması ve bu davranışlardan maddi ya da manevi olarak mağduriyet yaşaması durumu*" olarak tanımlamaktadırlar. Görüldüğü üzere, siber zorbalık kavramı geniş bir davranış kümesini tanımlamakla birlikte, bireylerin siber zorbalık yapma veya siber zorbalığa maruz kalma deneyimleri birçok faktöre göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, çoğu araştırmada üniversite öğrencilerinin siber

zorbalığa maruz kalmaları ile cinsiyet (İğdeli, 2018), yaş (Slonje ve Smith, 2008) ve günlük internet kullanım sıklığı (Hinduja ve Patchin, 2008) gibi demografik değişkenler arasında ilişki olduğu saptanmıştır. Ancak pandemi öncesi yapılan çalışmalarda siber zorbalık ve cinsiyet ilişkisine dair sonuçların tutarlı olmadığı görülmektedir. Çoğu araştırmada kadınların daha fazla siber zorbalığa maruz kaldığı belirlenmekle birlikte (ör., Akbulut ve Çuhadar, 2011; Englander, 2008; Turan vd., 2011), erkeklerin daha fazla siber mağduriyet yaşadığını belirten çalışmalar (ör., Akbulut ve Erişti, 2011; İldırım vd., 2017) da mevcuttur. Bu çalışmalara karşın cinsiyet yönünden sıklığa dair sonuçlar arasında fark görmeyen çalışmalar da bulunmaktadır (ör., Arıca, 2009). Araştırma sonuçları arasında net bir görüşün olmaması da siber zorbalık ve cinsiyet değişkeni arasında farklı bireysel ve kültürel faktörlerin etki ettiğini düşündürmektedir. Nitekim alanyazında da erkek öğrencilerin daha yüksek oranda zorbalıkta bulunmasında toplumun kültürel değerlerinin etkili olabileceği belirtilmektedir (Rosen ve Nofziger, 2019; Yaman ve Sönmez, 2015). Rosen ve Nofziger'e (2019) göre eril özellikler zorba olmayı pekiştirmektedir. Bu durumu Yaman ve Sönmez (2015) erkeklerin daha fazla hak ve özgürlük elde ettiği ataerkil toplumlarda, erkeklerin kadınlardan daha saldırgan ve özgür tutum içinde olması ile açıklamaktadırlar. Diğer bir deyişle, bu durum erkeklerin yaptıkları zorbalığın toplumsal anlamda destek görmesi ile mantıksallaştırıldığını akla getirmektedir. Bu açıklamalar toplumsal cinsiyet rollerine ve tutumlarına işaret etmekte olup Türkiye'deki siber zorbalıktaki cinsiyet farklılıklarına dair de benzer açıklamalar yapılmaktadır. Örneğin, Erdur-Baker (2010) erkeklerin saldırganlığının toplumca daha kabul edilebilir olabileceğini öne sürmektedir. Eroğlu (2014) da kızların erkeklere göre zorbalık oranlarındaki düşüklüğü, Türkiye kültüründe kız öğrencilerin daha fazla gözetim altında yetiştirilmesiyle ve ailelerin özellikle kızlarının siber ortamdaki davranışlarını daha fazla kontrol etmesiyle açıklamaktadır. Alanyazındaki tüm bu bilgiler bir arada değerlendirildiğinde de siber zorbalığın oluşumunda veya siber zorbalık oranının cinsiyete göre farklılaşmasında kültürün önemli bir değişken olabileceği akla gelmektedir. Öte yandan, Dünya Ekonomik Forumu'nun (World Economic Forum [WEF], 2021) cinsiyet eşitliği raporunda Türkiye'nin 156 ülke arasında 133. sırada yer aldığı ve cinsiyet eşitsizliğinin yüksek düzeyde olduğu ülkeler arasında olduğuz önüne alındığında pandemi döneminde Türkiye'de yaşanan siber

zorbalık/mağduriyet oranının belirlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği düzeyleri ile incelenmesi hem ulusal hem de uluslararası alanyazına katkı sağlayacaktır.

Yukarıda vurgulanan bireysel faktörlerin yanı sıra sosyal çevre ve kültür de siber zorbalığın doğasında etkili olabilmektedir. Özellikle toplulukçu toplumlarda bireylerin belli durumlar karşısında kültürüne uygun davranması beklenmektedir (Erişti, 2019) ve bu yönüyle kültür davranışlar üzerinde etkilidir. *Bireycilik* kişisel hedeflerin ön planda tutulduğu, daha çok gruptan bağımsızlığın vurgulandığı kültürel değer iken; *toplulukçuluk* ise grup amaçlarının kişisel hedeflerden daha önemli olduğu, grup aidiyetinin ve uyumunun vurgulandığı kültürel değer yönelimidir (O'Neill vd., 2016). Bu kapsamda Türkiye'nin konumunu bazı çalışmalar toplulukçu kültürün ön plana çıktığı şeklinde belirtse de (ör., Oyserman vd., 2002), Türkiye'nin konumunun belli bir gruba kabaca dahil edilemeyeceğine vurgu yapan (Göregenli, 1995) çalışmalar da bulunmaktadır.

Triandis vd.'ye (1988) göre toplulukçu kültürde bireyler aynı grupta yer alıyorsa iş birliği fazladır, önemli ilişkiler dikeydir (ör., çocuk-ebeveyn), ilişkilerde karşılıklı bağımlılık yüceltilir ve yapılan hatalar veya çıkan çatışmalar gizlenmeye çalışılır ki bu da yasadışı davranışların ortaya çıkmasını engellemektedir. Bireyci kişi ise benliğini kişilik özelliklerine göre belirler, kişisel başarı ön plandadır ve ilişkileri daha yüzeyseldir fakat toplulukçu kişiler benliklerini iç grubuna göre tanımlar ve benlikleri bağlamdan etkilenir, kişisel başarıdan çok grup yararına başarı istenir ve yakın ilişki az sayıdadır (Santrock, 2020). Araştırmacılar toplulukçu kültürde utanç, dini inançlar gibi sosyal kontrol mekanizmalarının kişinin iç kontrol mekanizmalarından daha fazla ön planda tutulduğunu, kişilerin ait hissettikleri grup normlarını sorgusuzca kabul edip gruba uyma davranışı gösterdiklerini; buna karşın bireyci kültürlerin ise toplulukçu kültürden zıt özelliklere (grup ve grup-içi öğelere daha az vurgu, daha az sosyal destek, iç kontrol mekanizmalarının daha çok önemsendiği) vurgu yaptıklarını belirtmektedirler (Triandis vd., 1988). Örneğin, Beebe ve Robey (2011) gerçeklik terapisine dayalı vaka analizi yaptıkları çalışmada zorbaların ait oldukları gruba dair sevgi ve ait olma ihtiyaçlarını karşıladıklarını ifade etmektedirler. Dolayısıyla kolektivist toplumlardaki grup aidiyetinin siber zorbalık davranışını etkileyebileceği düşünülmektedir. Öte yandan, bu konuyla ilgili araştırmalar siber zorbalık ve öğrenilen kültür tutumlarının ilişkili olduğunu, toplulukçu ve bağımlı benlik yönelimli

toplumlarda saldırganlığın daha düşük olduğunu göstermektedir (Barlett vd., 2013; Bergeron ve Schneider, 2005). Dahası, siber mağduriyet ile başa çıkmada kullanılan yöntemlerde kültürel yönelimin kısmen etkili olduğu bilinmektedir (Hu vd., 2018). Bu sonuçlar, kültürün siber zorbalık oluşumunun yanı sıra sonraki süreçlerde de ilişkili bir faktör olabildiğini göstermektedir.

Alanyazında zorbave mağdurbireylere dair vurgulanan bir diğer özellik ise bireysel ve psikolojik ihtiyaçlardır. William Glasser'ın (1998) seçim kuramı bireylerin doğuştan beş gereksinim ile doğduğunu varsaymaktadır. Bunlar: hayatta kalma, güç, sevgi ve ait olma, özgürlük ve eğlence gereksinimidir. Bu gereksinimlerin karşılanmaması bireylerde rahatsızlık yaratmaktadır (Corey, 2008). Homeostatik dengesi bozulan organizma, iç gerginlik yaratmakta ve bireyi bu ihtiyaçları karşılamak için davranışta bulunmaya itmektedir (Ercoşkun ve Nalçacı, 2005). Juvonen vd.'nin (2003) belirttiği üzere davranış sorunları artmasına rağmen zorbalık diğer gruplar (kurban ve zorba-kurbanlar) arasında psikolojik olarak en güçlü olan ve sınıf arkadaşları arasında yüksek sosyal statüye sahip olan kişilerdir. Bu durum bireylerin güç ihtiyacının siber zorbalık için önemli bir yordayıcı faktör olabileceğini, farklı psikolojik ihtiyaçların tam doyumlanmaması durumunda siber zorbalığın yapılma ihtimalinin arttığını düşündürmektedir. Nitekim pandemi öncesi yapılan araştırmalar incelendiğinde güç (ör., Dilmaç, 2009), ait olma (ör., T. Tanrıkulu, 2015) ve eğlenme ihtiyacı (ör., Rafferty ve Vander Ven, 2014) siber zorbalıkla ilişkili bulunmuştur. Mahan (2017) 390 üniversite öğrencisi ile yaptığı çalışmasında siber zorbalık/mağduriyet ile psikolojik ihtiyaçların doyumu ve güvengenlik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın bulguları psikolojik ihtiyaçların doyumunun siber zorbalığı açıklamada %13.4, siber mağduriyeti açıklamada %10.7 oranında olduğunu göstermektedir. Psikolojik ihtiyaçlardan ilişkili olma ve yeterlilik ise siber zorbalığı ve mağduriyeti anlamlı olarak yordamaktadır. Ek olarak Sabancı (2018) başarı ile siber zorbalık arasında olumsuz; özerklik gereksinimi ile siber mağduriyet arasında olumlu yönde bir ilişki olduğunu ifade etmiştir. Bir diğer deyişle, bireylerin başarı/başarılı olma ihtiyacı arttıkça siber zorbalık davranışı azalmaktadır ve özerklik gereksinimi karşılanan bireylerin de siber zorbalığa maruz kalma riskleri azalmaktadır. Tanrıkulu (2015) kullanımlar ve doyumlar kuramı çerçevesinde siber zorbalık güdülerini (zarar verme, üstünlük kurma, öç ve eğlence) ile siber zorbalıkların kişilik özellikleri arasındaki

ilişkiyi incelemiştir. Buna göre bireyler çevrimiçi disinhibisyon (dürtüsellik)düzeyleri arttıkça, kişiler eğlence gereksinimlerini karşılamak için siber zorbalık yapabilmektedirler. Ayrıca ahlaki değerlerden soyutlanma düzeylerinin artması ile bireylerin saldırganlık düzeyleri; öç alma ve üstünlük kurma gereksinimleri anlamlı düzeyde ilişkili bulunmuştur. Benzeri şekilde, farklı araştırmaların sonuçlarına göre de saldırganlık ile siber zorbalık/mağduriyet olumlu yönde ilişkilidir (ör., Calvete vd., 2010; Peker, 2015). Bu sonuçlar ışığında pandemi öncesi yapılan çalışmalarda bireylerin psikolojik gereksinimlerinin siber zorbalıkta ve mağduriyette önemli bir değişken olduğu söylenebilir.

Bilindiği üzere, Türkiye’de COVID-19 salgını nedeniyle buldukları illerden kendi memleketlerine dönen üniversite öğrencileri ve okulların kapanmasıyla uzaktan eğitim gören daha küçük yaştaki öğrenciler anne-babalarıyla birlikte yaşamak ve onlarla daha fazla vakit geçirmek durumunda kalmıştır. Tüm aile üyelerinin bir arada bulunması aile bağlarının güçlenmesine, aile bireyleri arasındaki empatinin artmasına ve kişilerin ait olma ihtiyacının giderilmesine olanak sağlamış olabilir. Aitlik hissi giderilen bireylerin ise siber zorbalık yapma ve siber zorbalığa maruz kalma ihtimalleri azalmış olabilir. Nitekim COVID-19 aile araştırmasında aileler pandemi döneminde çocuklarıyla ilişkilerinde mutluluk düzeylerini %80 oranında “mutlu” olarak belirtmişlerdir (Göl-Güven vd., 2020). Ek olarak aynı çalışmada katılımcı ebeveynlerin %78’i çocuğuyla daha fazla vakit geçirmekten mutlu olduğunu; %65 ise çocuğuyla ilişkisini kuvvetlendirmek için pandemi şartlarını fırsat olarak gördüğünü ifade etmiştir. Ancak daha önce vurgulandığı üzere bireylerin psikolojik gereksinimleri yalnızca sevgi ve ait olma değildir. Salgının zorunlu getirisi olan fiziksel izolasyon ve sokak kısıtlamaları, bireylerin günlük rutinlerini ve sosyal yaşamlarını etkilemektedir ve bu değişimler bireylerin yaşam kalitesi ve yaşam doyumu ile ilişkili faktörlerdir. Alanyazında birçok çalışmada psikolojik ihtiyaçların doyumu ile yaşam doyumu arasında olumlu bir ilişki belirtilmiştir (Butkovic vd., 2020; Howell vd., 2011). Üniversite öğrencilerinin -gelişim dönemleriyle ilişkili olarak- iyi oluşlarını etkileyen iki önemli ihtiyacın özgürlük ile eğlence olduğu (Türkdoğan ve Duru, 2012), pandemi sürecinde bireylerin birçok ihtiyacının farklılaştığı ve sosyalleşme vb. ihtiyaçlara kısıtlama geldiği düşünüldüğünde, pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin

psikolojik ihtiyaçlarının incelenmesi önemli bir hal almakta ve bu konuda yapılacak bir araştırmanın alanyazına yenilik getireceği düşünölmektedir.

Pandeminin üniversite öğrencileri üzerindeki etkilerinden biri şüphesiz ki eğitim hayatları üzerindedir. Yapılan araştırmalar gösteriyor ki öğrenciler uzaktan eğitim sisteminde farklı olanaklara ve sınırlılıklara sahiptir. Örneğin Işık vd. (2021) pandemi döneminde üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşlerini değerlendirmiş, 5052 kişinin yaklaşık yarısının dersler için bilgisayar bulmada sorun yaşadığını, yaklaşık %58'inin ev içerisinde başka sanal derslere katılan kardeşlerinin de bulunduğunu belirtmişlerdir. Aynı çalışmada uzaktan eğitime katılan katılımcıların çoğu bağlantı sorunları, ders dökümanlarını indirememesi, ses aksaklıkları ve ekran donmaları gibi sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Herhangi bir sorun yaşamayan kişilerin oranı ise yalnızca %6.3 olarak saptanmıştır. Yine pandemi döneminde uzaktan eğitim alan üniversite öğrencileriyle yapılan başka bir araştırmada katılımcıların uzaktan eğitim ve sınav kaygısı yaşadığı saptanmıştır (şahin ve Baz, 2021). Alanyazındaki bu bilgiler birlikte değerlendirildiğinde COVID19 pandemisinin üniversite öğrencilerinin yaşam kalitelerine etki ettiği söylenebilir. Dolayısıyla pandemi döneminde yapılan ve yaşam kalitesi ile siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmanın alanyazına katkı sunacağı düşünölmektedir.

Son olarak siber zorbalık/mağduriyet alanyazınında sosyodemografik değerkenlerle yapılan çalışmalar farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Daha önce de vurgulandığı üzere cinsiyet için anlamlı farklılık saptayan çalışmalar (ör., Akbulut ve uhadar, 2011) olduğu gibi; anlamlı farklılık tespit edilmeyen çalışmalar (ör., Arıca, 2009) da mevcuttur. Öte yandan fiziksel hastalık geçirme durumu ile siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişkileri inceleyen bir çalışmaya ulaşılmamıştır. Halbuki fiziksel rahatsızlık geçiren katılımcılar karantina uygulaması sebebiyle evde sosyalleşme ihtiyaçlarını daha fazla internet kullanarak gidermiş olabilirler. Nitekim pandemi sürecinde internet kullanımının arttığını destekleyen birçok araştırma vardır (ör., Statista, 2021). Diğer yönden, hastalık geçiren bireyler özellikle pandeminin başlangıcında çevreleri tarafından damgalanma yaşamış ve bu damgalanma sonucu öfkelerini sanal ortama taşıyarak siber zorbalık yapmış olabilirler. Alanyazındaki bazı araştırmalar pandeminin ırkçılık gibi toplumsal sorunları gündeme getirdiğini ve damgalanma korkusu oluşturduğunu

desteklemektedir (Van Dorn vd., 2020; Yılmaz vd., 2021). Sınıf düzeyleri açısından bakıldığında yine anlamlı farklılık ortaya koyan (ör., Kocaşahan, 2012) ve anlamlı farklılık belirlemeyen çalışmalar (ör., Dalmaz, 2014) da alanyazında görülmektedir. Öte yandan, gelir düzeyi ve siber zorbalık ilişkisini inceleyen çalışmalarda da anlamlı farklılıklar saptanmıştır (ör., Bayhan, 2020). Son olarak internet kullanım süresinde alanyazın genel olarak kullanım süresinin artmasını, siber zorbalık ve mağduriyet oranlarının artması ile doğru orantı ilişkisi içerisinde (ör., Balakrishnan, 2015) olduğunu göstermektedir. Ancak belirtilen araştırmaların pandemic öncesinde gerçekleştirildiği göz önüne alındığında pandemic sürecinde sosyodemografik değişkenlerle siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişkinin farklılaşabileceği söylenebilir.

Sonuç olarak, siber zorbalığın oluşumunda bireysel faktörlerin ve kültürün belirtilen öneminden hareketle, pandemi sürecinde yaşanan siber zorbalık davranışlarının daha iyi anlaşılması için siber zorbalığın sosyodemografik değişkenlerle ve toplumsal cinsiyet eşitliği, toplulukçuluk eğilimi, psikolojik ihtiyaçlar ve yaşam kalitesi ile ne derece ilişkili olduğunun incelenmesinin gerekli olduğu düşünülmüş ve bu konuda yapılacak bir araştırmanın gelecek çalışmalar için yol gösterici olması hedeflenmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın bağımlı değişkenlerinden biri olan siber zorbalık, bilişim alanındaki gelişmelerle birlikte son yıllarda araştırmacıların ilgi duydukları bir alandır. Siber zorbalık konusundaki çalışmalar ilk olarak Batı ülkelerinde yapılmasına karşın, konuyla ilgili araştırmalar giderek Doğu ülkelerinde de yaygınlaşmıştır (Baek ve Bullock, 2013). Türkiye’de ise son yıllarda yapılan çalışmalar üniversite öğrencileri arasında siber zorbalık oranlarının azımsanmayacak oranlarda olduğunu göstermektedir. Örneğin, Öztürk (2020) 372 üniversite öğrencisiyle yaptığı araştırmada siber zorbalık oranını %53 olarak saptamıştır. Aynı çalışmada siber mağduriyet oranını ise %60 olarak belirtilmiştir. Başka bir çalışmada ise son altı aylık süreçte en az bir defa yaşanan siber mağduriyet oranı %42’dir ($N = 610$; Dursun vd., 2020). Bu bulgular siber zorbalık oranlarının ne kadar ciddi boyutlara ulaşabildiğinin kanıtıdır. Ancak alanyazın incelendiğinde siber zorbalık ve siber mağduriyet ile ilgili yapılan çalışmalarda

daha çok lise öğrencilerine odaklanıldığı ve üniversite örnekleme ile yapılan çalışmalara ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır (Faucher vd., 2014; Giumetti vd., 2022; Öksüz, 2019).

Bu çalışmanın bir diğer önemi ise üniversite öğrencilerinin pandemi dönemindeki siber zorbalık ve mağduriyet düzeyini ortaya koymasıdır. Nitekim mevcut alanyazın pandemi öncesi verilerini içermekte ve pandemi süreciyle artan siber zorbalık oranları (Nazir ve Thabassum, 2021) göz önüne alındığında Türkiye bağlamında yapılan bir çalışmanın alanyazına katkı sunacağı düşünülmektedir. önemli görülmektedir. Ayrıca bilindiği üzere COVID-19 pandemisi bireylerin yaşam kalitesini ve ruh sağlıklarını etkileyebilmektedir (Aşkın vd., 2020; Shigemura vd., 2020; Wang vd., 2020). Pandemi sürecinin getirmiş olduğu sınırlılıklar, değişimler ve ruhsal etkiler kişileri daha fazla internet kullanımına sürükleyebileceği için pandemi sürecinin siber zorbalık üzerinde değişimler meydana getirmiş olabileceği düşünülmektedir. Pandemi sürecinin daha uzun yıllar sürebileceği öngörüldüğünden (Türk Tabipleri Birliği, 2020), siber zorbalık ve mağduriyet konusundaki mevcut durumun belirlenmesi pandemi sürecinde ve sonrasında üniversite öğrencilerine yapılabilecek ruh sağlığı çalışmalarına yön verecektir. Kaldı ki pandemi öncesinde ve sürecinde yayınlanan çalışmalarda da üniversite örnekleme ile yapılan yeni çalışmalara ihtiyaç olduğu belirtilmektedir (Faucher vd., 2014; Gibb ve Devereux, 2016; Jenaro vd., 2018; Martínez-Monteagudo vd., 2020). Bununla birlikte, ekolojik sistem kuramı (Bronfenbrenner, 1977) çerçevesinde pandeminin ve pandeminin zamansal şartlarının ekolojik sistemin kronosistem boyutuna karşılık geldiği göz önüne alındığında, bu dönemde gerçekleştirilecek bir araştırmanın ileride yapılacak siber zorbalık/mağduriyet ve ekolojik sistem kuramı çalışmalarında diğer araştırmacılara fikir vermesi ve zamansal boyutu değerlendirebilmeleri açısından önemli görülmektedir.

Bu çalışmanın alanyazına bir diğer katkısı, siber zorbalık ve bireycilik-toplulukçuluk eğilimleri arasındaki ilişkiye değinmesidir. Nitekim bu iki değişkenin incelendiği çalışmaların sayısı hem ulusal hem uluslararası alanyazında sınırlıdır. Bu çalışmada da siber zorbalık/mağduriyet ile toplumun bireycilik ve toplulukçuluk eğilimleri arasındaki ilişki incelenerek kültürel bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılacaktır. Bu amaçla paralel olarak da Arpacı vd. (2020) bireylerin kültürel yönelimlerini bilmenin, siber zorbalık konusunda önleyici çalışmalar için faydalı

olacağını ve bu konuda araştırmalara ihtiyaç olduğunu ifade etmektedirler. Sittichai ve Smith (2013) de siber zorbalık konusundaki çalışmalarda bireycilik-toplulukçuluk gibi toplumsal farklılıkların ortaya çıkartılmasını önemli görmektedir. Ülkelerin bireycilik-kolektivistlik kültürel sınıflandırmasında Türkiye'nin net olmayan konumu (Göregenli, 1995) ve bazı kaynaklara göre iki grubun ortasında yer alan bir ülke olduğu (Hofstede, 1984) ancak toplumsal cinsiyet eşitsizliği sıralamasında da birçok ülkenin gerisinde yer aldığı (World Economic Forum, 2021) göz önüne alındığında siber zorbalığın ve mağduriyetin kültürel boyut bağlamında ele alınmasının alanyazına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Daha önce vurgulandığı üzere COVID-19 pandemi süreci yarattığı birçok değişimlerle bireylerin gündelik yaşamlarını etkilemiş ve ihtiyaçlarını farklılaştırmıştır. Bireylerin psikolojik ihtiyaçlarının zamanında ve gereğince karşılanmaması kişide huzursuzluk yaratıp, ihtiyacı doyumaya yönelttiğinden; bu gereksinimler sanal dünyada olumsuz şekilde gerçekleşerek siber zorbalığa veya siber mağduriyete yol açabilir. Bireyler güç ihtiyacını karşılamak için saldırganlığa başvurabilir ve bunun bir yolu olarak da siber zorbalıkta bulunabilirler. Nitekim pandemi öncesi yapılan çalışmalarda bireylerin dürtüsellik düzeyleri arttıkça, eğlence gereksinimlerini karşılamak için siber zorbalık yaptıklarını göstermektedir (ör., Tanrıku, 2015). Bu bağlamda COVID-19 pandemi sürecinde siber zorbalık yapma davranışı ile psikolojik ihtiyaçların incelenmesinin zorbalık güdülerini açıklamada yardımcı olacağı düşünülmektedir. Böylece pandemi döneminde siber zorbalığın ve mağduriyetin güdüleyici unsurlarının belirlenmesi ile hem önleyici çalışmalara hem de bu konuda nedensel çalışma yapacak diğer araştırmacılara öncülük edilebilir.

Son olarak bu çalışmanın değişkenleri siber zorbalığı en kapsamlı şekilde ele alan ekolojik sistem kuramı (Bronfenbrenner, 1977) çerçevesinde belirlenmiştir. Ekolojik sistem kuramına göre davranışlar bireyin çevresindeki aile, akraba, toplum, kültür, yasa, gelenek ve değer gibi yapılardan etkilenmektedir ve birey birbiri ile ilişkili birçok sistemin merkezinde yer almaktadır (Bronfenbrenner, 1977). Bronfenbrenner'in modelini temel alarak siber zorbalık ve ekolojik kuramı birleştiren ve yeni model öne süren çalışmalar (Cross vd., 2015; Görzig ve Machackova, 2015; Hong vd., 2018; Papatraianou vd., 2014) alanyazında mevcut olmakla birlikte, bu çalışmada ele alınan bireysel (ör., psikolojik ihtiyaçlar), ailesel

ve kültürel (ör., bireycilik/kolektivizm) değişkenleri bir arada değerlendiren bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu yönüyle çalışmanın siber zorbalık ve mağduriyet konusunu hem bireysel hem de kültürel bağlamda çok yönlü ele aldığı ve ilgili değişkenlerle alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Öte yandan çalışmanın veri toplama yönteminin çevrim içi olması ile Türkiye'nin dört bir yanında bulunan ve farklı üniversitelerde öğrenim gören öğrencilerin örnekleme yer almasının sağlanabileceği ve çalışma bulgularının Türkiye profiline genellenebilirliğinin artabileceği düşünülmektedir.

Yukarıda belirtilen tüm sebeplerden ötürü bu çalışmanın temel amacı COVID-19 pandemi döneminde genç bireylerin yaşadığı siber zorbalık durumlarının belirlenmesi; siber zorbalık/mağduriyet ile bazı sosyodemografik değişkenler (cinsiyet, fiziksel hastalık geçirme, sınıf düzeyi, pandemide ikamet edilen yer, gelir düzeyi ve günlük internet kullanım süresi), yaşam kalitesi, psikolojik ihtiyaçlar, toplumsal cinsiyet eşitliğine inanma ve bireycilik ve toplulukçuluk arasındaki ilişkilerin ekolojik kuram bakış açısıyla ortaya konulmasıdır. Yapılan çalışma sonucunda elde edilen verilerin siber zorbalık konusundaki alanyazına katkı sağlayacağı, gelecekteki araştırmalara ve üniversite öğrencileriyle çalışan psikolojik danışmanların önleme ve müdahale çalışmalarına yön verebileceği düşünülmektedir.

Araştırma Problemi

Bu tez çalışmasında "COVID-19 pandemisinde üniversite öğrencilerinin siber zorba ve siber mağdur olma durumu bazı sosyodemografik özellikler değişkenler (cinsiyet, fiziksel hastalık geçirme, sınıf düzeyi, pandemide ikamet edilen yer, gelir düzeyi ve günlük internet kullanım süresi), toplumsal cinsiyet eşitliği, kolektivizm, psikolojik ihtiyaçlar ve yaşam kalitesi açısından anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?" sorusuna yanıt aranmaktadır.

Alt problemler. Çalışmanın alt problemleri aşağıda sunulmuştur.

1. Pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin yaşadığı siber zorbalık/mağduriyet oranları nedir?
2. COVID-19 pandemi döneminde üniversite öğrencilerinin siber zorba olma ve siber mağdur olma durumları bazı sosyodemografik değişkenlere (cinsiyet,

fiziksel hastalık geçirme, sınıf düzeyi, pandemide ikamet edilen yer, gelir düzeyi ve günlük internet kullanım süresi) göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?

3. COVID-19 pandemi döneminde üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği, kolektivizm, psikolojik ihtiyaçlar (sevgi/ait olma, güç, eğlence, özgürlük) ve yaşam kalitesi puanları siber zorba olma durumlarını anlamlı şekilde yordamakta mıdır?
4. COVID-19 pandemi döneminde üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği, kolektivizm, psikolojik ihtiyaçlar (sevgi/ait olma, güç, eğlence, özgürlük) ve yaşam kalitesi puanları siber mağdur olma durumlarını anlamlı şekilde yordamakta mıdır?

Sayıtlılar

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin kendilerine doldurmaları için sunulan Üniversite Öğrencileri için Siber Zorbalık Ölçeği'ni (Tanrıkulu ve Erdur-Baker, 2020), Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeği'ni (Gözütok vd., 2017), Genç Bireylerde Bireycilik ve Kolektivizm Ölçeği'ni (Kahveci ve Sever, 2016), Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği'ni (Eşici, 2014), COVID-19 Pandemisi'nin Yaşam Kalitesine Etkisi Ölçeği'ni (Erçetin vd., 2020) ve kişisel bilgi formunu içten bir şekilde cevaplandıkları varsayılmıştır. İkinci olarak, örneklemin evreni temsil ettiği kabul edilmektedir.

Sınırlılıklar

Bu araştırmanın alanyazına birçok katkısıyla birlikte çeşitli sınırlılıkları bulunmaktadır. Birincisi, araştırmada ele alınan siber zorbalık kavramı Üniversite Öğrencileri için Siber Zorbalık Ölçeği'nin (Tanrıkulu ve Erdur-Baker, 2020) ölçtüğü niteliklerle, toplumsal cinsiyet eşitliği tutumu Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeği'nin (Gözütok vd., 2017) ölçtüğü özelliklerle, bireylerin bireycilik/kolektivizm nitelikleri Genç Bireylerde Bireycilik ve Kolektivizm Ölçeği'nin (Kahveci ve Sever, 2016) ölçtüğü niteliklerle, bireylerin psikolojik ihtiyaçları Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği'nin (Eşici, 2014) ölçtüğü niteliklerle ve COVID-19'un bireylerin yaşamına etkisi COVID-19 Pandemisi'nin Yaşam Kalitesine Etkisi Ölçeği'nin (Erçetin vd., 2020) ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır. İkincisi, pandemi süreci sebebiyle veriler çevrim içi olarak

toplanmıştır. Bu sayede Türkiye'nin her coğrafi bölgesinde ikamet eden üniversite öğrencilerine ulaşılmıştır ancak bu avantaj ile birlikte internet erişimi olmayan üniversite öğrencilerine ulaşılamaması da bir diğer sınırlılıktır. Üçüncüsü ise araştırmanın modelinin/yönteminin deneysel ve boylamsal olmaması sebebiyle siber zorbalık/mağduriyet ile incelenen diğer değişkenler arasında neden-sonuç ilişkisi kurulamamakta ve araştırma pandemi dönemine dair kesitsel bir nitelik taşımaktadır. Dördüncü olarak toplanan verilerdeki katılımcıların cinsiyet dağılımlarının oransal farklılığı bu çalışma için sınırlılıklar arasında kabul edilebilir. Diğer bir deyişle, örneklemin büyük bir kısmını kadın katılımcılardan oluşması sebebiyle ilerideki çalışmalarda bu oransal eşitlik göz önünde bulundurulabilir. Son olarak araştırmadan elde edilen bulgular, ulaşılan katılımcıların sosyodemografik özelliklerine benzer bireysel ve kültürel özellikler sergileyen üniversite öğrencilerine genellenebilir.

Tanımlar

Bireycilik: Kişisel hedeflerin kolektifin hedeflerine göre önceliklendirildiği ve gruptan bağımsızlığın vurgulandığı kültürel bir değer yönelimidir (O'Neill vd., 2016).

Siber Zorbalık: E-posta, anlık mesajlaşma ve cep telefonları, Web sayfaları, Web günlükleri (bloglar), sohbet odaları veya tartışma grupları ve diğer bilgi iletişim teknolojileri üzerinden gönderilen dijital görüntülerin kullanımını içeren kasıtlı, tekrar eden ve zarar verici davranışlardır (Hinduja ve Patchin, 2014; Limber vd., 2008).

Siber Zorba: Kişiyeye veya kişilere cep telefonu, bilgisayar gibi bilişim ve iletişim teknolojilerini kullanarak kasıtlı, tekrarlayıcı ve zarar verici davranışlarda bulunan kişidir (Hinduja ve Patchin, 2014; Limber vd., 2008).

Siber Mağdur: Kendisine cep telefonu, bilgisayar gibi bilişim ve iletişim teknolojileri kullanılarak kasıtlı, tekrarlayıcı ve zarar verici davranışlarda bulunan kişidir (Hinduja ve Patchin, 2014; Limber vd., 2008).

Toplulukçuluk (Kollektivizm): Toplulukçuluk kolektif hedeflerin kişisel hedeflere göre önceliklendirildiği ve grup üyeleri arasında karşılıklı bağımlılığın ve uyumun vurgulandığı kültürel bir değer yönelimidir (O'Neill vd., 2016). Bu tez

alışmasında kolektivizm kelimesi ile toplulukçuluk kelimesi benzer anlamda kullanılmıştır.

Yaşam Kalitesi: Bir bireyin yaşadığı kültür ve değer sistemleri bağlamında ve hedefleri, beklentileri, standartları ve endişeleri ile bağlantılı olarak yaşamdaki konumlarına ilişkin algısıdır (DSÖ,1998).

Bölüm 2

Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar

Bu bölümde kuramsal temele ilişkin siber zorbalık/mağduriyet kavramlarına, yaygınlık çalışmalarına, nedenlerine, kuramlarına yer verilmiştir. Kuramsal temelin ardından cinsiyet, sınıf düzeyi, internette geçirilen süre, toplumsal cinsiyet eşitliği, kolektivizm ve psikolojik ihtiyaç ilgili araştırmalar özetlenmiştir.

Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet

Alanyazın incelendiğinde siber zorbalık konusunda kavramsal bir fikir birliğine varılmadığı, araştırmacıların siber zorbalık ve bazı kavramları birbirlerine eş olarak kullandığı görülmektedir. Siber zorbalık ile yapılan araştırmalarda “siber zorbalık” (ör., Tanrikulu, 2020); “sanal zorbalık” (ör., Sarı ve Seferoğlu, 2019); “çevrim içi zorbalık” (ör., Çalıcı ve İldırım, 2016); “elektronik zorbalık” (ör., Raskauskas ve Stoltz, 2007); “internet zorbalığı” (ör., Williams ve Guerra, 2007); “çevrim içi taciz/internet tacizi” (ör., Ybarra ve Mitchell, 2004); “e-zorbalık” (ör., Gençdoğan ve Çıkrıkçı, 2015) ve “teknozorbalık” (ör., Akbulut vd., 2010) kavramları birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Ayrıca araştırmacılar ve okuyucular SMS zorbalığı, mobil zorbalık, dijital zorbalık, internet saldırganlığı, elektronik saldırganlık, siber saldırganlık gibi kavramlarla da alanyazında karşılaşabilmektedir (Mehari vd., 2014; Privitera ve Campbell, 2009; Vandebosch ve Van Cleemput, 2008). Ancak her ne kadar çok sayıda ifade bulunsa da yazarların/araştırmacıların sıklıkla “siber” veya “sanal” zorbalık kavramlarını kullandığı görülmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye’de yazılan tezlerde araştırmacıların hangi kavramı daha çok tercih ettiğini anlayabilmek için araştırmacı tarafından 08.01.2022 tarihinde Ulusal Tez Merkezi’nde “sanal zorbalık” terimi yazılarak yapılan araştırmada 25 kayıtlı tez bulunurken, “siber zorbalık” teriminde 131 kayıtlı teze ulaşılmıştır. Bu bağlamda bu çalışmada da siber kelimesinin kullanılmasıyla alanyazındaki diğer çalışmalarla tutarlılığın arttıracağı düşünülmektedir.

Siber zorbalık birçok araştırmacı tarafından farklı şekillerde açıklanmaktadır. Siber zorbalığın bilinen ilk tanımı ise Bill Belsey tarafından diğerlerine zarar verme eğiliminde olan birey ve gruplarca bilişim teknolojilerini kullanılarak, tekrar eden, düşmanca ve kasıtlı eylemler olarak tanımlanmıştır

(www.cyberbullying.ca). Smith vd. (2008) ise siber zorbalığı “*Bir grup veya bireyin elektronik iletişim araçlarını kullanarak, kendisini savunamayan bir kurbana karşı defalarca yaptığı agresif, kasıtlı davranış*” (s. 376) olarak belirtmektedirler. Patchin ve Hinduja (2006) ise elektronik metin aracılığıyla yapılan kasıtlı ve tekrarlı zararı siber zorbalık olarak görmektedir. Benzer şekilde, Slonje ve Smith (2008) de özellikle cep telefonu, internet gibi modern teknolojik cihazların vasıtasıyla meydana gelen saldırganlığı siber zorbalık olarak açıklamaktadır. Juvonen ve Gross’a (2008) göre siber zorbalık, dijital iletişim araçlarının ya da internetin birilerini tehdit amaçlı kullanımı iken Li’ye (2008) göre e-posta, cep telefonu vb. elektronik iletişim araçları aracılığıyla yapılan zorbalıktır. Özetlenecek olursa alanyazında siber zorbalık farklı şekillerde tanımlanmakla birlikte, “*bilgi ve iletişim teknolojileri vasıtasıyla bir grup veya bireye yapılan saldırgan davranışlar*” olarak ifade edilebilir.

Kavuk ve Keser (2016) siber zorbalık davranışları için: internet yoluyla biriyle alay etmek, isim takmak, hakaret etmek, dedikodu yapmak, kasıtlı olarak virüs içeren e-posta yollamak, birinin fotoğrafını izinsiz olarak elektronik ortamda yayınlamak, cep telefonundan isimsiz mesajlar yollamak gibi örnekler vermişlerdir. Ayrıca Smith vd. (2006) siber zorbalığın yedi kategoride yapılabileceğini söylemişlerdir. Bunlar: kısa ve anlık mesaj, resim/video, e-posta, cep telefonu görüşmesi, sohbet odası ve web sitesi zorbalığıdır. Bu doğrultuda yukarıda tanımlanan ve bahsedilen olumsuz davranışların faili “siber zorba”; olumsuz davranışların hedefi olan kişilere ise “siber mağdur” olmaktadır.

Alanyazındaki siber mağduriyet tanımlamalarına değinilecek olursa Brown vd. (2014) bilişim teknolojilerinin kullanımından kaynaklı kasıtlı ve tekrarlı zarara - diğer bir deyişle siber zorbalığa- maruz kalmayı siber mağduriyet olarak açıklamaktadırlar. Benzer şekilde, Lee vd. (2015) de siber mağduriyeti “*Elektronik iletişim cihazlarının herhangi bir formu kullanılarak, başkaları tarafından saldırgan veya zararlı davranışların nesnesi olma*” olarak tanımlamaktadır. Siber mağduriyet için ayrı bir tanım ortaya koyan Arıçak vd. (2012) ise siber mağduriyeti “*Bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla bir birey ya da grubun, özel ya da tüzel bir kişiliğin, teknik ya da ilişkisel tarzda zarar verici davranışlara maruz kalması ve bu davranışlardan maddi ya da manevi olarak mağduriyet yaşamaması durumu*” olarak ifade etmektedirler.

Siber zorbalığın en önemli yordayıcılarından biri siber mağduriyet yaşamaktır. Farklı ülke ve örneklem gruplarında yapılan çalışmalarda siber zorbalık ve siber mağduriyet birbiriyle ilişkili olarak değerlendirilmiştir. Örneğin, Akbulut ve Erişti (2011) genç yetişkinlerle yaptıkları araştırmalarında siber mağduriyet yaşayan bireylerin siber zorbalık yapma oranını %23 olarak tespit etmişlerdir. Tayvan'da yapılan Huang ve Chou'nun (2010) çalışmasında ise ($N = 545$) zorba ve mağdur olma durumu arasındaki ilişki oldukça yüksek ($r = .72$) bulunmuştur. Bu bulgular boylamsal çalışmalarla da desteklenmiştir (ör., Del Rey vd., 2012). Sonuç olarak, siber zorbalık alanyazında genel olarak bilgi ve iletişim teknolojilerinin kötü amaçlı kullanımı olarak tanımlanırken, mağduriyet ise bu davranışların sonuçlarından etkilenmek olarak ifade edilebilir. Siber zorbalık davranışları da cep telefonlarından web sitesi zorbalığına uzanan geniş bir boyutta ve şiddetli düzeyde gerçekleşebilmektedir.

Siber Zorbalığın ve Siber Mağduriyetin Yaygınlığı

Alanyazın incelendiğinde siber zorbalığın ve siber mağduriyetin birçok çalışmada ele alındığı ve bu kavramlara yönelik farklı oranların belirtildiği görülmektedir. Hem siber zorbalık hem de siber mağduriyet ile ilgili üniversite öğrencileri ile yapılan ve ulaşılabilen yaygınlık çalışmaları aşağıda kronolojik sıra ile sıralanmıştır.

Finn (2004) üniversite öğrencileri ile yaptığı çevrim içi taciz araştırmasında ($N = 339$) öğrencilerin yaklaşık %10 ila %15'inin tekrarlayıcı tehdit, hakaret veya taciz içeren e-postalar ya da mesajlar aldığını ve katılımcıların yarısından fazlasına ise pornografik iletilerin gönderildiğini belirtmiştir. Türkiye'de Arıcak (2009) tarafından yapılan ve 695 katılımcısı bulunan çalışmada ise saf siber zorba (siber zorbalığı yapan ama zorbalığa uğramamış kişi) oranları %2 olarak raporlanmıştır ve katılımcıların %19.7'sinin en az bir defa siber zorbalık yaptığını belirlemiştir. Aynı yıl Türkiye'de 666 katılımcıyla yapılan bir diğer çalışmada ise en az bir defa siber zorbalık yapanların oranı %22.5'tir ve bu kişilerin %3'ü saf zorba şeklinde tanımlanmıştır (Dilmaç, 2009). Kraft ve Wang'in (2010) 471 kişilik örnekleme yaptığı çalışmasında da siber zorbalığın yaygınlık oranı %10 iken, siber tacizin yaygınlık oranı %9 olarak hesaplanmıştır. Ryan vd. (2011) tarafından, Türkiye'de ve Kanada'da öğretmen adayı olan 404 lisans öğrencisiyle yapılan

araştırmada ise iki ülkedeki siber zorbalık algıları karşılaştırılmıştır. Bulgulara göre iki ülkede de siber zorbalık ciddi bir sorundur. Çalışmaya göre Türkiye’de siber zorbalığın yaygınlık oranı %86 iken, Kanada’da bu oran %94 olarak bulunmuştur (Ryan vd., 2011). Beran vd.’nin (2012) siber taciz konusunda ve geniş bir örneklem ($N = 1368$) ile yaptıkları çalışmasında lisans öğrencilerinin %28.7’sinin siber tacizi duyduğu, %4.1’inin de siber tacizde bulunduğu çalışmanın sonuçları arasındadır. Alhabash vd.’nin (2013) 365 üniversite öğrencisiyle gerçekleştirdikleri araştırmada ise siber zorbalık oranı %9.6 iken, siber mağduriyet oranı %17.8’dir. Kokkinos vd. (2014) 430 yükseköğretim öğrencisinin %14’ünün siber zorbalık yaptığını; Francisco vd. (2015) 519 katılımcıda siber zorbalık oranının %8 bulunduğunu, yaklaşık %28’inin de mağdur olduğunu ortaya koymuşlardır. Kokkinos vd. (2016) de 258 katılımcının yaklaşık %37 oranında zorba olduğunu ifade etmektedirler. Gibb ve Devereux’un (2016) 338 üniversite öğrencisi ile yaptığı, öğrencilerin çevrim içi davranışlarındaki kasıtlılığın ve tekrarın önemine dikkat çektiği çalışmalarında ise siber zorbalık oranı %33.7’dir. Yine 2016 yılında yapılan bir çalışmada 249 katılımcının %10.8’i siber zorbalık yaptığını belirtmiştir (Selkie vd., 2016). Varghese ve Pistole (2017) de lisans öğrencilerinin benlik saygısı, depresyon, yalnızlık, bağlanma ve siber zorbalık ilişkisini incelediği araştırmada ($N = 338$) zorbalık oranını %8 olarak raporlamışlardır. Aynı yıl yapılan bir başka çalışmada oldukça yüksek zorbalık oranları dikkat çekmektedir (Lianos ve McGrath, 2017). İlgili bu araştırmanın sonuçlara bakıldığında 18-30 yaş aralığındaki 320 katılımcının %82.8’i siber zorbalık bildiriminde bulunmuştur. Türkiye’de 600 kişilik örnekleme yapılan çalışmada ise kişilerin izni olmadan şifrelerini kullanarak siber zorbalık davranışı gösteren katılımcıların oranı %8.3’tür (Köse vd., 2018). Üniversite düzeyinde siber zorbalık oranlarına değinen başka bir çalışmada, son iki ayda siber zorbalık yapma oranının 1282 kişi için %7.7 olduğu görülmektedir (Martínez-Monteagudo vd., 2020). Son yıllarda yapılan başka bir çalışmada 372 kişilik bir grup için siber zorbalık oranı %53 olarak tespit edilmiştir (Öztürk, 2020). Belirtilen bu bulgular ışığında da siber zorbalık oranının yıllar içerisinde değişim gösterdiği ve bu oranın üniversite örnekleminde %2 (Arıcak, 2009) ila %94 (Ryan vd., 2011) arasında değiştiği söylenebilir.

Siber mağduriyet oranları da siber zorbalık oranları gibi çalışmadan çalışmaya farklılaşmaktadır. Örneğin, Dilmaç (2009) 666 lisans öğrencisinin

%55.3'nün en az bir defa siber mağduriyet yaşadığını raporlamıştır. Benzer olarak Arıca (2009) 695 katılımcı arasında hayatında en az bir kez siber mağdur olanların oranının %54.4 olduğunu; Hoff ve Mitchell (2009) ise mağdurların %56.1'lik orana sahip olduğunu, Schenk ve Fremouw (2012) ise çalışmalarında bu oranın %8.6 bulunduğunu ortaya koymuşlardır. Aynı yıl yayınlanan bir diğer çalışmada katılımcıların yaklaşık %34'ünün lisedeyken siber tacize uğradıkları, üniversite yıllarında ise bu oranın %8.6'ya düştüğü belirlenmiştir (Beran vd., 2012). Üniversite öğrencilerinde siber mağduriyetin yaygınlığını, psikolojik etkisini ve başa çıkmayı inceleyen Schenk ve Fremouw, katılımcıların %8.6'sının maruziyet yaşadığını ortaya koymuşlardır. Bayram ve Saylı (2013) ise 612 üniversite öğrencisinin %30.6'sının en az bir defa siber zorbalık davranışına maruz kaldığını raporlamışlardır. Poullet ve Pinchot'ın (2014) araştırmasına katılan 168 öğrenciden %21'i mağdur iken, aynı yıl yapılan ve benzer sonuçlara sahip olan başka çalışmada ise 296 katılımcının %23'ünün mağdur olduğu görülmektedir (Seigfried-Spellar ve Treadway, 2014). Başka bir çalışmada ise 636 katılımcının %54'ünün son iki ayda siber zorbalık yaşadığı görülmektedir (Elipe vd., 2015). Bu çalışmanın sonuçlarına göre her on kişiden biri, bir sosyal ağda dışlandığını veya yok sayıldığını ve internet üzerinden kendileri hakkında söylentiler yayıldığını ifade etmektedir. Doane vd. (2016) ise örneklemini oluşturan 577 üniversite öğrencisinin %15.1'i hariç tümünün hayatlarında en az bir defa siber zorbalığa maruz kaldığını ve mağdur olan kişilerin %7.6'sının zorbalık davranışlarından en az birini "her gün/neredeysen her gün"; %6.4'ü ise "haftada bir veya iki kez" yaşadığını ortaya koymaktadır. Gibb ve Devereux (2016) 338 üniversite öğrencisi ile yaptıkları çalışmalarında katılımcıların ankette sıralanan siber zorbalık davranışlarından en az birini yaşama oranı %69'dur. Sánchez vd. (2016) 543 öğrenciyle yaptıkları çalışmada mağdurların oranını %52.7; Yubero vd. (2017) ise %9.8 olarak belirtilmektedir. Lianos ve McGrath (2017) 18-30 yaş aralığındaki 320 katılımcının bulunduğu araştırmalarında %69 oranında siber mağduriyet oranı saptamıştır. Varghese ve Pistole (2017) ise 338 öğrencinin siber zorbalık kurbanı olma durumlarını %15.1 oranında bildirirken; Amerika'da Katolik üniversite öğrencilerinde siber zorbalığın yaygınlığını araştıran Webber ve Ovedovitz (2018) 187 öğrenci için mağduriyet oranının %4.3 olduğunu saptamışlardır. Yapılan başka bir çalışmada ise Martínez-Monteağudo vd. (2020) %18'lik bir siber mağduriyet oranı ifade etmiştir. Aynı yıl yayımlanan başka bir araştırmanın

sonuçları son altı aylık süreçte en az bir defa yaşanan mağduriyet için 610 kişide %42'lik bir oran bildirilmiştir (Dursun vd., 2020). Öztürk (2020) yaşanan siber maruziyet oranını 372 kişilik bir grup için %60 bulmuştur. Benzer olarak Byrne'nin (2021) 459 lisans öğrencisini içeren çalışmasında ise yaklaşık beş kişiden üçü (%58.4) söylenti, tehdit gibi siber zorbalık davranışlarından dolayı mağdur olmuştur.

Sonuç olarak, alanyazındaki bulgular incelendiğinde siber mağduriyet oranının %4.3 (Webber ve Ovedovitz, 2018) ile %84.9 (Doane vd., 2016) arasında değiştiği görülmekte ve üniversite öğrencilerinin siber zorbalığa maruz kalma durumlarının siber zorbalık yapma durumlarından daha yüksek oranda olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumun bir sebebi siber zorbaların yaptıkları davranışları araştırmalarda gizlemeleri, bildirmek istememeleri olabilir (Erdur Baker ve Topcu, 2013). Ancak siber zorbaların gerçeği anlatmama gerekçeleri ne olursa olsun, mağdurların bildirimlerinin daha güvenilir olabileceği varsayıldığında siber zorbalık oranlarının azımsanmayacak oranda olduğu söylenebilir.

Siber Zorbalık ve Mağduriyetin Nedenleri

Alanyazında siber zorbalığın ve mağduriyetin nedenlerine dair çeşitli açıklamalar yapılmaktadır. Smith vd. (2004) 406 öğrencinin yanıtları aracılığıyla siber mağduriyetin nedenlerini dört kategoride incelemiştir. Bunlar: "Mağdura ilişkin özellikler", "zorbaya ilişkin özellikler", "zorba ve mağdur arasındaki ilişki" ile "nedeni yok/bilmiyorum" olarak sınıflandırılmıştır. İlk olarak mağdura ait özellikler incelendiğinde; mağdurun fiziksel ve sosyal özellikleri (görünümü, farklı ırka ait olması gibi), mağdurun davranışı (yanlış bir söylemi veya hareketi gibi) veya mağdurun yalnız olması (popüler olmaması, çevresinde arkadaşı olmaması, ortamda yeni olması gibi) kişilerin siber zorbalığa maruz kalmasını etkileyebilmektedir. Araştırmaya göre ikinci neden olan zorbaya ait özellikler zorbanın öfkeli, kıskanç olması gibi kişilik özellikleri, zorbanın duygusal ve sosyal kazanımları (iyi hissetme, intikam, eğlence ihtiyacı, popülerlik, güç ihtiyacı gibi) veya zorbanın deneyimleri olabilmektedir. Üçüncü kategoride ise zorba ve mağdur arasındaki yaşantılar (birbirleri ile anlaşamama, yaşanan tartışmalar, rekabet içinde olma gibi) siber mağduriyete yol açabilmektedir. Son kategoride ise "nedeni yok/bilmiyorum" yanıtları yer almakta olup araştırmacılar bu kategoriye ait

herhangi bir davranış örneği belirtmemektedirler İnelöz ve Uçanok (2013) da bu modelden yola çıkarak araştırma sonuçlarına iki kategori daha eklemiştir. Bunlar: “Kız-erkek ilişkisi” ve “internete bağlı nedenler”dir. Katılımcılar kız-erkek ilişkisinde flört ilişkileri, kıskançlık, cinsel arzu gibi etmenleri ifade ederken internete bağlı nedenler olarak da sanal ortamın anonimliği, yüz yüze olmamanın getirdiği rahatlık ve gizlilik, özel bilgilerin sanal ortamda açık şekilde paylaşılması gibi faktörlerden söz etmişlerdir.

Varjas vd. (2010) yukarıdaki çalışmalarını destekleyen bulgular ortaya koymuş ve siber zorbalığın içsel ve dışsal güdülerini belirtmiştir. Araştırmacılar 10 tane içsel motivasyon, üç tane de dışsal motivasyon tanımlamışlardır. İçsel güdüler arasında bulunan *yönlendirilmiş duygular*, daha önce zorbalığa maruz kalan bireyin bu duyguları başkasına da yaşatma isteğinden kaynaklıdır. İkinci olarak *intikam duygusu* ise yönlendirilmiş duygulardan siber zorbanın doğrudan kendisine zorbalık yapan kişiyi hedef alması bakımından ayrılmaktadır. Üçüncü içsel motivasyon *kendini daha iyi hissetmek* içinyapılandır. Bu kişi daha önce siber mağdur olmak zorunda değildir ve bu bakımdan daha önce söz edilen iki başlıktan ayrılmaktadır. Bu kişiler diğerlerinin incinmesinden ve üzülmesinden güdülenmektedir. Bir başka içsel motivasyon ise *can sıkıntısı*dir ki eğlence için siber zorbalık yapma, can sıkıntısını giderme amaçlıdır. Beşinci faktör olan *kışkırtma*, bir kişinin diğerini siber zorbalık yapma konusunda teşvik etmesidir. *Koruma* motivasyonu ise kişinin kendini siber zorbalardan korumak için başkalarına siber zorbalık yapması şeklinde gerçekleşmektedir. *Kıskançlık* motivasyonu da kişilerin sevgililerini, eşlerini vb. kıskanma duygusu sebebiyle siber zorbalığa başvurmasıdır. *Onay arama* olarak isimlendirilen sekizinci içsel motivasyon ise *ilgi duyma* olup karşısındakinin dikkatini çekme ve onu etkileme amacıyla yapılan siber zorbalığı kapsamaktadır. Kişiler olmadıkları bir kişi gibi görünmeye veya kendilerinde olmayan bir özelliği varmış gibi göstermeye çalışarak da siber zorbalık yapabilmektedir. Bu durum Varjans vd. tarafından istenilen *yeni bir kimliği denemek* olarak adlandırılmıştır. Bu durumdaki kişiler sanal ortamlarda kendilerini olduklarından çok, olmak istedikleri gibi göstermektedirler (İsmayılzade, 2017). Son olarak *anonimlik / disinhibisyon (dürtüsellik) etkisi* siber zorbalının ve mağdurların birbirlerini tanımlarını

önlemekte ve kişilerin gerçekte söylemeyeceği/ yapmayacağı şeyleri yapabilmesine işaret etmektedir.

Siber zorbalıkla ilgili dışsal güdüler incelendiğinde ise kişilerin yaptıklarının bir sonucu, cezası veya duygusal zararı olmayacağına dair inancının; mağdur ile yüz yüze gelme durumunun olmamasının siber zorbalığa zemin hazırladığı söylenebilir. Ayrıca kişiler mağdurun görünümün diğerlerinden farklı olması, fiziksel engelli olması, arkadaş gruplarında kötü üne sahip olması ve zorbalığı hak etmesi gibi sebeplerle siber zorbalık yapabilmektedir (Varjans vd., 2010). Nitekim Slonje vd. (2012) yaptıkları çalışmada katılımcıların yaptıkları zorbalık nedeniyle, geleneksel zorbaların siber zorbalardan daha fazla pişmanlık yaşadığını ortaya koymuşlardır. Bu durum da siber zorbaların yaptıkları davranışı geleneksel zorbalara göre daha fazla bilişsel olarak normalize etmeye çalıştıklarına işaret etmektedir.

Akgül (2020) siber zorbalık sebepleri alanyazınını kuramsal yaklaşımlarla birlikte ele alarak genişletmiştir. Araştırmacı yer verdiği kuramsal temeller üzerinden siber zorbalık güdülerini incelemiş, kuramlara ilişkin yapılmış araştırmaları ortaya koymuştur. Buna göre siber zorbalık kavramının nedenine yönelik tek bir kabul gören görüş bulunmamakta olup; araştırmalarda ekolojik kuram (Espelage vd., 2013), genel saldırganlık kuramı (Kowalski vd., 2014), gerekçelendirilmiş eylem kuramı ve planlanmış davranış kuramı (Tokunaga, 2010) ile Barlett ve Gentile'nin Siber Zorbalık Modeli (Barlett ve Gentile, 2012) gibi çeşitli yaklaşımlarla siber zorbalık kavramı kuramsal olarak açıklanmaya çalışılmaktadır.

Ayrıca Yaman ve Peker (2012) 14 öğrenci ile yaptığı nitel çalışma sonucu siber zorbalık yapma nedenlerini arkadaş ortamı, can sıkıntısı ve intikam alma duygusu olarak rapor etmişlerdir. Benzer şekilde Topcu vd. (2008) siber zorbaların bu durumu eğlence amaçlı düşündüklerini ve bu nedenle sakınca görmediklerini ifade etmişlerdir. Ek olarak Dilmaç (2009) saldırganlık ve ilgi görmenin siber zorbalığı olumlu yordadığını; Eroğlu (2014) problemlerli internet kullanımı ve ailesel faktörler (anne-baba eğitim durumu) gibi demografik değişkenlerin de siber zorbalıkla ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Yiğit ve Seferoğlu (2017) incelediği 77 çalışma sonrasında siber zorbalık olgusunun ilişkili olduğu faktörleri dokuz başlık altında toplamıştır. Bunlar: Cinsiyet, gizlilik hissi, ahlaki çözülme (yanlış davranışı akla uygun hale getirme), geleneksel zorbalık, internet

kullanım sıklığı, ailesel ilişkiler, siber mağduriyet, empati ve algılanan sosyal destektir.

Sonuç olarak alanyazında siber zorbalığın kaynaklarını tespit etmek amacıyla bireysel, ailesel, çevresel veya kültürel olarak çeşitli değişkenlerle ilgili araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalardan yola çıkılarak siber zorbalık fenomeninin birden fazla faktörle etkileşim içinde olduğu, diğer bir deyişle çok faktörlü bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Nitekim bu olgunun çok faktörü içinde barındırdığını ve önleyici çalışmaların tüm sistemlere yönelik olması gerektiğini ifade eden çalışmalar da alanyazında mevcuttur (ör., Cross vd., 2015; Espelage ve Swearer, 2004).

Siber Zorbalık Kuramları

Alanyazında siber zorbalığın ve mağduriyetin yaygınlığına, demografik ve psikolojik değişkenlerle ilişkisine ve önlemeye ve müdahale etmeye yönelik çalışmaların etkililiğine dair birçok çalışma yapılmasına karşın, siber zorbalığın ve mağduriyetin kuramsal temellerine ilişkin çalışmalar sınırlı kalmaktadır (Akgül, 2018; Çetinkaya-Yıldız ve Derin, 2020). Yapılan araştırmalarda ortaya konulan kuramların bir kısmı yalnızca siber zorbalığı açıklamaktayken, bazıları siber zorbalığı saldırganlık ve suç psikolojisi ile sosyal psikoloji kuramlarıyla açıklamaya çalışmışlardır (Akgül, 2020). Fakat her siber zorbalık davranışını açıklayan net bir teori ortaya konulmamıştır (Savage ve Tokunaga, 2017). Alanyazında en yaygın olarak Ekolojik Kuram, Genel Saldırganlık Kuramı, Barlett ve Gentile'nin Siber Zorbalık Modeli ve Planlanmış Davranış Kuramı kuramlarından söz edilmekte olup bu kuramlar aşağıda ele alınarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Ekolojik Kuram

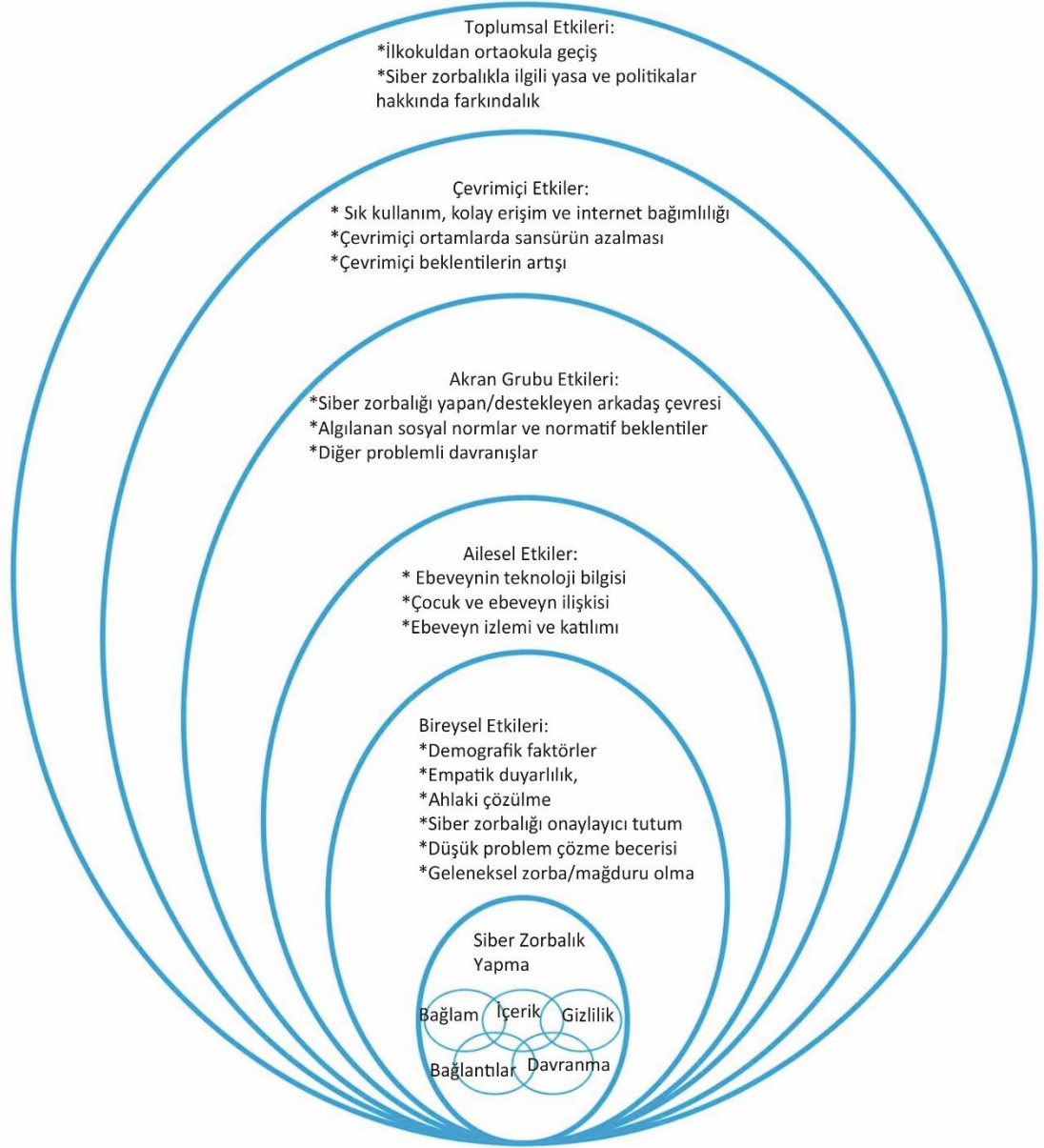
Yapılan çalışmanın da dayandırıldığı ekolojik kuram, kişilerin davranışlarının çevresindeki aile, akraba, akran grupları, toplum, kültür, yasalar, gelenek görenekler gibi birçok faktörden etkilendiğini ve bireyin tüm bu sistemler etkileşiminin merkezinde yer aldığını savunur (Bronfenbrenner, 1977). Ekolojik kuram bireyin çevresel ve bireysel faktörlerinin etkileşimini açıklamaya çalışır. Fakat ekolojik kuram teknolojinin bu denli gelişiminden önce ortaya konması ve siber zorbalık kavramı da güncel bir olgu olması sebebiyle kavramsal olarak bireyin daha çok mikrosistemiyle açıklanmıştır (Çetinkaya-Yıldız ve Derin, 2020).

Alanyazındaki bilgi birikiminin artması ve ekolojik kuramın siber zorbalık çerçevesinde güncellenmesiyle birlikte bireyi etkileyen diğer sistemlerle de açıklanmaya başlanmıştır.

Ekolojik kurama göre çocuk birbiriyle ilişkili sistemlerin merkezinde yer almaktadır. Bunlar: çocuğun yakın çevresini içeren mikrosistem; mikrosistem içindeki aile, okul, akran, ev, mahalle gibi kişiler ve ortamlar arasındaki etkileşimi içeren mezosistem, bireyin gelişimini dolaylı etkileyen daha geniş yapıları kapsayan ekzosistem ve kültür, yasa, gelenek, değer, politik yapılar gibi unsurları içeren makrosistemdir (Bronfenbrenner, 1977; 1979). Son olarak da çocuğun çevresiyle ilişkili zaman boyutunu kapsayan kronosistem vardır (Paquette ve Ryan, 2001). Akgül'e (2018) göre karşılıklı etkileşimleri içeren mikrosistem açısından bakıldığında siber zorba ve siber mağdur davranışları birbirlerini etkilemekte ve tepkisel bir döngüye sebep olmaktadır. Mezosistem için aile-okul-okul ortamı etkileşimi; ekzosistem ve makrosistem için okul kuralları ve yapısı, birey ve akran grubu tarafından benimsenen toplumsal yapılar ve son olarak da teknolojik gelişmeler siber zorbalığı ekolojik kuram çerçevesinde anlamaya yardımcı olmaktadır (Akgül, 2018). Johnson ve Pupilampu (2008) bireysel faktörlerin yanısıra çevresel değişkenlerin de çocukluk çağında bireyin çevrimiçi davranış kültürüne etkisini dikkate alarak çalışmalarında ekolojik kuram temelinde tekno alt sistemi önermektedir. Tekno alt sistem çocuğun canlı (ör., arkadaş grubu) ve cansız (ör., yazılım sistemleri) unsurlarla etkileşimini ortaya koymakta ve çocukluk dönemindeki teknolojinin ve internet kullanımının çocuğun gelişimi üzerindeki etkisini bütünsel açıdan ele almaktadır. Cho ve Cheon (2005) de ailesel faktörlerin (aile uyumu, ebeveynlerin internet kullanımına dair bilgileri ve becerileri, algılanan ebeveyn kontrolü/izlemi) çocukların olumsuz içerikli internet kullanımını azalttığını eklemektedir. Bauman ve Yoon'a (2014) göre önleme çalışmalarının hem bireysel hem bağlamsal faktörlerle birlikte ve bütüncül şekilde ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda da aynı araştırmacılara göre ekolojik kuram diğer kuramları içinde barındırması ve sık kullanımı sebebiyle "şemsiye kuram" işlevi görmektedir.

Siber zorbalık davranışlarını sosyo-ekolojik çerçevede ele alarak yeni bir anlayış sunan Cross vd. (2015) empatik duyarlılık, ahlaki kopukluk gibi siber zorbalığın ilişkili olduğu koruyucu faktörleri ve risk faktörlerini bütünleştirmektedir.

Söz konusu kuramsal açıklamada bu faktörlerin birey, aile, akran grupları, topluluk ve çevrimiçi bağlam aracılığıyla ilişkileri incelenmektedir. Şekil 1’de de görüldüğü üzere, Cross vd. (2015) bu açıklamayı ergenlerin gelişimsel özelliklerini göz önüne alarak ergenlik dönemi bağlamında yapmıştır.

Şekil 1. Sosyo-ekolojik bakış açısıyla ergenler arasında siber zorbalık (Cross vd., 2015).

Bununla birlikte Kawar (2019) da benzeri şekilde lisans öğrencilerinin siber zorbalık davranışlarını ekolojik bakış açısıyla ele almış ancak araştırmasını yalnızca bireysel bağlamda yapmıştır. Benzer olarak Baldry vd. (2015) 10-20 yaş aralığındaki katılımcıları içeren çalışmalarla meta analiz incelemesi yapmış ve

ekolojik kuram çerçevesinde siber zorbalık/mağduriyet olgusu için risk faktörlerini altı bağlamda (bireysel, ailesel, akran/arkadaş, okul, topluluk ve kültür) belirlemiştir. Papatraianou vd. (2014) ise genç bireylerin siber zorbalık deneyimleri karşısında dayanıklılıklarını ekolojik bakış açısıyla ve beş ana bağlamda (siber bağlam, kamusal bağlam, okul bağlamı, ev bağlamı ve kişisel bağlam) incelemiştir (bkz., Şekil 2), aynı zamanda bu bağlamlarda işleyen koruyucu faktörlerin ve risk faktörlerinin ilişkisini araştırmıştır. Bu beş bağlam karşılıklı olarak kendi aralarında dinamik ve çok boyutlu bir ilişki içindedir. Kişisel bağlam içerisinde bireyin geçmiş deneyimleri ve yaşantıları, kişisel yetkinlikleri ve biyolojik veya bireysel faktörleri bulunurken; ev bağlamında bireyin evdeki veya diğer bireylerle (kardeş, geniş aile, akraba, ailenin sosyal grupları) iletişimi ve etkileşimi, ev kuralları; okul bağlamında okulun kuralları, akranlarla veya arkadaşlarla ilişkiler, öğretmenlerle ilişkiler ve okulun içerisindeki diğer etkileşimler yer almaktadır. Kamusal bağlam içerisinde ise ekolojik kuramdaki makrosistem düzeyi gibi düşünülebilecek politikalar, gündemler, sosyal gruplar vardır. Son olarak siber bağlam ise cep telefonu, bilgisayar, sosyal ağlar, internet gibi teknoloji kullanımını içermektedir. Ayrıca araştırmacılara göre risk faktörleri ve koruyucu faktörler arasındaki etkileşime bakılarak bazı koruyucu faktörlerin bazı risk faktörlerini önlenebileceği ifade edilmektedir.

Şekil 2. Siber zorbalığın bağlamsal modeli (Papatraianou vd., 2014).

Ansary (2020) ise Swearer ve Hymell'in (2015) zorbalık bağlamında incelediği sosyal ekolojik stres-yatkınlık Kuramının siber zorbalığı açıklamada da kullanılabileceğini öne sürmüştür. Yazara göre ebeveynler, eğitimciler ve okullar, akran grupları, sosyal medya, sağlık hizmetleri ve yasalar, siber zorbalığı önleme

ve müdahale programlarının bütüncül olarak ele alınmasına olanak sağlayan bileşenleridir. Son olarak da Tanrıku (2019), kuramsal temelini sosyal-ekolojik çerçeve ve yeterlilikler teorisine dayandırdığı çalışmada siber zorbalık davranışının sosyal-ekolojik bir yaklaşımla değerlendirilmesinin önemli olduğu sonucuna varmıştır. Crosslin ve Golman (2014) ise odak grup görüşmeleriyle üniversite öğrencilerinin siber zorbalık olgusu hakkındaki görüşlerini bireysel, organizasyonel, toplumsal ve politik müdahale seviyelerine göre incelemişlerdir ve bu olguyu ele alırken ve müdahalelerde bulunurken çok sistemli bir sosyo-ekolojik yaklaşım kullanmayı önermişlerdir.

Siber zorbalığı ekolojik bağlamda inceleyen bir diğer çalışma Görzig ve Machackova'nın (2015) yaptığı araştırmadır. Araştırma kapsamında zorbalıkla ilgili faktörler, bireysel, sosyal ve kültürel seviyelerde incelenmiştir. Sonuçlara göre siber zorbalık riski ve siber zorbalıkla başa çıkma tarzları-zararları: savunmasız gruplardan olma (ör., kadın olma, dezavantajlı gruplara dahil olma, psikolojik sıkıntılar içerisinde olma) ve psikolojik dayanıklılık (sosyal destek, özyeterlik gibi) faktörlerine göre farklılaşmaktadır. Yine bulgulara göre bazı unsurlar çoğunlukla siber zorbalıkla ilişkili bulunsa (çevrimiçi faaliyetler, internet yeterliliğine dair inançlar gibi) da siber mağduriyet ve zorbalık birlikte meydana gelmektedir. Hong vd. (2016) de siber zorbalığı ekolojik bakış açısıyla incelemiş ve bireysel bağlamda (cinsiyet, yaş, ırksal ve etnik farklılıklar, internet kullanımı, sosyo-ekonomik düzey), ailesel bağlamda (ebeveyn ile ilişkiler, ebeveyn desteği, ebeveyn izlenimi), akran ilişkileri bağlamında (akran desteği), okul bağlamında (okula ilişkin olumlu tutum) ele almıştır. Sonuçlara göre kadınların, sosyal medyada daha uzun vakit geçirenlerin ve alt sosyoekonomik düzeyde bulunanların daha fazla maruziyet yaşadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, okula ilişkin olumlu tutum ile siber mağduriyet yaşama birbiri ile olumsuz yönlü ilişkilidir. Ancak ebeveyn ile ilişkiler ve akran desteği siber mağduriyet ile ilişkili bulunmamıştır. Young (2020) ise yetişkin örnekleme siber zorbalık üzerinde etnisitenin etkisini incelediği araştırmasında sosyo ekolojik sistemlerin siber mağduriyeti etkilediğini belirterek diğer çalışmalarını desteklemişlerdir. Genel olarak değerlendirildiğinde sosyo-ekolojik bakış açısı kapsamında yapılan siber zorbalık/mağduriyet çalışmaları, geleneksel zorbalığı aile, arkadaş, okul gibi doğrudan temas etmesi sebebiyle mikrosisteme; ailedeki ve okuldaki iklimi mezosisteme ve bireylerin sosyal bağlamlarını ekzosisteme

yerleştirerek açıklamaktadır (Nazir ve Thabassum, 2021).Pandemi sürecinin bir kronosistem değişkeni olduğu göz önüne alındığında ekolojik sistem kuramı bakış açısına göre pandemi sürecinde siber zorbalık davranışının oluşumunda birçoğ sistemin etkisi ve etkileşimi söz konusu olup farklı faktörler siber zorbalığın oluşumuna yol açmış olabilir.

Genel Saldırđanlık Kuramı

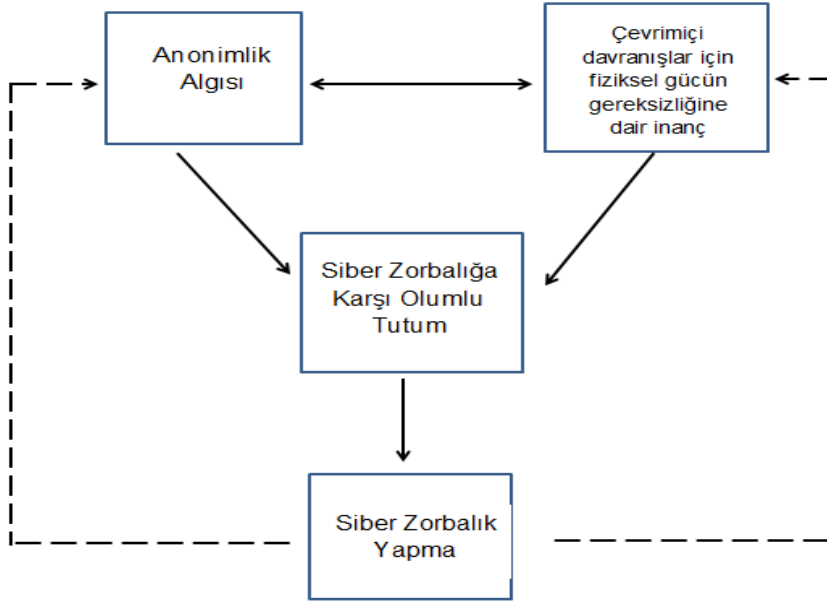
Genel saldırđanlık kuramı daha önce ortaya konulmuş ve güncel teorileri sentezleyen bir kuramdır (Anderson ve Bushman, 2002). Ayrıca kuram genel olarak saldırđanlık içeren davranışlar ile medya şiddeti arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Kurama göre anlamsal bellekte depolanan daha önceki yaşantılar ve şemalar, kişilerin bilgi yapılarını meydana getirmektedir. Bu bilgi yapıları bireylerin olaylara yaklaşımını etkileyen kişilik özellikleri, yaşı, cinsiyeti, ailesi gibi özelliklerini içerir. Bireyin bilgi yapıları da bireysel veya durumsal girdileri oluşurmaktadır. Genel saldırđanlık kuramı durumsal ve bireysel girdilerin (ör., şiddet içerikli bilgisayar oyunları)bireyinbilişsel, duygusal ve uyarılma gibi değişkenleri içerenmevcut iç durumunu ve bunun sonucunda da karar ve değerlendirme süreçlerini etkileyebileceğini ileri sürmektedir.

Kowalski vd. (2014) çalışmalarını genel saldırđanlık kuramına dayandırarak siber zorbalık ve siber mağduriyeti ele almaktadırlar. Araştırmacılar siber zorbalık davranışı sergilemedeki bireysel ve durumsal faktörleri şu şekilde tanımlamışlardır: Bireysel faktörler cinsiyet, yaş, siber zorbalık güdüleri, kişilik yapıları, değer ve algılar, psikolojik sorunlar, teknoloji kullanımı olabilirken; durumsal faktörler okul iklimi, kışkırtmalar/destekler, bireyin algıladığı anonimlik düzeyi ve ebeveyn katılımıdır. Bireyin değerlendirme süreci birincil ve ikincil (otomatik veya kontrollü); karar verme süreçleri ise düşünerek veya dürtüsel davranma şeklinde olmaktadır. Karar verme ve değerlendirme süreçleri “yakın süreçler” olarak adlandırılırken, “uzak çıktılar” başlığında ise psikolojik ve fiziksel sağlık durumu, davranış problemleri ve sosyal işlevlilik vardır. Kişilerin siber zorbalık davranışlarının sonucunda veya siber mağduriyet yaşamalarının ardından modelin uzun vadeli sonuçları olarak da bireylerin sağlıkları ve işlevsellikleri etkilenebilmektedir. Bahsedilen bireysel ve durumsal girdiler siber mağduriyet için de geçerlidir. Siber zorbalığa maruz kalan bireyin mevcut durumu yani bilişsel, duyuşsal ve uyarılmışlık hali bu durumdan etkilenerak bireyin karar verme ve değerlendirme

süreçlerinde değişime yol açabilmektedir. Modele göre birey dürtüsel ve otomatik karar vererek kendisine siber zorbalık yapan kişiye veya bir başkasına siber zorbalık davranışında bulunabilmektedir. Genel saldırganlık kuramı çerçevesinde yapılan bir başka çalışmanın bulguları arasında problemlili internet kullanımının, psikopatolojik belirtilerin, belirli kişilik özelliklerinin ve sosyal sıkıntılıların siber zorbalık ve mağduriyet ile ilişkili olduğu yer almaktadır (Kokkinos ve Antoniadou, 2019). Sonuç olarak genel saldırganlık kuramı biyolojik faktörleri, kişilik gelişimi, toplumsal ve bilişsel süreçleri, kısa ve uzun vadeli sonuçları incelemesi sebebiyle siber zorbalık ve saldırganlık alanyazınına kapsamlı bir teorik bakış açısı kazandırmaktadır (DeWall vd., 2011; Kowalski vd., 2014; Savage ve Tokunaga, 2017).

Barlett ve Gentile'nin Siber Zorbalık Modeli (BGSZM)

Barlett (2017) siber zorbalık alanyazınında siber zorbalığın nedenleri, etkileri, önemi, önleyici müdahaleleri gibi konuları ele alan çok sayıda çalışma bulunmasına karşın, teorik alt yapısının yeterli olmadığını vurgulamaktadır. Genel saldırganlık kuramı ve genel öğrenme modellerinden esinlenerek sanal dünyayı tanımlamaya çalıştıkları Barlett ve Gentile'nin siber zorbalık modelinde (BGSZM) siber zorbalık ve geleneksel zorbalığın farklılıkları ele alınmaktadır. Genel saldırganlık kuramı ve genel öğrenme modellerinin vurguladığı ortak nokta, bir uyarıcıya maruz kalma veya daha önceki yaşantılar bireyi o davranışın bilişsel, duygusal veya uyarıcı hisleri ile uyarıcıya verilen sosyal ve davranışsal tepkileri karşı karşıya getirmektedir (Çetinkaya-Yıldız ve Derin, 2020). Bu durum siber zorbalık bağlamında değerlendirildiğinde siber zorbalık yapan kişi bu davranışı sonucunda fark edilmediğini, davranışının olumsuz bir sonucunun olmadığını gördüğünde bilişsel ve sosyal olarak bunun bir sorun olmadığını, kabul edilebilir bir olay olduğunu düşünebilmektedir. Ayrıca dolaylı olarak pekiştirilme yaşayan birey, davranışına devam etmekte ve olumlu bir tutum içerisinde olabilmektedir.

Şekil 3. Barlett ve Gentile Modeli (Barlett, 2017).

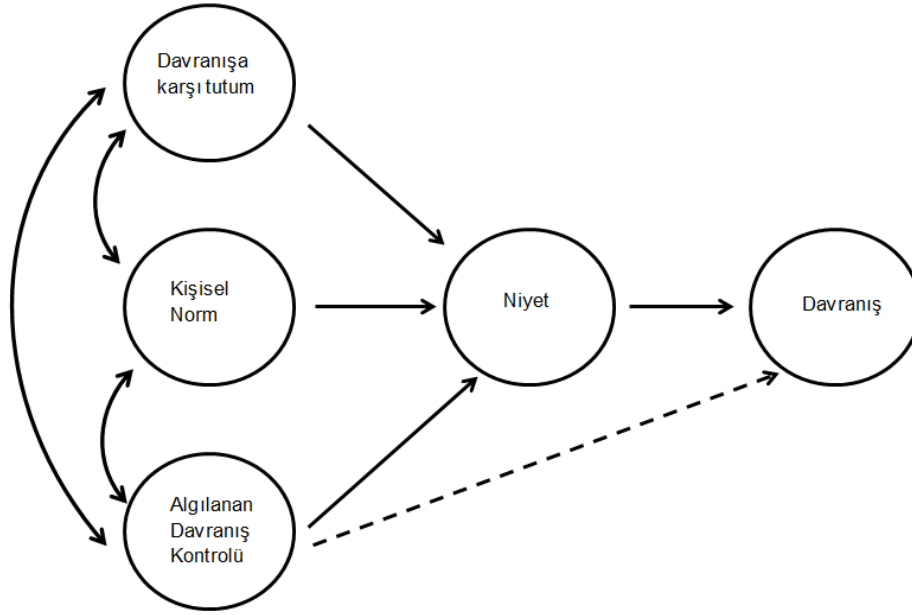
Not: Tek yönlü oklar nedensel ve zamansal ilişkileri, çift yönlü oklar korelasyonel ilişkiyi, kesik çizgiler ise hipoteze dayalı geri bildirim döngüsünü temsil etmektedir.

Şekil 3'te görüldüğü üzere, BGSZM dört varsayım üzerine şekillenmiştir (Barlett, 2017). İlk olarak bireyin siber zorbalık yapma konusundaki öz yeterliliği veya yeteneği önceki yaşantılarının bir ürünüdür. Siber zorba davranışı sonucu gizliliğinin açığa çıkmadığını, karşısındaki kişiye zarar vermek için fiziksel olarak güçlü olmak gerekmediğini, mağdur üzerinde fiziksel bir etki bırakmadığını (ör., yara), davranışının mağduru nasıl etkilediğini görmediğini ve ebeveyn veya yetkili kişilerin durumu görece fark etmediklerini ve onlar tarafından cezalandırılmadığını deneyimler. Bu öğrenmenin sonucu olarak da bu davranış ileriki zamanlarda otomatikleşmekte ve daha ulaşılabilir hale gelmektedir. İkinci varsayım da bu otomatikleşme ve erişilebilir hale gelmenin bireyi siber zorbalık yapmaya karşı olumlu tutum beslemeye sürüklediğini ifade etmektedir. Üçüncü varsayım ise zorbalığın olumlu tutumla beraber kişiliğin bir parçası haline geldiğini ve daha sonraki siber zorbalık davranışları için bir öncül etmen olduğunu belirtmektedir. Nitekim yapılan başka araştırmalar da tutumların siber zorbalık üzerinde etkili olduğu ortaya koymaktadır (Boulton vd., 2012; Walrave ve Heirman, 2011). Son olarak dördüncü varsayıma göre BGSZM'de siber zorbalık geleneksel zorbalığa kıyasla çok daha aşamalı ve detaylı açıklanmaktadır.

BGSZM'yi destekleyen ve ampirik olarak test eden çalışmalar mevcuttur (Barlett ve Gentile, 2012; Barlett vd., 2017; 2019). Bu araştırmalar içinde Barlett vd. (2017) genç yetişkin bireylerle yaptığı boylamsal çalışmasında BGSZM'nin öne sürdüğü anonimliğin, fiziksel gücün önemsizliğinin ve zorbalığa karşı olumlu tutum içinde olmanın siber zorbalık yapma davranışını yordadığını saptamışlardır. Modelin yedi ülke kapsamında ($N = 1592$) kültürler arası karşılaştırmasını yapan Barlett vd. (2021) modelin desteklendiğini, ayrıca sanal ortamlar için fiziksel gücün önemsizliği, anonimlik, siber zorbalığa karşı olumlu tutum ve siber zorbalık arasındaki var olan ilişkinin Amerika, Almanya gibi bireysel kültürlerde Çin, Japonya gibi toplulukçu kültürlerle kıyasla daha güçlü tespit edildiğini belirtmektedirler. Bu sonuçlar ışığında da BGSZM'nin kültürler arası geçerliği olmakla birlikte kültürel bazı farklılıkları da içerebildiği ve bu farklılıkların detaylandırılması için yeni araştırmalara ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Planlanmış Davranış Kuramı

Fishbein ve Ajzen'in daha sonra içeriği genişleterek adını değiştirdikleri Mantıklı Eylem Kuramı (MEK) herhangi bir davranışın ardında insanların o davranışa yönelik tutumlarının ve kişisel normlarının olduğunu varsaymaktadır (akt., Ajzen, 1985). Teoriye daha sonradan eklenen algılanan davranış kontrolü davranışın algılanan yapılabirlik derecesini temsil eder ve kurama göre tutum ve kişisel normların yüksek oranda olumlu puanlanması, algısal davranış kontrolünün yüksek olması bireyin o davranışı yapma niyetinin güçlülüğüne işaret etmektedir (Pabian ve Vandebosch, 2014). Bir eylemi gerçekleştirme niyeti ise hem MEK'in hem de PDK'nın merkezinde yer alan faktördür (Ajzen, 1991). Bir davranışa yönelik tutumumuz o davranışı istendik veya istendik olmayan şekilde değerlendirmemizi içerirken, kişisel normlar davranışlarımıza dair başkalarının düşünceleri ve algıladığımız sosyal baskıdır (Akgül, 2020; Ajzen 1991; Pabian ve Vandebosch, 2014). Kurama göre (bkz., Şekil 4) bireyin kişisel normlarına ve davranışın kontrolüne dair tutumlarına bakılarak bireyin davranışsal niyeti tahmin edilebilmektedir ve gerçek davranışlardaki büyük farklılıklar da niyetlerimiz ve algısal davranış kontrolümüzle açıklanabilmektedir (Ajzen, 1991). Fakat davranışların davranışsal niyetlerle belirlendiği MEK'de öngörülebilirlik yalnızca niyet ve davranış ilişkisinin yüksek olduğu durumlarda geçerlidir, ki bu modelin sınırlılıkları arasındadır (Yousafzai vd., 2010).

Şekil 4. Planlı davranış teorisi (Ajzen, 1991).

PDK ile ilgili araştırmalarda Heirman ve Walrave'nin (2012) katılımcıların siber zorbalık davranışına yönelik tutumları ile davranışsal niyetlerinin arasında anlamlı olumlu ilişki buldukları görülmektedir. Ayrıca çalışmada katılımcıların siber zorbalıkta bulunmalarını yordama oranı davranışa yönelik tutum, kişisel normlar ve algılanan davranış kontrolü olmak üzere üç faktör açısından yaklaşık %45'tir. Bu sonuçlar Auemaneekul'un (2019) Taylandlı ergenlerle yaptığı araştırmasında da desteklenmiştir. Siber zorbalık ve saldırganlık ile ilişkili normatif inançları inceleyen Burton vd. (2013) siber zorbalıkların ve mağdurların diğer kişilere kıyasla daha fazla normatif inanca sahip olduklarını belirtmektedirler. Bu durum ise sanal ortamlarda zorba bireylerin daha saldırgan davranışları seçtikleri veya bu tür davranışları sosyal olarak daha kabul edilebilir gördükleri, hatta ahlaken haklı ve destekleyici tutumlara sahip oldukları (Guo, 2016) anlamına gelmektedir. Benzer şekilde genç yetişkinler arasında siber zorbalık ve normatif inançlar arasında anlamlılık tespit eden Wright ve Li (2013) siber zorbalık hakkında olumlu kişisel normlara sahip olmanın ölçümlerden altı ay sonrasında dahi olumlu ilişkinin bulunduğunu belirtmektedirler. Malezya'da yapılan ve siber zorbalığın yordayıcılarının araştırıldığı araştırmaya 397 lisans öğrencisi katılım sağlamıştır (Rashid vd., 2017). Araştırmada siber zorbalığın en önemli yordayıcısının siber zorbalıkta bulunma konusunda algılanan sosyal baskı olduğu (kişisel norm), bunu siber zorbalığa ilişkin tutumun (davranışa karşı tutum) takip ettiği belirtilmiştir. Siber

zorbalık yapmanın kolaylık derecesini ifade eden Ajzen (1991) algılanan davranışsal kontrolü anlamlı bir ilişki göstermemiştir. PDK yalnızca üniversite örneklemini ile değil, ergenlerle yapılan çalışmalarda da yer almaktadır. Örneğin PDK'yı kullanarak 1606 ergen katılımcıyla boylamsal olarak yapılan bir çalışmaya göre kişisel normlar, tutumlar ve davranış üzerindeki algısal davranış kontrolü bireyin siber zorbalıkta bulunma niyetini yaklaşık %29 oranında açıklamaktadır ve bu sonuçlar altı ay sonrasında ise varyansın %8.6'sını oluşturmaktadır (Pabian ve Vandebosch, 2014). Sonuç olarak, PDK tamamen doğrulanmamakla birlikte siber zorbalığı açıklamada ele alınan ve halen geçerliliği değerlendirilen bir yaklaşımdır.

Siber Zorbalık/Mağduriyet ve Cinsiyet ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Siber zorbalık alanyazınında cinsiyet tartışmalı bir değişken olarak görülüp, bazı çalışmalarda kadınların (ör., Eroğlu vd., 2015), bazı çalışmalarda ise erkeklerin daha fazla zorbalık yaptığı (ör., Sun, 2016); yine bazı çalışmalarda kadınların (ör., Dilmaç, 2009), bazı çalışmalarda erkeklerin daha fazla mağdur olduğu (ör., Fırat ve Ayran, 2016); cinsiyet bakımından anlamlı farkın olmadığını da bildiren çalışmalar (ör., MacDonald ve Roberts-Pittman, 2010) bulunmaktadır. Bu bölümde siber zorbalık/mağduriyet ve cinsiyet ile ilgili olarak üniversite öğrencileri örneklemini içeren ulusal ve uluslararası alanda yapılan araştırmalara yer verilmiş olup söz konusu çalışmalar detaylandırılmıştır.

Öncelikle kadınlar lehine anlamlılık gösteren çalışmalara değinilecek olursa; Köse vd.'nin (2018) Türkiye'de bir vakıf üniversitesinde 600 lisans öğrencisinin siber zorba/mağdur olma durumlarını incelemek amacıyla yaptıkları çalışma ele alınabilir. Araştırmada katılımcıların çoğunu (%70.8) kadınlar oluşturmuştur. Çalışmada kadınların siber mağduriyet yaşama durumları anlamlı ölçüde yüksek bulunmuştur. Snell ve Englander (2010) de hem zorbalığın hem de mağduriyetin kadınlar arasında daha fazla olduğunu belirten araştırmacılar arasındadır. Benzer şekilde, Zalaquett ve Chatters'in (2014) çalışmasında 115 kişilik örneklemin %19'unun üniversite döneminde siber mağduriyet yaşadığı, mağdurların daha çok kadın oldukları belirtilmiştir. Mesch'in (2009) araştırmasında cinsiyet, siber zorbalıkla ilişkili tespit edilmiş ve hayatlarında en az bir defa siber mağduriyet yaşayanların oranı erkekler için %39 iken, kadınlarda bu oran %61 olarak bulunmuştur. Paullet ve Pinchot (2014) da kadınların daha yüksek oranda siber

zorbalık hedefi olduğunu belirtenler arasındadır. Kert ve Şahiner'in (2016) çalışmasında bilgisayar ve öğretim teknolojileri öğretmenliği bölümü dördüncü sınıf öğrencisi olan 50 kişilik katılımcının siber zorbalık konusundaki farkındalıkları çeşitli değişkenler açısından ele alınmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre siber zorbalık konusundaki farkındalık ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ve kadın katılımcılar erkeklerden daha yüksek oranda farkındalığa sahiptir. Cinsiyetlerin siber zorbalığı ciddiye alma durumları incelendiğinde ise kadınlar bu konuyu erkeklere göre daha fazla dikkate almakta, üniversitenin ilk yıllarında verilen derslerde bu konuda eğitimlerin yer alması gerektiğini düşünmektedirler (Molluzzo ve Lawler, 2012; Sobba vd., 2017).

Erkekler lehine anlamlı farklılık ortaya koyan Ballard ve Welch (2017) ise çok oyunculu çevrimiçi oyunların siber zorbalık için elverişli bir platform olabileceğini düşünerek bu oyunların siber zorbalık ve mağduriyet açısından etkisini 151 kişilik örneklem üzerinde incelemişlerdir. Sonuçlar araştırmacıların da öngördüğü gibi, oyun ortamında siber zorbalığın ciddi ve yaygın bir sorun olduğunu göstermiştir. Ayrıca erkek katılımcılar kadınlardan daha fazla zorbalık yapmış, mağdurların da çoğu erkek bir zorba tarafından zorbalık yaşadığını ifade etmişlerdir. Arıca (2009), Faucher vd. (2014), Lianos ve McGrath (2017) ve Mishna vd. (2012) de erkeklerin siber zorbalık olaylarında daha yüksek oranda yer aldığını saptamışlardır. Zsila vd.'nin (2019) 1500 kişilik bir ergen ve yetişkin grubu (yaş ort. 28.9) ile yaptığı çalışmalarında erkek katılımcıların siber zorba olmaya daha yatkın oldukları saptanmış, ayrıca erkeklerin daha önceleri maruz kalınan siber zorbalığın sonraki siber zorbalık olaylarına dahil olma olasılıklarını da kadın katılımcılardan daha fazla yordadığı belirlenmiştir. Bu sonuçları destekler nitelikte olan Francisco vd.'nin (2015) çalışmasında ise erkeklerin hem siber zorba hem de siber mağdur olma olasılığını daha yüksek olduğu bulunmuştur. Lise ve üniversite öğrencilerinde akran zorbalığı ve siber zorbalık oranlarını inceleyen Kocaşahan (2012) da erkek katılımcıların siber zorbalıkta hem zorbalık hem de mağduriyet olaylarına daha sık dahil olduklarını saptamıştır. Akbulut ve Erişti (2011) de 254 kişilik örnekleme yaptığı incelemesinde erkeklerin kadınlardan daha fazla mağdur ve zorba olduğunu tespit etmiştir. Bununla birlikte 39 makaleyi inceleyerek yapılmış bir araştırmada erkekler daha zorba bulunmuş ancak cinsiyetler arasındaki bu farkın çok fazla olmadığı belirtilmiştir (Sun vd., 2016).

Yine yapılan bir meta analiz araştırmasında 77 çalışma incelenmiş, erkeklerin kadınlara kıyasla daha fazla zorba oldukları tespit edilmiştir (Guo, 2016). Araştırmacılar cinsiyetin siber zorbalık davranışını orta/düşük seviye arasında yordadığını belirtmişlerdir. Kokkinos vd. (2016) ise Yunanistan'daki lisans öğrencilerinin sosyal paylaşım sitesi olan Facebook üzerinden yapılan zorbalığı, kişilik özellikler ve çeşitli değişkenler açısından incelemişlerdir. Bulgulara göre katılımcıların neredeyse üçte biri önceki ay içerisinde en az bir defa Facebook üzerinden zorbalık yapmıştır. Facebook'ta daha fazla vakit geçiren erkek katılımcılar, internet ve bilgisayar kullanma konusunda kadınlara kıyasla daha yetenekli bulunmuş ve daha fazla zorbalık yaptıkları tespit edilmiştir.

Alanyazında yer alan bazı çalışmalar ise siber zorbalıkta/mağduriyette hem kadınlar hem de erkekler için anlamlılığın bulunduğugöstermiştir. Örneğin, Dilmaç (2009) siber mağdur ve zorba-mağdur rollerinin daha çok kadınlarda; zorba rolünün ise daha çok erkeklerde görüldüğünü ifade etmiştir. Tanrıku vd. (2015) 66 adet interneti kötüye kullanım bildiren gazete haberlerini inceleyerek yaptıkları araştırma bulgularına göre zorbaların büyük çoğunluğu erkek katılımcılar (%72.7) iken, siber mağdurların çoğu kadın katılımcılardır (%69.7) ve yaş ortalamaları zorbalardan daha düşüktür.

Cinsiyet bakımından anlamlı farklılık bildirmeyen çalışmalar da alanyazında dikkat çekmektedir. Örneğin Balakrishnan (2015) siber mağduriyet oranını %39.7, siber zorbalık oranını ise %33.6 olarak saptamıştır. Ancak her ne kadar sayısal açıdan kadınların daha fazla siber zorbalığa uğradığı görülse (%53,8'e) de yapılan analizlerde bu fark anlamlı bulunmamıştır. Benzer şekilde, Finn (2004) de 339 kişilik üniversite öğrencileri ile yaptığı çevrimiçi taciz araştırmasında cinsiyet açısından anlamlı farklılık belirtmemiştir. MacDonald ve Roberts-Pittman (2010) ise 439 kişi arasında %21.9'unun siber mağduriyet ve %8.6'sının siber zorbalık davranışında bulunduğunu tespit etse de cinsiyete göre anlamlı fark olmadığını ifade etmişlerdir. Türkiye'de Arıcağın (2009) psikiyatrik belirtilerin üniversite öğrencileri arasında siber zorbalığı ne düzeyde yordadığını incelediği yayınında ise cinsiyet değişkeni siber mağduriyet ile anlamlı bulunmamıştır. Ancak erkek katılımcıların daha yüksek oranda siber zorbalık olaylarına dahil oldukları, ek olarak ileride olası bir durumda siber zorbalık yapmaya daha yatkın oldukları

saptanmıştır. Son olarak Yubero vd. (2017) de siber zorbalık konusunda cinsiyet yönünden anlamlı fark olmadığını bildiren araştırmacılarıdır.

Alanyazındaki bu tutarsızlıklar için Barlett ve Coyne (2014) cinsiyet farklılıklarında siber zorbalığın araştırmacılar tarafından nasıl kavramsallaştırıldığına önemine dikkat çekmektedirler ve siber zorbalığın bir saldırganlık biçimi olarak algılanmasının erkeklerde daha fazla zorbalık oranı ortaya koyacağını, ilişkisel ve dolaylı saldırganlık olarak tanımlanmasının ise kadınlarda daha fazla siber zorbalık oranı saptayacağını belirtmektedirler. Diğer bir deyişle, siber zorbalığa dair kavramsal fikir birliği olmadığından ve araştırmacılar tarafından siber zorbalığın boyutları ve niceliği farklı şekilde ele alınabildiğinden cinsiyete dair kesin bir görüşün oluşmadığı düşünülmektedir.

Siber Zorbalık/Mağduriyet ve Sınıf Düzeyi ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Siber zorbalığın ve mağduriyetin katılımcıların yaşı dikkate alınarak incelenmesi yapılacak önleme çalışmalarının başlangıç zamanı için önemlidir (Karacan-Özdemir, 2020). Bazı araştırmacılar (ör., McQuade ve Sampat, 2008) siber zorbalığın ilkökul ikinci sınıf düzeyinde dahi başlayabileceğini ifade ederken Tokunaga (2010) ise siber zorbalığın görülme dönemlerinin ilkökuldan üniversite düzeyine kadar genişletilebileceğini belirtmiştir. McQuade ve Sampat'a (2008) göre siber zorbalık oranların en belirgin ve fazla olduğu dönem ise ortaokul yıllarıdır. Öğrencilerin korsanlık, zorbalık gibi çeşitli siber suçları öğrenmesiyle siber mağduriyet lise dönemlerinde de görülmekte ve artmaya devam etmektedir (McQuade ve Sampat, 2008). Ancak lise sonrası dönemde görülen siber zorbalığın sınıf düzeyiyle ilişkilerine dair bulgular sınırlıdır. Bu bağlamda İğdeli'nin (2018) lisans öğrencilerinde siber zorbalık/mağduriyet ve duyarlılıklarını incelediği çalışmasında birinci sınıfların zorba davranışta bulunma ortalamaları ile son sınıfların mağdur olma ortalamaları diğer gruplardan daha yüksek bulunmakla beraber, sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Anlamlı farklılık saptamayan bulgulara Akbulut ve Erişti'nin (2015), Beran vd.'nin (2012) ve Dalmaz'ın (2014) çalışmalarında da rastlanmaktadır. Kamali (2015) ise 511 kişilik çalışmasında sadece siber mağduriyete odaklanmış, benzer olarak sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık tespit edememiştir. Ayrıca farklı okul düzeylerinde yapılan

diğer çalışmalarda da anlamlı farklılığın bulunmadığı alanyazında görülebilmektedir (ör., Delgado ve Escortell, 2018; Walrave ve Heirman, 2011).

Alanyazın incelendiğinde siber zorbalığı ele alan çalışmalarda sınıf düzeyinden ziyade yaş değişkeninin daha fazla incelendiği görülmektedir. Örneğin, Kraft ve Wang'ın (2010) hem lisans hem de lisansüstü öğrenim gören ve katılımcıların çoğunluğunu kadınların oluşturduğu (%76) çalışmalarında katılımcılar "25 yaş altı ($n = 379$)" ve "25 yaş üstü ($n = 92$)" olarak iki gruba ayrılmış ve bu ayrımın demografik özellikler bakımından anlamlı farklılığa sebep olacağı varsayılmıştır. Kraft ve Wang (2010) yaptıkları araştırmada 471 öğrenci içerisinde siber zorbalığın yaygınlık oranını %10, siber tacizin yaygınlık oranını %9 olarak belirtmiştir. Nitekim çalışmanın bulguları 25 yaş ve altındaki katılımcıların diğer gruba kıyasla daha fazla siber mağduriyet yaşadığını göstermiştir. Bu araştırma ile tutarlı sonuçlara ulaşan Korkmaz ve Mehmedoğlu (2018) ise 16-19 yaş grubundaki bireylerin 35-55 yaş grubuna göre daha fazla siber zorbalıkta bulunduğunu; ayrıca 20-23 yaş grubunda olan bireylerin de 35-55 yaş aralığındaki bireylere kıyasla daha fazla zorbalık yaptığını raporlamaktadır. Bir başka çalışmada ise üniversitede siber mağduriyet yaşayanların %58'nin 20-25 yaş aralığında olduğu, %37'sinin de 26-29 yaşında olduğu, 30 ve üzeri yaşta olanların oranının ise yalnızca %5 olduğu görülmektedir (Zalaquett ve Chatters, 2014).

Lianos ve McGrath'ın (2017) 18-30 yaş aralığındaki 320 katılımcıyla gerçekleştirdikleri araştırmalarında çalışmaya katılan genç ve erkek bireylerin daha fazla zorbalık yaptığını belirlemişlerdir. Poullet ve Pinchot (2014) katılımcılardan elde ettiği verileri inceleyerek lisans öğrencilerinin siber mağduriyet açısından büyük çoğunluğunun (%94) 18-20 yaş aralığında, bir kısmının (%6) 21-25 yaş grubunda olduğunu ve bu iki yaş aralığından büyük katılımcıların herhangi birinde siber mağduriyete rastlanmadığını ifade etmişlerdir. Gibb ve Devereux (2014) de yaşın koruyucu bir faktör olduğunu, yaş düzeyi arttıkça siber zorbalık yapma davranışının azaldığını belirtmektedir. Sobba vd. (2017) siber zorbalığın algılanan ciddiyeti üzerinde yaşın olumlu yönde anlamlı bir faktör olduğunu, daha ileri yaşlarda olan bireylerin siber zorbalığı daha büyük bir problem olarak algıladıklarını ortaya koymuşlardır. Tüm bu sonuçlara karşın yaş ve siber zorbalık/mağduriyet düzeylerinin anlamlı olmadığını ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur (Akbulut vd., 2010; Balakrishnan, 2015; Beran vd., 2012; Finn, 2004;

Köse vd., 2018; Medrano vd., 2018). Örneğin, Francisco vd. (2015) lisans öğrencileriyle yaptığı araştırması ortaya koymuştur ki siber zorbalık rolleri açısından yaşı 20 yaş altı olan katılımcıların hem siber zorbalıkta hem de mağduriyette gözlemci olmaya diğer yaş gruplarından daha yatkındır. Her ne kadar sınıf düzeyi ile siber zorba/mağdur olma açısından anlamlı farklılık bulunmasa da lisans birinci sınıf olan öğrencilerin yine gözlemci rolünde olmaya daha yatkın olduğu çalışmada belirtilmiştir. Görüldüğü üzere siber zorbalık ve yaş ilişkisi alanyazında tutarlı bilgiler içermemektedir. Yine de Tokunaga (2010) siber mağduriyet konusunda yaptığı meta analiz çalışmasında yaş ve siber mağduriyet durumunun eğrisel bir sonuç gösterdiğini belirtmiştir.

Sonuç olarak, alanyazın göstermektedir ki siber zorbalık olgusu yalnızca lise öğrencileri arasında değil, üniversite öğrencileri arasında da önemli bir sorundur. Üniversite örnekleminde ileri yaşta olanlar arasında siber zorbalık davranışının azaldığını belirten bulgular (İğdeli, 2018) yer alsa da genel olarak anlamlı farklılık tespit edemeyen çalışmalar dikkat çekmektedir.

Siber Zorbalık/Mağduriyet ve Günlük İnternet Kullanım Süresi ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Günümüzde birçok genç yetişkin üniversiteye başlamadan önce internet kullanmaktadır ki bu oran Zalaquett ve Chatters'in (2014) çalışmasında %83 olarak belirtilmektedir. Üniversite öğrencileri arasında internet kullanımını araştıran Anderson (2001) yüksek internet kullanımını günlük 400 dakika ve üzeri olarak tanımlamıştır. COVID-19 pandemisinin ilk aylarında yapılan araştırmalarda dahi bireylerin televizyon, radyo, sosyal medya gibi teknolojik araçların kullanımı artmış, ortalamalar günlük 4 saat ve üzeri sürelerle çıkmıştır (Yao, 2020). Başka bir çalışmada araştırmaya katılan katılımcıların neredeyse yarısı COVID-19 pandemisi sürecinde internet bağımlılığının arttığını, %16'sı çevrimiçi ortamda daha sık vakit geçirdiğini belirtmektedir (Sun vd., 2020). Ek olarak ilgili çalışmada şiddetli düzeydeki internet bağımlılığı oranının %23 oranında yükselerek, %3.5'den %4.3'e çıktığı ifade edilmiştir. Oranlardaki bu artış yalnızca sosyal medyada değil, çevrimiçi oyun gibi diğer alanlara da saptanmıştır (Balhara vd., 2020). Çalışmada pandemi döneminin getirmiş olduğu endişelerle ve akademik kariyerlerinin geleceğine ilişkin belirsizlikle mücadele etmek isteyen lisans öğrencileri streslerini

yönetmeye yardımcı olduğu inancıyla oyunlara başvurmuştur. Örneğin sözü edilen çalışmadaki 393 üniversite öğrencisinin %50.8'i oyun oynama davranışlarında artış olduğunu bildirmişlerdir.

Alanyazında siber zorbalık ve mağduriyet ile internet kullanım süresinin incelendiği birçok çalışma mevcuttur. Örneğin, Kokkinos ve Antoniadou(2019) lisans öğrencilerinden haftalık olarak daha fazla internet kullananların daha yüksek siber zorbalık oranları bildirdiğini ortaya koymuşlardır. Nitekim çalışmada internet kullanım süresi siber zorbalık için anlamlı bir yordayıcı olarak saptanmıştır. İnternet kullanımının siber zorbalığı/mağduriyeti öngördüğünü belirten Balakrishnan (2015) da 17-35 yaş aralığındaki 393 katılımcıyla yaptığı çalışmasında günlük 2-5 saat internet kullananların bir saatten az kullanan katılımcılara göre daha fazla siber zorbalık yaptıklarını ve mağduriyet yaşadıklarını ifade etmektedir. Balakrishnan'a göre internette geçirilen sürenin artmasıyla hem siber zorbalık hem de siber mağduriyet oranları artma eğilimindedir. Balakrishnan'ı destekler nitelikte olan başka bir çalışmada ise üniversite öğrencisi olan 306 kişilik örnekleme internette günlük 7 saat ve üzeri vakit geçiren bireylerin daha az zaman geçirenlere kıyasla daha fazla zorbalık yaptıkları, ayrıca aynı durumun siber mağduriyet için de geçerli olduğu ortaya konulmuştur (İğdeli, 2018). Lindsay ve Krysik (2012) ise sosyal medya sitelerinde artan internet kullanımının siber mağduriyet oranını yükselttiğini, bahsedilen ağlarda geçirilen her bir saat artışının da katılımcıların bildirdiği siber mağduriyet ihtimalini %15 daha fazla artırdığını bildirmişlerdir. Benzer şekilde, Brandtzæg vd. (2009) sık internet kullanımının interneti kötüye kullanma konusunda bir gösterge olduğunu belirtmişlerdir. Kokkinos ve Antoniadou (2019) haftalık internet kullanımının siber zorbalığı yordadığını ve problemlili internet kullanımının hem siber zorbalık hem de mağduriyeti ön gördüğünü ifade etmektedirler. Dolayısıyla haftalık internet kullanımı yüksek bulunan katılımcıların diğer katılımcılara kıyasla siber zorbalık puanları yüksek çıkmaktadır. Siber zorbalık/mağduriyet grupları açısından ise yapılan bir çalışmada siber zorba/mağdur grubunun internet kullanımının daha yüksek olduğu saptanmıştır (Kokkinos vd., 2014).

İnternette geçirilen süre ve siber zorbalık arasında anlamlı ilişkiler belirten çalışmaların aksine bu iki değişken arasında anlamlılık bulmayan çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, Zalaquett ve Chatters'in (2014) çalışmasında da internet

kullanımı ile siber zorbalık ilişkili bulunmamıştır ancak bu durumu araştırmacılar katılımcıların ileri teknolojik bilgisinin sebep olmuş olabileceğini, nitekim araştırmaya katılan katılımcıların %51 oranında bu konuda yetkinlik sahibi olduğunu ifade etmişlerdir. Kert ve şahiner (2016) de internette geçirilen süre ile siber zorbalık bilinçliliği arasında anlamlılık bulamamıştır. Kokkinos vd. (2016) ise Yunanistan'da çeşitli üniversitelerde öğrenim gören lisans ğrencilerinin Facebook üzerinden yapılan zorbalığı, kişilik özellikleri ve çeşitli değişkenler açısından incelediği çalışmalarında a) internet kullanım sıklığı, b) internette geçirilen zaman ve c) ileri teknolojik bilgi ve beceriye sahip olma değişkenlerinin Facebook zorbalığı ile ilişkisine odaklanarak, hipotezin yalnızca erkek katılımcılar için internette geçirilen zaman ile ilişkinin olumlu yönde ve anlamlı bulunduğunu ifade etmektedirler. Sonuç olarak, tüm bu sonuçlar bir arada değerlendirildiğinde internette geçirilen zaman ile siber zorbalık ve mağduriyet arasında çoğu araştırmada ilişki olduğu ancak katılımcıların teknolojiye dair bilgi düzeylerinin yüksek olması gibi bazı özelliklerin de siber zorbalık ile internet kullanım süresi arasındaki ilişkiyi etkileyebildiği ve sonuçları farklılaştırabildiği dşnlmektedir.

Siber Zorbalık/Mağduriyet ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Yapılan alışmalar

Alanyazında hem siber zorbalığın hem de toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik tutumların birlikte ele alınarak aralarındaki ilişkinin incelendiği çalışmalar sınırlı sayıdadır. Daha önce de değinildiği gibi siber zorbalık ve cinsiyet ilişkisi bulgularda tutarlı sonuç vermemektedir. Ortaya konulan bu farklılığın sebebini/sebeplerini daha iyi anlayabilmek için siber zorbalık ile cinsiyetin toplumdaki yansımasını tanımlayan toplumsal cinsiyet algılarını birlikte ele almanın alanyazına katkı sağlayacağı dşnlmektedir. Nitekim psikolojik ihtiyaçlar konusunda da vurgulandığı üzere bazı siber zorbalılar gc ihtiyaı içerisinde olabilmektedirler (Dilmaç, 2009). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinde de gc dengesizliğinin bulunduğu ve birçok çalışmada kadınların daha fazla oranda siber mağdur oldukları (r., Snell ve Englander, 2010) göz önüne alındığında siber zorbalık fenomenin aydınlatılmasında toplumsal cinsiyet kavramının önemi artmaktadır. Buna yönelik olarak da Navarro (2016) toplumsal cinsiyet kavramının

siber zorbalık olgusunun daha iyi anlaşılabilmesi ve risk faktörlerinin belirlenebilmesi adına önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Tardu ve Akcan (2021) 805 kişiyle yaptıkları çalışmalarında zorbalığın toplumsal cinsiyet eşitliği algısıyla ilişkisine odaklanmışlardır. Araştırmacıların bulguları arasında toplumsal cinsiyet eşitliğiyle katılımcıların zorbalık davranışları arasında olumlu ve düşük bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuca göre katılımcıların toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeğinden aldıkları erkeği üstün gören anlayış puanları yükseldikçe hem zorbalık hem de mağduriyet düzeyleri de artmıştır. Benzer şekilde, bir başka çalışmada da ataerkil inançlara/ olumlu tutum besleyen erkek katılımcıların akran şiddeti ile de olumlu yönlü ilişki içerdiğini göstermektedir (Saeed Ali vd., 2017). Bireylerin toplumsal cinsiyet algıları yalnızca zorbalık ile değil, şiddet ve şiddet eğilimi ile de anlamlı ilişkiler gösterebilmektedir (Aslan ve Doğan, 2017; Demirkan, 2009; Kul Uçtu ve Karahan, 2016).

Akca-Baştürk ve Sayımer (2017) ise siber zorbalığın türleri ve ilişkili olduğu faktörleri incelediği çalışmalarında alanyazında siber zorbalık ve cinsiyet ilişkisinin değişkenlik göstermesinin nedenleri olarak toplumdaki kadın-erkek statüsünün değişkenlik göstermesini ve cinsiyetlerin teknolojik olanaklara erişebilme imkanlarının farklı olmasını belirtmişlerdir. Cinsiyetlerin imkanlara eşit düzeyde ulaşamamasının sebebi olarak da toplumda var olan cinsiyet eşitsizliğini öne sürmüşlerdir. Benzer şekilde, Erdur-Baker (2010) da ilişkisel modelde gerçekleştirdiği çalışmada kız öğrencilerin erkeklere kıyasla interneti riskli kullanımının daha sınırlı olduğunu saptamış olup, bunun olası açıklaması olarak da Türkiye’de kız çocuklarının bilinçli olmaları konusunda daha fazla uyarılması, erkeklere göre daha denetim altında yetiştirilmeleri ve erkek saldırganlığının toplumda daha fazla kabul görmesi olabileceğini ileri sürmüştür. Yine Navarro (2016) da toplumsal cinsiyet algıları sebebiyle kadınların fiziksel saldırganlığının toplumlarca onaylanmadığını ifade etmektedir. Balakrishnan (2015) ise Malezya’da genç yetişkinlerle yaptığı çalışmasında bu bulgulara benzer bir açıklama yapmaktadır. Yapılan araştırmanın bulgularında kadınlar erkeklere göre daha fazla mağdur olmalarına karşın, aynı zamanda siber zorbalık davranışını da daha fazla sergilemişlerdir. Ybarra ve Mitchell’in (2004) çalışmasında da bu sonucun oluşmasında sanal ortamın doğası gereği gerçek hayatta kısıtlanan kadınların siber ortamda daha özgürce hareket edebilmesinin etkisi olduğu ileri

sürülmektedir. Hatta bazı araştırmacılar sadece kadın olmanın bile siber mağduriyet yaşama olasılığını arttırdığını, kadınların toplumlarda halihazırda dezavantajlı bir konumda olduğunu varsaymaktadırlar (Navarro ve Jasinski, 2013). Çiftçi (2010) de Türkiye’de siber zorbalık ve cinsiyet arasındaki ilişkinin erkeklerin lehine yüksek çıkmasını toplumsal cinsiyet rollerine bağlamaktadır. Wright (2020) de erkeksi özelliklerin zorba olma ile olumlu ilişkili olduğunu belirtmektedir. Çalışmada kadınsı özellikleri baskın olan katılımcıların (hem erkek hem kadın) sanal ortamda ilişkisel saldırganlık düzeylerinin yüksek çıktığı, bu saldırganlığın da mobil telefon ve sosyal ağlarda daha çok gerçekleştiği ifade edilmektedir. Ayrıca çalışmada erkeksi özelliklere sahip katılımcıların (hem erkek hem kadın) çevrimiçi platformlarda oynanan oyunlar vasıtasıyla daha fazla siber saldırganlık sergilediklerine de değinilmiştir. Odacı ve Çelik (2018) genç yetişkinlerde cinsiyet rollerinin siber zorbalık duyarlılığıyla nasıl bir ilişki içinde olduğunu incelemiş ve sırasıyla kadınsı role sahip olan katılımcıların belirsiz role; androjen roldeki bireylerin de erkek ve belirsiz cinsiyet rolüne sahip olanlara göre siber zorbalığa ilişkin duyarlılıkları anlamlı şekilde yüksek bulmuşlardır. Kadınsı ve androjen tutuma sahip bireylerin daha duyarlı çıkmasının, toplumun kadınlara yüklediği rollerden kaynaklandığı ileri sürülmüştür.

Yapılan araştırmalar incelendiğinde siber zorbalık/mağduriyet konusunun birçok çalışmada ele alındığı, farklı oranlara ulaşıldığı ve farklı değişkenlerle bu fenomenin açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Siber zorbalık ve mağduriyet cinsiyet, internet kullanım süresi vb. demografik değişkenlerle ve psikolojik ihtiyaçlarla ilişkili olabileceği gibi kültür, aile, arkadaş çevresi gibi toplumsal değişkenlerden de etkilenebilmektedir. Bu sebeple, siber zorbalığın çok yönlü ele alınmasının onun doğasını bütüncül bir şekilde anlamaya daha çok yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Siber Zorbalık/Mağduriyet ve Bireycilik/Kolektivizm ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Kültürün sayısız tanımı veya anlamı bulunmasına karşın araştırmacılar kültürün üyeleri arasındaki ortaklığa vurgu yapması ve nesilden nesile aktarılması konusunda ortak bir görüşe sahiptir (Dickson vd., 2012). Kültür toplumca kabul gören ve toplumları diğer toplumlardan ayıran temel değerler kümesidir (Ferreira

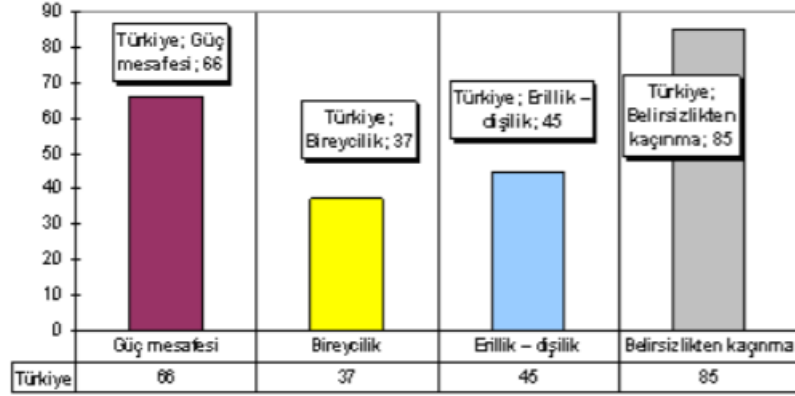

vd., 2016). Benlik ise kişilerin kendilerini tanımlama şekillerini, başka bir deyişle kendiliğine ilişkin farkındalıklarını tanımlar (Kağıtçıbaşı, 2012). Benlik kurgusu kavramı ise kültürün insanların olaylar karşısındaki davranışlarını şekillendirmesinde, kendilerini veya başkaları ile olan ilişkilerini tanımlamada kullandıkları yöntemdir (Sakal ve AYTEKİN, 2014). Bazı araştırmacılar benlik kurgusunu “bireycilik ve toplulukçuluk” olarak iki başlık altında incelemiştir (ör., Kağıtçıbaşı, 2012). Triandis (1994) bireyci kültürlerin başlıca özellikleri için özerklik, rekabet, güç, özgürlük gibi değerler vurgusunu, kişisel hak ve gereksinimlere odaklanmayı sıralarken; toplulukçu kültürlerin özellikleri için grup kimliğini, hiyerarşiyi, fedakarlığı, sorumluluğu ön planda tutmayı ifade etmiştir. Özellikle toplulukçu eğilim gösteren toplumlar sosyal kültür anlayışını önemsemekte, belli başlı durumlar karşısında da bireyin kültüre uygun hareket etmesi beklenmektedir (Erişti, 2019). Kolektivizmin zıddı olarak değerlendirilebilecek bireycilikte ve bireycilik eğilimi gösteren kültürlerde ise daha çok kişisel hedeflere, bireysel başarıya ağırlık verilmekte, gruptan ayrılmaya daha fazla vurgu yapılmakta, derin ilişkilerden ziyade yüzeysel ilişkiler tercih edilmektedir (O’Neill vd., 2016; Santrock, 2020; Triandis vd., 1988). Bunlara ek olarak, bireycilik eğilimi gösteren kültürlerde sosyal kontrolden çok kişisel kontrol sistemine göre karar verilmekte ve grup normları, grup uyumu, grup başarısı gibi grup içi faktörlere daha az önem verilmekte ancak toplulukçu kültürlere göre daha az sosyal destek içermektedir. (O’Neill vd., 2016; Triandis vd., 1988).

Yukarıda belirtildiği üzere toplulukçu eğilim gösteren kültürlerde bireyci kültürlerin tersine grubun hedefleri, değerleri ve öncelikleri kişisel amaçlardan daha öncelik görülmektedir (O’Neill vd., 2016; Santrock, 2020; Triandis vd., 1988). Bireyler aynı gruplara aitse iş birliği yapılmakta ve önemli görülen ilişkiler dikey (ör., çocuk-ebeveyn) yönlü işlemektedir. Bununla birlikte grup aidiyeti, grup uyumu ve başarısı öncelikli olup üyeler arası karşılıklı bağımlılık vurgulanmakta ve yüceltilmektedir. Ayrıca grup içi yaşanan çatışmalar ve hatalar gizlenmeye çalışılır ki bu durum yasadışı davranışların oluşmasında ve fark edilmesinde olumsuz etkiye sebep olur. Toplulukçu kültürlerde bireyler sosyal bağlamlarla olan bağlantılarını önemserler, esnek yapıya sahip, ilişki odaklıdır ve ait olma, uyum sağlama temel amaçtır (Markus ve Kitayama, 1991). Din ve maneviyat, utanç gibi

sosyal kontrol mekanizmaları, bireysel iç kontrol sistemlerinden daha ön plandadır ve her daim grup normlarına itaat beklenir (O'Neill vd., 2016; Triandis vd., 1988).

Türkiye'yi bireycilik-toplulukçuluk ayrımı açısından inceleyen ve bu konudaki en kapsamlı çalışmalardan biri olan Hofstede'in (1984) çalışmasına göre Türkiye toplulukçu bir yapıya sahiptir. Halis vd. (2009) Hofstede'in çalışmalarını Şekil 5'te olduğu gibi Türkiye bağlamında özetlemişlerdir. Tabloda yer alan sayılar ülkelerin ilgili başlıkta aldıkları puanları göstermektedir. Buna göre Türkiye çoğu boyutta orta sıralarda yer almaktadır. Hofstede'in çalışmasında değinilen güç mesafesi kavramı örgütsel ve toplumsal ilişkilerdeki, astlar ve üstler arasında bulunan güç ilişkisini, gücün sosyal yapılar içerisindeki dağılımını kastetmektedir. Gücün toplum içerisinde nispeten eşit dağılması düşük düzeyde bir güç mesafesini tanımlarken, gücün toplum içerisinde aşırı belirgin dağılması yüksek düzeyde güç mesafesini ifade etmektedir. Bireycilik/Toplulukçuluk boyutu bireyin toplumla ve grupla ilişkilerini açıklamaktadır. Çıkar çatışması durumunda bireyin kendi çıkarlarına mı yoksa ait hissettiği grubun çıkarlarını mı ön planda tutacağını belirleyen tutumu tanımlar. Erillik/Dişillik durumu da esasında toplumsal cinsiyet bakış açısını temsil etmektedir. Belirsizlikten kaçınma boyutu ise bireylerin var olan belirsizliğe tahammül edebilme derecesini temsil etmektedir (akt., Halis vd., 2009). Alanyazındaki bazı araştırmacılar yaptıkları çalışmalarda kültürlerarası meta-analiz bulgularına dayanarak Türk toplumunun toplulukçu değerleri ön plana alan bir yapıda olduğunu belirtmektedirler (ör., Oyserman vd., 2002). Ancak Türkiye'nin belirsiz bir konumda olduğunu ve kabaca bir sınıfa dahil edilemeyeceğini belirten araştırmalar da bulunmaktadır (ör., Göregenli, 1995).

	Güç mesafesi	Bireycilik	Erillik-Dişilik	Belirsizlikten K.
Max.	104	91	110	112
Min.	11	6	5	8

Şekil 5: Hofstede'nin kültürel boyutları ve Türkiye verileri (Halis vd., 2009).

Li (2008) örneklemindeki bireylerin yaklaşık yarısının siber zorbalığı duyduğunu belirttiği çalışmasında, Çin ve Kanada olmak üzere iki kültürü içeren, kültürler arası karşılaştırma yapmıştır. Çalışmanın bulguları arasında iki ülke arasında bazı farklılıklar tespit edilmiştir. Örneğin siber zorbalık olaylarında yetişkinlerin ve okul personelinin yardım edeceğine, Çinli öğrenciler Kanadalı öğrencilere göre daha fazla inanmaktadır. Ayrıca siber zorbalığa maruz kalan veya tanık olan öğrencilerin bu durumu paylaşma olasılığı yine Çinli öğrencilerde daha yüksek bulunmuştur. Li, sosyal destek arayışına dair bu farklılıkların kültürel etmenlerle açıklanabileceğini öne sürmektedir. Nitekim Çin kültüründe çocuklara yetişkinlere karşı daha fazla saygı ve itaate vurgu yapılırken, Kanada kültüründe bağımsızlığa/özerkliğe daha fazla öncelik verilmektedir. Bu durum ise bireyci ve toplulukçu kültürel eğilimlerle ilişkilidir.

Souza vd. (2016) siber zorbalıkta seyirci davranışı ve kültürel sorunlarla ilgilendiği araştırmasında Portekizli ve Brezilyalı lisans öğrencilerinin bazı noktalarda farklı puanlar elde ettiğini gözlemlemiştir. Örneğin Brezilyalı öğrenciler siber zorbalık olaylarına Portekizli öğrencilere kıyasla daha fazla dahil olmuştur ancak Portekizli öğrenciler siber zorbalığı daha ciddi bir sorun olarak tanımlayıp müdahale konusunda daha fazla sorumluluk almışlardır. Araştırmacılar bu durumun olası açıklamaları olarak Portekiz'in Brezilya'ya göre daha toplulukçu eğilime sahip bir ülke konumunda olmasını, toplulukçu kültürlerin grubun diğer

üyelerine daha fazla sahip çıkmasını ve toplum normlarına uyma konusunda daha itaatkâr olmasını belirtmişlerdir.

Pakistan kültüründe yapılan çalışmalarda ise Pakistan'da toplulukçu kültürün yaygın olduğu, hatta kadınların herhangi bir mağduriyet durumunda yaşananları ailesi veya çevresi ile paylaşması halinde dahi bu durumun ailenin onuru ve saygınlığı için utanç ve tehdit niteliğinde olduğu belirtilmiştir (Magsi vd., 2017; Musharraf ve Anis-ul-Haque, 2018). Özellikle muhafazakâr bölgelerde kadınların kültürel ve dini açıdan uygunsuz bulunan herhangi bir davranışında konunun namus cinayetlerine kadar varabildiği ifade edilmiştir (Musharraf ve Anis-ul-Haque, 2018). Magsi vd.'nin (2017) Pakistan'daki dört üniversiteden 120 kız öğrenciyle yaptıkları çalışmanın sonuçlarına göre, katılımcıların büyük çoğunluğu siber mağduriyet yaşamasına rağmen yarıya yakını aileleri veya çevreleri ile bu durumu paylaşmamayı tercih etmiştir. Çünkü katılımcılar ebeveynlerine, devlet kurumlarına veya üniversitede bir yetkiliye durumu anlatmanın kendilerine fayda sağlamayacağını düşünmüşlerdir. Hatta ailelerine söyleyen bazı gençlerin aile üyeleri her ne kadar kızlarına destek olsa da ileride bu tür bir olayı görmezden gelmeleri yönünde telkinlerde bulunmuşlardır. Dahası öğrencilerin %45'i ahlaksız olarak değerlendirilmekten çekindiğini ve bu sebeple sorunlarının üstünü kapatmayı seçtiklerini ifade etmişlerdir. Araştırmacılar kültürün ve genel normların kadınlardan itaatkâr olmalarını, mütevazı davranmalarını beklediğini ve yaşanan siber mağduriyeti bildirmeleri halinde kadın öğrencilerin ahlaksız olarak nitelendirileceklerini düşündükleri için siber zorbalık olaylarının bildirilmediklerini ifade etmişlerdir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile de ilişkili olan bu durum toplulukçu kültürlerde daha bariz bir şekilde karşılaşılmaktadır.

Arpacı vd. (2020) internet bağımlılığının siber zorbalık ve bireycilik kültürü üzerindeki aracı rolünü incelediği çalışmasında dikey bireycilik özellikleri gösteren bireylerin yatay bireycilik özelliklerine sahip bireylerden internet bağımlılığı düzeyine de bağlı olarak siber zorba olma potansiyellerinin daha fazla olduğunu saptamıştır. Dikey bireycilik, benliğini bağımsız fakat statüsel olarak üstün gören kişileri tanımlamaktadır. Dolayısıyla diğerleriyle rekabet içinde olma ve bireysel başarı dikey bireycilikte önemli özelliklerdendir. Bunun tersi olan yatay bireycilik ise yine benliği özerk olarak tanımlar fakat statüsünü diğerleriyle eşit kabul eder - diğer bir deyişle, sosyal olarak eşitliğe önem verir (Triandis, 1995). Yapılan

araştırmanın sonuçlarına göre interneti kullanım ve dikey bireycilik daha ilişkili bulunmuştur ki bu kendilerini diğerleriyle karşılaştıran ve üstünlük arayışında olan bireylerin siber zorba olma olasılıklarını arttırmaktadır.

Toplumların bireycilik veya toplulukçuluk eğilimleri belirlenerek toplumları sınıflama yoluna gidilse de insanlar bireysel olarak toplumun genel sınıflamasının dışına çıkabilir veya bu sınıflamaya daha az/çok katılım gösterebilirler (Hu vd., 2018). Kısaca bireyler kültürel sınıflamalarda ait oldukları toplumlardan farklı bakış açılarına sahip olabilirler. Hu vd.'nin (2018) 18-37 yaş grubunda bulunan Çinli yetişkinlerle yaptığı araştırmasında siber mağdur bireylerin bireycilik ve kolektivizm eğilimlerini ve başa çıkma tarzlarını araştırmışlardır. Buna göre çalışmada bireyci veya toplulukçu bireylerin farklı başa çıkma tarzlarını benimsediği bulunmuştur. Ayrıca başa çıkma tarzlarının sahip olunan kültürel yönelimden de etkilendiği saptanmıştır. Örneğin siber zorbalık yaşadıkdan sonra aile desteği arayan, din ve maneviyata yönelen kişilerin daha çok kolektivist başa çıkma tarzına sahip olduğu; kabul, çaba, kaçınma ve yeniden çerçeveselendirme yöntemlerini kullanan bireylerin ise daha çok bireyci yönelime sahip olduğu bulunmuştur. Ek olarak -yukarıda da vurgulandığı üzere- siber zorbalık olgusu toplumların kültürel yapıları ve cinsiyet algılarının ortak etkileşimi ile de ilişkilendirilebilir. Nitekim kadınların daha fazla siber zorbalık yapmasını bazı araştırmacılar, kadınların kültürel olarak pasif yetiştirilmesi nedeniyle sosyal ortamlarda daha az bulunması ve sanal ortamda daha serbest olabilmeleri; siber zorbalığın dolaylı saldırganlık biçimine benzer olması ve kadınların dolaylı saldırganlığa yatkın olmaları gibi sebeplerle açıklamaktadırlar (Hinduja ve Patchin, 2008; Marcum vd., 2012).

Sonuç olarak, siber zorbalığın belirli kültürlere özgü bir sorun olmadığı, aksine dünyadaki tüm ülkelerin ortak bir problemi olduğu göz önüne alındığında (Li, 2008), toplumlar arası ve toplum içindeki bireyler arası bu eğilim farklılıklarının siber zorbalık olgusuna yansımış olabileceği düşünülmektedir. Nitekim, kültür saldırganlık eylemleri üzerinde kilit bir faktördür (Li, 2008). Ekolojik kurama göre de davranışlar kültür, gelenek gibi toplumsal yapılardan etkilenmektedir (Bronfenbrenner, 1977). Bu nedenledir ki bireycilik-toplulukçuluk gibi toplumsal bakış açıları ile siber zorbalık davranışı arasındaki ilişkileri konu alan yeni çalışmalar alanyazına katkı sağlayacaktır.

Siber Zorbalık/Mağduriyet ve Psikolojik İhtiyaç ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Siber zorbalıktave mağduriyette psikolojik ihtiyaçlar konusunun farklı çalışmalarda farklı psikolojik özelliklere göre ele alındığı alanyazında görülmektedir. Örneğin, Türkiye’de 666 lisans öğrencileriyle yapılan bir çalışmada psikolojik ihtiyaçların siber zorbalığı yordama gücü test edilmiştir (Dilmaç, 2009). Katılımcıların yarısından fazlasının (%55.3) siber mağdur, %3’ünün saf siber zorba, yaklaşık %23’ünün de en az bir defa zorbalığa dahil olduğu bulunmuş ve cinsiyet açısından erkek katılımcılar daha sık siber zorbalık davranışı belirtmişlerdir. Bunlara ek olarak, siber zorbalık kapsamında saldırganlık ve ilgi görme ihtiyacının olumlu yönde; duyguları anlamamanın ise olumsuz yönde yordayıcı olduğu saptanmıştır. Dayanıklılık ve yakınlık gereksinimi ile de siber mağduriyet olumsuz ilişkili saptanmıştır. Yani diğerleriyle yakın ilişki kurmada sorun yaşayan bireylerin siber mağduriyet yaşama olasılıkları daha yüksektir. Ayrıca çalışmada başkalarıyla yakınlık, siber mağduriyeti ve ilerideki olası siber zorbalığı öngörmüş, siber zorbalığa maruz kalmada önleyici rolü ortaya koyulmuştur. Siber zorbalıkla olumsuz yönlü ilişkili bulunan bir diğer faktör de duyguları anlamadır. Dilmaç bu bulguların yanı sıra araştırmaya katılan öğrencileri saf zorbalar (siber zorbalık yapmış ancak mağduriyet yaşamamış), saf mağdurlar (hiç siber zorbalık yapmayan mağdurlar), zorba-mağdur (hem siber zorbalık yapan hem de mağduriyet yaşayan) ve zorba-mağdur olmayan/seyirci (hiç siber zorbalık yapmayan ve mağdur olmayanlar veya sadece tanık olanlar) olmak üzere dört kategoriye göre ayırmıştır. Bu grupların psikolojik ihtiyaçları ve cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılık belirlememiştir. Ancak psikolojik dayanıklılık açısından katılımcılardan zorba-mağdur olmayan grupta yer alanlar daha yüksek puan almışlardır ve psikolojik dayanıklılık siber zorbalığa maruz kalmayı yordayan tek değişken olarak tespit etmiştir. Başka bir deyişle psikolojik dayanıklılık puanlarındaki artış siber mağduriyet riskini azaltmaktadır. Çalışmanın bir başka bulgusu ise zorba-mağdur olanların saf mağdur ve zorba-mağdur olmayan iki gruptan daha yüksek saldırganlık bildirmesidir.

Ballard ve Welch (2017) yaptığı çalışmada çok oyunculu sanal oyunların siber zorbalığa etkisini araştırmış ve oyundaki sıralamanın hem siber zorbalık hem de siber mağduriyet için ortaya konulan en yaygın neden olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılar oyun sıralaması nedeniyle dışlama, alay etme, tehdit etme, bir şey

yapmaya zorlama gibi birçok siber zorbalık davranışında bulunmuşlardır. Buna bağlı olarak da araştırmacılar çevrimiçi ortamlardaki güç faktörünün siber zorbalık üzerindeki etkisini ortaya koyarak güç ihtiyacını vurgulamışlardır. Rafferty ve Vander Ven (2014) ise 221 lisans öğrencisiyle yaptıkları araştırmada siber zorbalık ile saldırganlık arasında güç, eğlence ve siber yaptırım olmak üzere üç güdüleyici faktör tespit etmişlerdir. Katılımcıların nitel ifadelerinin yaklaşık %14'ü kadarını siber yaptırımlar, %24'ünü güç mücadeleleri ve son olarak %30'unu eğlence oluşturmuştur. Araştırmacılara göre siber yaptırım daha çok davranış değişikliği için akran baskısını içeren gayri resmi sosyal kontrol yöntemidir. Siber yaptırımlar isim takma, utandırma, hakaret etme gibi bileşenleri içermektedir. Çevrimiçi oyunlarda iyi bir performans göstermemek dahi takımdaki diğer oyuncular tarafından siber yaptırımlarla sonuçlanabilmektedir. İktidar mücadeleleri ise değerli görülen bir şeyi elde etmek ve bunu elde edebilmek adına diğer kişilere incitici, aşağılayıcı davranmayı veya etkilemeyi tanımlamaktadır. Ayrıca bu mücadeleler genellikle cinsellikle ve romantik ilişkilerle ilgili olup ırksal üstünlük kurmayı da içermektedir. Son olarak katılımcılar sadece eğlence arayışı nedeniyle sanal ortamda başkalarını incitme, kışkırtma, küçümseme ve öfkelenme davranışları da sergilemişlerdir.

Akbulut ve Erişti (2011) ise yaptıkları çalışmada katılımcılardan siber zorbalığın sebeplerini sıralamalarını istemişler ve katılımcıların altı yanıtta daha fazla işaretleme yaptıklarını belirlemişlerdir. Bu altı yanıt işaretlenme yüzdesi fazla olandan sona doğru şu şekildedir: Kin besleme (%35), belirgin bir sebebi yok (%20), birilerini kızdırma (%16), daha önceki siber mağduriyet (%15), intikam almak (%10), dini veya siyasi görüşünü benimsettirmek (%3). Görüldüğü üzere intikam, kin gibi saldırganlık biçimleri katılımcıların siber zorbalıkta bulunma oranlarında büyük bir pay içermektedir. Benzer şekilde, siber zorbalık ve intikam alma ile ilgili olarak König vd.'nin (2010) çalışmaları bulguları açısından dikkat çekmektedir. Araştırmacılar öncelikle geçmişte geleneksel mağdur olan katılımcıların, faillerini şu anki siber zorbalık davranışlarında hedef olarak belirleyip belirlemediklerini veya ne ölçüde bunu yaptıklarını tespit etmeyi amaçlamışlardır. Bulgulara göre 473 kişilik katılımcı grubundaki 149 kişi geleneksel kurban/siber zorba rolündedir ve bu durum kişilerin geçmişte kendilerine geleneksel anlamda

zorbalık yapan kişilerden sanal ortam aracılığıyla intikam alma eğilimde olduklarını göstermiştir.

Ak vd. (2015) ise çalışmalarında siber mağduriyet ve siber zorbalık arasındaki ilişkide öfkenin aracı rolünü incelemişler ve siber mağduriyet yaşayanların siber zorba olma olasılıklarının daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca siber mağduriyete maruz kalanların, maruziyet yaşamayanlara kıyasla saldırganca tutum içinde olmaları da daha yüksek olarak belirlenmiştir. Araştırmacılar içe ve/veya dışa yöneltilmiş öfkenin daha saldırganca davranışlara sebep olacağını ve hatta bazı durumlarda intikam almakla sonuçlanabileceğini varsaymışlardır. İçe yöneltilen öfke gözlemlenemeyen, baskılanmış olan öfkeyi temsil ederken, dışa yöneltilen öfke nesnelere/insanlara/hayvanlara fiziksel zarar verme, hakaret gibi sözlü yollarla karşı tarafa psikolojik zarar verme gibi özellikleri tarif etmektedir. Nitekim bulgulara göre siber mağduriyet olumlu ve doğrudan şekilde içe yöneltilen öfke ile ilişkilidir. Fakat dışa yöneltilen öfke ise, içe yöneltilmiş öfkenin aracılığıyla dolaylı bir ilişkiye sahiptir. Bu sebeple dışa vurulmuş öfke, siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkide arabulucu rolde belirtilmemiştir. Öte yandan Ak vd. yaptıkları çalışmayla önceki siber mağduriyet yaşantılarının sonraki siber zorbalık deneyimlerini tetiklediğini göstererek ve içe yönlendirilmiş öfkenin de siber zorbalık/mağduriyet üzerinde arabulucu rolüne vurgu yaparak psikolojik ihtiyaçlardan güç ilişkisine değinmişlerdir.

Mahan (2017) 390 lisans öğrencisiyle yaptığı araştırmasında ise siber zorbalık/mağduriyet üzerinde psikolojik ihtiyaçların doyurulmasının ve güvengenlik düzeylerinin ilişkisini incelemiş, bazı alt faktörlerde anlamlı bulgular ortaya koymuştur. Buna göre psikolojik ihtiyaçlar arasında yer alan yeterlilik ve ilişkili olmanın hem siber zorbalıkla hem de siber mağduriyetle anlamlı ilişki gösterdiğini saptamıştır. Bu sonuçların yanı sıra özerklik ile siber mağduriyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Mahan'ın çalışmasını destekler nitelikte olan Ateş ve Güler'in (2016) araştırması da algılanan sosyal yetkinlik düzeyinin siber zorbalık yapmayı yordadığını göstermiştir. Buna göre sosyal yetkinliği yüksek düzeyde olanlar daha az siber zorbalık yapmaktadırlar.

İ. Tanrıkulu (2015) kuramsal temelini kullanımlar ve doyumlar kuramına dayandırarak yaptığı araştırmasında ise eğlence, üstün olma, zarar verme ve intikam gibi siber zorbalık güdülerinin çeşitli kişilik özellikleriyle ilişkisini

incelemiştir. Kişilik özellikleri arasında bulunan ahlaki değerlerden soyutlanmışlığın ve saldırganlığın hem intikam hem de zarar verme güdüleriyle ilişkili olduğunu bulmuştur. Ek olarak ahlaki değerlerden soyutlanmışlık ve narsisizm, bireylerin üstün olma amacıyla yaptığı siber zorbalık davranışıyla ilişkilidir. Araştırmanın bir diğer bulgusu ise çevrimiçi dürtüsellik düzeyindeki artışın, eğlenme amaçlı yapılan siber zorbalık davranışını arttırmasıdır. Bu sonuçların olası açıklaması olarak Suler'in (2004) çevrim içi dürtüsellik hakkındaki açıklamalarından faydalanılmıştır. Suler'e göre çevrim içi dürtüsellik ayrıştırıcı anonimlik ve eşzamansızlık gibi faktörlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda kişiler sanal ortamda yaptıklarının sonucunu görmeyip, sorumluluk almaktan uzak kalabilmekte ve yine davranışlarının yıkıcı sonuçları anlık olarak gerçekleşmeyebilmektedir. Bu durumda birey eğlenmeye devam ederek aslında siber zorbalık yapmayı da sürdürebilmektedir.

Bulgulardan anlaşılacağı üzere psikolojik ihtiyaç alanyazını araştırmacıların kullandıkları veri toplama araçları, kuramsal yaklaşımı gibi birçok faktörden etkilenerek farklı kavramları temsil etmektedir. Yukarıda değinilen çalışmalar kapsamında ait olma, güç, eğlence, özgürlük, başarı, yetkinlik, intikam, özerklik, ilgi görme, saldırganlık, yeterlilik gibi gereksinimlerin siber zorbalık/mağduriyet için anlamlı farklılıklar gösterebildiği söylenebilir.

Bölüm 3

Yöntem

Bu bölümde öncelikle çalışmanın yöntemi ve çalışma grubu açıklanmıştır. Daha sonra kullanılan veri toplama araçları ile ilgili bilgi verilmiş ardından işlem yolu ve veri analizinde kullanılan istatistiksel tekniklerden söz edilmiştir. Bu araştırmada genç bireylerin siber zorbalık/mağduriyet düzeylerinin bazı sosyodemografik özellikler, yaşam kalitesi, psikolojik ihtiyaçlar, toplumsal cinsiyet eşitliği ve bireycilik ve kolektivizm düzeylerine göre incelenmesi amaçlandığından ilişkisel araştırma modelinin kullanıldığı nicel bir çalışmadır. İlişkisel araştırma modeli, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasındaki değişimin varlığını ve/veya değişimin derecesini belirlemeyi hedefleyen araştırma modelidir (Karasar, 2010; Metin, 2014). Öte yandan COVID-19 pandemisinin getirdiği sınırlılıklar nedeniyle bu çalışmada veriler çevrim içi toplanmış ve örnekleme yöntemi olarak da uygun örnekleme yöntemi (Teddlie ve Yu, 2007) kullanılmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın çalışma grubunu, 2019-2020 yıllarında Türkiye’de herhangi bir üniversitede öğrenim görmekte olan, 18-25 yaş aralığındaki 545 üniversite öğrencisi bireyler oluşturmaktadır. Kişisel bilgi formunda yer alan bilgilere göre, araştırmaya katılan katılımcıların katılım sağladıkları iller ve öğrenim gördükleri üniversiteler incelendiğinde, Türkiye’nin tüm coğrafi bölgelerinden katılımcılar bu çalışmada yer almaktadır. Katılımcılar coğrafi bölgelere göre sınıflandırıldığında sırasıyla İç Anadolu (%47.7), Marmara (%24.6), Karadeniz (12.8), Ege (%7.5), Akdeniz (%3), Doğu Anadolu (%2.4), Güneydoğu Anadolu (%2) şeklindedir. Ayrıca, kişisel bilgi formu aracılığıyla elde edilen bilgiler ışığında katılımcıların demografik bilgileri Tablo 1’de sunulmuştur. Tablo 1’de görüldüğü üzere, çalışmanın katılımcılarının çoğunluğunu, pandemi sürecinde ilde yaşayan, orta düzeyde aylık gelire sahip kadın öğrenciler oluşturmaktadır.

Tablo 1

Çalışma Grubuna İlişkin Demografik Bilgiler

Değişkenler	<i>n</i>	%
-------------	----------	---

Cinsiyet	Kadın	446	81.8
	Erkek	99	18.2
	Toplam	545	100.0
Pandemi Dönemi İkamet Edinilen Yer	Köy/Kasaba	58	10.6
	İlçe	151	27.7
	İl	335	61.5
	Belirtmeyen	1	0.2
	Toplam	545	100.0
	Aylık Gelir	Düşük	97
Orta		436	80,0
Yüksek		12	2,2
Toplam		545	100,0
Sınıf Düzeyi	Hazırlık	12	2,2
	1. Sınıf	118	21,7
	2.Sınıf	186	34,1
	3.Sınıf	103	18,9
	4.Sınıf	115	21,1
	5.Sınıf	11	2,0
	Toplam	545	100,0

Katılımcıların %14.7'si pandemi döneminde fiziksel bir hastalık geçirmiş olup geri kalan %85.3'ü hastalık geçirmediğini ifade etmiştir. Katılımcılar pandemi

döneminde interneti kullanma amaçları olarak en sık eğitim alma, zaman geçirme, haberleri takip etme, sosyal çevre ile görüşme, sosyalleşme, eğlence/oyun gibi yanıtlar vermişlerdir. Katılımcıların günlük internet kullanım sıklıkları incelendiğinde ise %4.8'si ($n = 26$) 0-2 saat, %22.6'sı ($n = 123$) 3-4 saat, %34.7'si ($n = 189$) 5-6 saat, %22.6'sı ($n = 123$) 7-8 saat, %10.1'i ($n = 55$) 9-10 saat ve %5.3'ü ($n = 29$) 11 saat ve üzeri olarak ifade etmiştir.

Veri Toplama Süreci

Araştırmaya katılacak katılımcılara ulaşmak ve veri toplama araçlarını uygulabilmek için ilk olarak veri toplama araçları için geliştirenlerden / uyarlayıcılarından izinler e-posta yoluyla alınmış ve Hacettepe Üniversitesi Etik Kurul Komisyonuna başvurulmuştur. Etik kurul komisyonundan gerekli izinler alındıktan sonra (EK-Ç) veri toplama sürecine geçilmiştir. Veri toplama sürecinin pandemi dönemine denk gelmesi sebebiyle veri toplama araçları "Google Formlar" üzerinden düzenlenerek veriler çevrim içi şekilde toplanmıştır. Bu nedenle katılımcılardan yazılı bilgilendirilmiş onam alınamamış, ölçekleri doldurmaya geçmeden önce araştırma hakkında bilgiler ve gönüllülük, araştırmadan ayrılma vb. haklarına dair bilgiler katılımcılara sunulmuştur. Diğer bir deyişle katılımcılar çevrim içi "Bilgilendirilmiş Onam Formu ve Gönüllü Katılım Formu" hakkında (EK-B) bilgilendirildikten ve çalışma için onay verdiklerini beyan ettikten sonra araştırmanın veri toplama araçlarına erişmişlerdir. Katılımcılar ön bilgilendirme sonrası demografik bilgiler için soruların yer aldığı bölüme geçmişlerdir. Katılımcılardan bu bilgiler elde edildikten sonra sırasıyla Üniversite Öğrencileri için Siber Zorbalık Ölçeği (Tanrıku ve Erdur-Baker, 2020), COVID-19 Pandemisi'nin Yaşam Kalitesine Etkisi Ölçeği (Erçetin vd., 2020), Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği (Eşici, 2014), Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeği (Gözütok vd., 2017) ve Genç Bireylerde Bireycilik ve Kolektivizm Ölçeği'ne (Kahveci ve Sever, 2016) yanıt vermişlerdir. Katılımcıların ölçeğe yanıt vermeleri yaklaşık 8-10 dk sürmektedir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada kişisel bilgi formu da dahil olmak üzere altı adet veri toplama aracı kullanılmıştır ve bu araçlarla ilgili bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Kişisel Bilgi Formu (KBF)

Bireylerin farklı bireysel ve çevresel özelliklerine dair bilgi edinmek amacıyla “Kişisel Bilgi Formu (bkz., EK-C1)” araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Bireylerin cinsiyeti, yaşı, internet kullanım süresi ve amacı, sınıfı, ikamet yeri, algılanan gelir düzeyi ve pandemi dönemi fiziksel rahatsızlık geçirilip geçirilmediği hakkında sorular yer almaktadır.

Üniversite Öğrencileri için Siber Zorbalık Ölçeği

Tanrıkulu ve Erdur-Baker tarafından 2019 yılında üniversite öğrencilerinin siber zorbalık düzeylerini ölçmek için geliştirilmiştir. Nihai formun çalışma grubunu 1281 Türk üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Ölçekte her biri aynı 11 maddeden oluşan iki bölüm mevcuttur. Diğer bir deyişle, maddelere “ben yaptım” şeklinde yanıt verildiğinde siber zorbalık, maddelere “bana yapıldı” şeklinde yanıt verildiğinde de siber mağduriyet ölçülmektedir. Dolayısıyla ölçeğin ilk bölümünde siber zorbalık, ikinci bölümünde siber mağduriyet değerlendirilmektedir. Ayrıca ölçekte katılımcılardan son altı ay içinde yaşadıkları siber zorbalık deneyimlerinin sıklığını değerlendirmeleri istenmektedir. Ölçek 4'lü Likert ölçeği şeklinde yanıtlanmaktadır (0 = Hiç, 1 = Bir kez, 2 = İki-üç kez, 3 = Üçten çok). Kişilerin alabileceği puan aralığı 11-44 puan arası değişebilmektedir ve ölçekten alınan yüksek puanlar hem siber zorbalık hem de siber mağduriyet sıklığının arttığına işaret etmektedir. Ölçek maddeleri EK-C2'de verilmiştir. Maddeler arası güvenirlik katsayısı değeri siber zorbalık formu için .82, siber mağduriyet formu için .75'dir (Tanrıkulu ve Erdur-Baker, 2020). Bu çalışmada ise Cronbach alfa güvenirlik katsayısı değeri siber zorbalık için .71 siber mağduriyet için .77 olarak bulunmuştur.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeği

Gözütok vd. (2017) tarafından geliştirilen ölçek “erkeği üstün gören anlayış” ve “kadını erkeğe bağımlı kılan anlayış” olmak üzere iki alt boyuttan ve 13 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin 1, 6, 7, 9, 10, 11, 12 ve 13 numaralı maddeleri “Erkeği Üstün Gören Anlayış” alt boyutunu içeren maddeler olmakla birlikte, bu alt boyuttan alınan yüksek puanlar katılımcıların erkeği kadından üstün tuttuğu, erkek egemenliğine onay verdiği anlamına gelmektedir. Ayrıca bu alt boyuttan alınabilecek en yüksek ve en düşük puanlar 40 ve 8'dir. Ölçeğin 2, 3, 4, 5 ve 8 numaralı maddeleri ise “Kadını Erkeğe Bağımlı Kılan Anlayış” alt boyutununun maddelerini içermekle birlikte elde edilen yüksek puanlar kadınların eşlerine/erkeğe bağımlı olmasının kabulüne ilişkin görüşler ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Bahsedilen alt boyut için alınabilecek

puanlar ise 5-25 arasındadır. Katılımcılardan ölçekte yer alan maddelere 5'li likert tipinde yanıt vermeleri istenmektedir (1 = *Kesinlikle katılmıyorum*, 2 = *Katılmıyorum*, 3 = *Kısmen katılıyorum*, 4 = *Katılıyorum* ve 5 = *Kesinlikle katılıyorum*). Ölçek maddeleri EK-C5'te verilmiştir. Ölçekte yer alan iki alt boyut için Cronbach alfa güvenirlik katsayısı değeri birinci alt boyut için .88, ikinci alt boyut için .70 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin geneli için Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ise .88 olarak belirlenmiştir (Gözütok vd., 2017). Bu çalışmada ise Cronbach alfa güvenirlik katsayısı değeri erkeği üstün gören anlayış için .84; kadını erkeğe bağımlı kılan anlayış için .82 olarak bulunmuştur.

Genç Bireylerde Bireycilik ve Kolektivizm Ölçeği

Kahveci ve Sever tarafından 2016 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin 29 maddesi; 2 adet alt ölçeği (Bireycilik ve Kolektivizm); 8 alt boyutu (Tüketimcilik, Bireysel fayda ve rekabet, Paylaşımcılık, Gruba bağımlılık, Otorite ve geleneğe bağlılık, Eşsizlik, Özgürlükçülük, Eleştiriye Açıklık) vardır. Ölçeğin çalışma grubunu gönüllü üniversite öğrencilerinden oluşan 494 öğrenci oluşturmaktadır. Maddelere 5'li likert (1 = *Kesinlikle katılmıyorum*, 2 = *Katılmıyorum*, 3 = *Kısmen katılıyorum*, 4 = *Katılıyorum* ve 5 = *Kesinlikle katılıyorum*) şeklinde puan verilmektedir. Katılımcıların alabileceği en düşük ve en yüksek puanlar 29-145'tir. Ölçek maddeleri EK-C6'da verilmiştir. Ölçeğin alt boyutlarının iç tutarlılık katsayıları tüketimcilik için .78; bireysel fayda ve rekabet için .76; paylaşımcılık için .73; gruba bağımlılık için .60; otorite ve geleneğe bağlılık için .60; eşsizlik için .61; özgürlükçülük için .61; eleştiriye açıklık için .74 olup ölçeğin geneli için iç tutarlılık katsayısı .77 olarak bulunmuştur. Yapılan analizler sonucu geliştirilen ölçeğin bireycilik ve kolektivist tutumları ölçmede hem lise hem de üniversite öğrencileri için kullanılabilir geçerli ve güvenilir bir araç olduğu belirtilmiştir (Kahveci ve Sever, 2016). Yapılan bu çalışmada katılımcıların kolektivizm düzeyleri ile siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişki incelendiğinden ve ölçek madde sayısı ile güvenirliğin etkilenmemesi istendiğinden çalışmada yalnızca ölçekte yer alan "otorite ve geleneğe bağlılık" ve "gruba bağlılık" alt boyutları kullanılmıştır. Ölçekte yer alan alt boyutların ayrı ayrı kullanılarak yorumlanabileceği geliştirici/uyarlayıcı tarafından onaylanmıştır. Bu çalışmada ise Cronbach alfa güvenirlik katsayısı değeri otorite ve geleneğe bağlılık için .62; gruba bağlılık için .63 olarak bulunmuştur. Bu değerler kabul edilebilir düzeyde sayılmaktadır (Kılıç, 2016).

Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği

Psikolojik ihtiyaçlar ölçeği, 2014 yılında Eşici tarafından 419 üniversite öğrencisi çalışma grubu ile geliştirilmiştir. Nihai form 25 maddeden oluşmakta olup, dört alt boyutlu (güç, ait olma, eğlence, özgürlük) yapıya sahiptir. Ölçeğin 1. ila 7. maddeleri (7 madde) sevgi ve ait olma boyutunu, 8. ila 12. maddeleri (5 madde) özgürlük boyutunu, 13. ila 17. maddeleri (5 madde) güç boyutunu ve son olarak 18. ila 25. maddeleri (8 madde) eğlence boyutunu ölçmektedir. Ölçek 5'li likert tipinde yanıtlanmakta olup "1 = *Hiçbir zaman*, 2 = *Nadiren*, 3 = *Ara sıra*, 4 = *Genellikle*, 5 = *Her zaman*" şeklindedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 25 ve alınabilecek en yüksek puan 125'tir. Ölçek maddeleri EK-C4'te verilmiştir. Ölçeğin alt boyutları incelendiğinde sevgi ve ait olma alt boyutu için Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı .87; özgürlük alt boyutu için .69; güç alt boyutu için .66; eğlence alt boyutu için .76 olarak hesaplanmıştır (Eşici, 2014). Bu çalışmada ise Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı değeri sevgi ve ait olma alt boyutu için .91; özgürlük alt boyutu için .74; güç alt boyutu için .81; eğlence alt boyutu için .84 olarak bulunmuştur.

COVID-19 Pandemisi'nin Yaşam Kalitesine Etkisi Ölçeği (COVID-19 YKEÖ)

Erçetin vd. (2020) tarafından COVID-19 pandemisinin bireylerin yaşam kalitesine etkisinin psikolojik, sosyal, mesleki ve ailevi boyutlarda ve genel olarak ne düzeyde olduğunu belirlemek amacıyla, 2128 kişilik çalışma grubu ile geliştirilmiştir. Ölçek 29 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin 1. ila 13. maddeleri (13 madde) psikolojik etki boyutunu, 14. ila 17. maddeleri (4 madde) sosyal etki boyutunu, 18. ila 21. maddeleri (4 madde) mesleki etki boyutunu ve son olarak 22. ila 29. maddeleri (8 madde) ailevi etki boyutunu ölçmektedir. Ayrıca ölçeğin ailevi etki boyutunu ölçen 22.-29. maddeleri ters maddeler olarak belirtilmektedir. Katılımcılardan maddelere 4'lü Likert tipinde yanıt vermeleri istenmektedir (1 = *Çok az etkilendim*, 2 = *Az etkilendim*, 3 = *Etkilendim*, 4 = *Çok etkilendim*). Katılımcıların alabileceği puan aralığı 29-116 arası değişmektedir. COVID-19 YKEÖ'den alınan yüksek puanlar, yanıtlayan kişilerin COVID-19 pandemisi sebebiyle yaşam kalitelerinin olumsuz şekilde etkilendiğine; alınan düşük puanlar ise kişilerin yaşam kalitelerinin çok fazla etkilendiğine işaret etmektedir (Erçetin vd., 2020). Ölçek maddeleri EK-C3'te verilmiştir. Ölçeğin 4 alt boyutu (psikolojik, sosyal, mesleki ve ailevi etki boyutu) için iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları sırasıyla şu şekildedir: .92; .78; .84 ve .93'tür. Ölçeğin tamamına ait iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ise .89 olarak hesaplanmıştır. Bu

çalışmada ise Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı değeri psikolojik etki için .92; sosyal etki için .80; mesleki etki için .89 ve ailevi etki için .95 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi için SPSS v26 istatistik paket programı kullanılmıştır. Öncelikle veri girişleri kontrol edilmiş, ölçeklerde bulunan ters puanlanan maddeler yeniden kodlanmıştır. Araştırmaya katılan 588 katılımcıdan eksik/hatalı veri ve uç değer sunan katılımcıların cevapları veri setinden çıkartılmış ve kalan katılımcıların verileri analize dahil edilmiştir. Veri setine dahil edilmeyecek katılımcılar belirlendikten sonra analizler 545 katılımcı üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Temel analizler yapılmadan önce verilerin normal dağılıp dağılmadığını tespit etmek için Skewness – Kurtosis değerlerine bakılmıştır. Ayrıca, veri normalliği için histogram grafikleri de incelenmiştir. Elde edilen değerler ve görsel olarak incelenen histogramlar verilerin normal dağılıma sahip olduğunu gösterdiği için parametrik testler ile analizler yapılmıştır.

Verilerin normal dağıldığı durumlarda grup sayısı iki ise bağımsız örneklem için *t* testi; grup sayısı üç veya daha fazla olduğu durumlarda tek yönlü ANOVA; nicel değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için korelasyon analizi ve yordayan değişkenlerin yordayıcı değişken üzerindeki etkisini belirlemek için regresyon analizi yapılması alanyazında önerilmektedir (ör., Tabachnick ve Fidell, 2013). Bu bağlamda da çalışmada cinsiyet ve COVID-19 döneminde hastalık geçirme durumuna göre siber zorbalık ve siber mağduriyet puanları arasında anlamlı fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem için *t* testi yapılmıştır. Sınıf düzeyi, pandemi döneminde ikamet ettiği yer, ailenin gelir düzeyi ve günlük internet kullanma süresi açısından siber zorbalık ve siber mağduriyet puanları arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığını tespit etmek için tek yönlü ANOVA yapılmıştır. Ayrıca, istatistiksel analizlerde ana hipotezin alt hipotezlere bölündüğü durumlarda bağımsızlık yapısı altında Bonferroni düzeltmesi kullanılarak alt hipotezler bağımsızlık yapısı altında test edilir (Aickin ve Gensler, 1996; Cabin ve Mitchell, 2000). Diğer bir deyişle, bağımsız grupların ikiden fazla olduğu veya ikiden fazla karşılaştırma içeren bağımlı grupların ikili karşılaştırılması sırasında Tip I hatanın önüne geçmek için kullanılmaktadır (Aickin ve Gensler, 1996; Cabin ve Mitchell, 2000). Bu çalışmada da Tip I hatayı kontrol etmek için *t* testi ve ANOVA analizlerinde Bonferroni yöntemine

başvurulmuştur. Nicel olan bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenler arasındaki ilişkileri tespit etmek için Pearson Korelasyon Analizi yapılmıştır. Ayrıca, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri yordama düzeyini belirlemek için Hiyerarşik Regresyon Analizi yapılmıştır. Araştırmada, anlamlılık düzeyi .05 olarak alınmıştır.

Bölüm 4

Bulgular ve Yorumlar

Çalışmanın bu bölümünde alt problemlere ilişkin bulgular yer almaktadır. Bu kapsamda ilk olarak çalışmada kullanılan ölçeklere dair betimsel analiz ve normallik analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Devamında bağımlı değişkeni olan siber zorbalığın/mağduriyetin bazı demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiş ve bulgular sunulmuştur. Demografik değişkenlerin analizi sonrasında siber zorbalığın ve mağduriyetin toplumsal cinsiyet eşitliği, kolektivizm, psikolojik ihtiyaçlar ve COVID-19 yaşam kalitesi etkileri arasındaki ilişkiye dair korelasyon bulguları açıklanmıştır. Son olarak siber zorbalık/mağduriyet değişkeninin araştırmada yer alan bağımsız değişkenler tarafından yordanıp yordanmadığını açıklayan regresyon analizi sonuçlarına değinilmiştir.

Ölçek Puanlarına İlişkin Betimsel Analizler ve Normallik Analizi

Araştırma sürecinde kullanılan ölçek puanlarına ilişkin ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum, çarpıklık ve basıklık katsayı değerleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1

Ölçek ve Alt Boyutlar için Ortalama, Standart Sapma, Çarpıklık ve Basıklık Sonuçları

Değişkenler	$\bar{X}$	SS	Min.	Maks.	Skewness	Kurtosis
Otorite ve Geleneğe Bağlılık (K)	10.32	3.02	4.00	19.00	.052	-.405
Gruba Bağımlılık (K)	8.36	2.40	3.00	15.00	-.069	-.150
Toplumsal Cinsiyet EÜGA	11.66	4.23	8.00	33.00	1.65	-3.11
Toplumsal Cinsiyet KEBKA	9.25	3.84	5.00	25.00	.958	.727
Pİ Sevgi ve Ait Olma	27.04	6.06	7.00	35.00	-.730	.013
Pİ Özgürlük	19.08	3.26	6.00	25.00	-.642	.639
Pİ Güç	17.65	3.62	7.00	25.00	-.420	.137
Pİ Eğlence	32.40	4.88	8.00	40.00	-.747	.948
Siber Zorbalık	0.84	1.45	0.00	6.00	1.858	2.699
Siber Mağduriyet	2.04	2.95	0.00	15.00	1.752	2.693
COVID-19YKEÖ Psikolojik Etki	30.41	9.29	13.00	52.00	.161	-.625
COVID-19YKEÖ Sosyal Etki	10.39	3.25	4.00	16.00	-.205	-.796
COVID-19YKEÖ Mesleki Etki	10.99	3.75	4.00	16.00	-.351	-.978
COVID-19YKEÖ Ailevi Etki	20.32	7.00	8.00	32.00	.033	-.883

Not.N = 545, K = Kolektivizm, EÜGA = Erkeği Üstün Gören Anlayış, KEBKA = Kadını Erkeğe Bağımlı Kılan Anlayış, Pİ = Psikolojik İhtiyaçlar, COVID-19YKEÖ = COVID-19 Pandemisinin Yaşam Kalitesine Etkisi Ölçeği.

Tablo 1'den de anlaşılacağı üzere Genç Bireylerde Bireycilik ve Kolektivizm Ölçeği'nin Otorite ve Geleneğe Bağlılık alt boyutu için ortalama 10.32 (SS = 3.02), Gruba Bağımlılık alt boyutu için ortalama 8.36 (SS = 2.40); Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeği'nin Erkeği Üstün Gören Anlayış alt boyutu için ortalama 11.66 (SS = 4.23), Kadını Erkeğe Bağımlı Kılan Anlayış alt boyutu için ortalama 9.25 (SS = 3.84); Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği'nin Sevgi ve Ait Olma alt boyutu için 27.04 (SS = 6.06), Özgürlük alt boyutu için 19.08 (SS = 3.26), Güç alt boyutu için 17.65 (SS = 3.62), Eğlence alt boyutu için 32.40 (SS = 4.88); Üniversite Öğrencileri için Siber Zorbalık Ölçeği'nin Siber Zorbalık alt boyutu için .84 (SS = 1.45), Siber Mağduriyet alt boyutu için 2.04 (SS = 2.95); COVID-19 Pandemisi'nin Yaşam Kalitesine Etkisi Ölçeği'nin Psikolojik Etki alt boyutu için 30.41 (SS = 9.29), Sosyal Etki alt boyutu için 10.39 (SS = 3.25), Mesleki Etki alt boyutu için 10.99 (SS = 3.75), Ailevi Etki alt boyutu için 20.32 (SS = 7.00) olarak hesaplanmıştır.

Verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için skewness (çarpıklık) – kurtosis (basıklık) değerleri incelenmiştir. Skewness (çarpıklık) – kurtosis (basıklık) değerlerinin -1.5, +1.5 aralığında olması normal dağılım için kabul edilebilir değerler olmakla birlikte (Tabachnick ve Fidell, 2013), bu değerlerin -3, +3 aralığında olması da kabul edilebilir bir durum olarak değerlendirilmektedir (Hair vd., 2010). Tablo 1'de de görüldüğü üzere, bu çalışmada, tüm değişkenlerin skewness (çarpıklık) – kurtosis (basıklık) değerleri -3 ile +3 arasında olduğu gözlenmiştir. Ayrıca veri normalliği için histogram grafikleri de incelenmiştir. Bu grafiklerde de herhangi bir uç değer olmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla verilerin normal dağılıma sahip olduğu söylenebilir. Veriler normal dağılım gösterdiği için verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır.

Üniversite Öğrencilerinin Siber Zorbalık/Mağduriyet Oranlarına İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi olan “Pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin yaşadığı siber zorbalık/mağduriyet oranları nedir?” sorusuna ilişkin bulgular incelendiğinde araştırmaya katılan 545 kişinin son altı ay içerisinde en az

bir defa siber zorbalık davranışında bulunma oranı %35.2; son altı ay içerisinde en az bir defa siber mağduriyet yaşama oranı %52.6 olarak tespit edilmiştir. Siber zorbalık bağlamında katılımcıların cinsiyet dağılımı incelendiğinde kadınların %66.5'i ($n = 297$) son altı ay içerisinde hiç siber zorbalıkta bulunmamışken, bu oran erkeklerde %56.5'tir ($n = 56$). Siber mağduriyet kapsamında ise katılımcı kadınların %49.3'ünün ($n = 220$); erkeklerin %44.4'ünün ($n = 44$) son altı ay içerisinde hiç siber mağduriyet yaşamadığı saptanmıştır.

Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puan Ortalamalarının Bazı Sosyodemografik Özelliklere Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi olan “COVID-19 pandemi döneminde üniversite öğrencilerinin siber zorba olma ve siber mağdur olma durumları bazı sosyodemografik özelliklerine (cinsiyete, fiziksel bir rahatsızlık geçirme durumuna, sınıf düzeyine, pandemide ikamet edilen yere, gelir düzeyine, günlük internet kullanım süresine) göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?” sorusuna yönelik olarak farklı testler kullanılmıştır. İlk olarak öğrencilerin cinsiyetlerine göre siber zorba olma ve siber mağdur olma durumlarının anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için bağımsız örneklem için t testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2

Cinsiyete Göre Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puanlarına İlişkin t Testi Sonuçları

Değişken	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	SS	t	p
Siber Zorbalık	Kadın	446	0.77	1.39	-2.37	.018
	Erkek	99	1.15	1.64		
Siber Mağduriyet	Kadın	446	1.99	2.94	-0.96	.334
	Erkek	99	2.30	2.98		

Tablo 2 incelendiğinde, cinsiyete göre siber zorbalık puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur, $t(543) = -2.37$, $p < 0.05$. Erkeklerin siber zorbalık puan ortalaması ($\bar{X} = 1.16$, $SS = 1.65$) kadınların puan

ortalamasından ($\bar{X} = 0.77$, $SS = 1.39$) anlamlı olarak daha yüksektir. Buna ek olarak, cinsiyete göre siber mağduriyet puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur, $t(543) = -0.97$, $p > .05$.

Çalışmada fiziksel bir rahatsızlık geçirme durumuna göre siber zorbalık ve mağduriyet puanlarını karşılaştırmak için bağımsız örneklem için t testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3

Fiziksel Rahatsızlık Geçirme Durumlarına Göre Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puanlarına İlişkin t Testi Sonuçları

Değişken	Fiziksel Rahatsızlık Geçirdiniz mi?	n	$\bar{X}$	SD	t	p
Siber Zorbalık	Evet	80	1.20	1.72	2.41	.018
	Hayır	465	0.778	1.39		
Siber Mağduriyet	Evet	80	2.73	3.79	2.24	.334
	Hayır	465	1.93	2.77		

Tablo 3 incelendiğinde, fiziksel hastalık geçirme durumuna göre siber zorbalık puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t(543) = 2.42$, $p < 0.05$). Pandemi döneminde fiziksel bir hastalık geçiren bireylerin siber zorbalık puan ortalaması ($\bar{X} = 1.20$, $SS = 1.72$) pandemi döneminde fiziksel bir hastalık geçirmeyen bireylerin puan ortalamasından ($\bar{X} = 0.78$, $SS = 1.39$) anlamlı olarak daha yüksektir.

Fiziksel hastalık geçirme durumuna göre siber mağduriyet puan ortalamaları arasında da istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur, $t(543) = 2.24$, $p < .05$. Pandemi döneminde fiziksel bir hastalık geçiren bireylerin siber mağduriyet puan ortalaması ($\bar{X} = 2.73$, $SS = 3.80$) pandemi döneminde fiziksel bir hastalık geçirmeyen bireylerin puan ortalamasından ($\bar{X} = 1.93$, $SS = 2.77$) anlamlı olarak daha yüksektir.

Sınıf düzeyine göre siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarının farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin betimsel istatistikler Tablo 4'te verilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde, sınıf düzeyine göre siber zorbalık ve siber mağduriyet puanların birbirinden farklıdır. Siber zorbalık açısından bakıldığında, en büyük ortalamanın 5.sınıf grubuna, en küçük ortalamanın ise hazırlık grubuna ait olduğu bulunmuştur. Siber mağduriyet açısından bakıldığında ise en büyük ortalamanın 1. sınıf grubuna, en küçük ortalamanın ise hazırlık grubuna ait olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4

Sınıf Düzeyine Göre Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puanlarına İlişkin Betimsel Değerler

Değişken	Sınıf Düzeyi	N	$\bar{X}$	SS
Siber Zorbalık	Hazırlık	12	0.25	0.45
	1.Sınıf	118	0.88	1.38
	2.Sınıf	186	0.83	1.44
	3.Sınıf	103	0.76	1.44
	4.Sınıf	115	0.91	1.56
	5.Sınıf	11	1.18	1.89
Siber Mağduriyet	Hazırlık	12	1.08	2.31
	1.Sınıf	118	2.65	3.52
	2.Sınıf	186	1.71	2.50
	3.Sınıf	103	2.08	3.14
	4.Sınıf	115	1.99	2.75
	5.Sınıf	11	2.45	3.53

Üniversite öğrencilerinin siber zorba olma ve siber mağdur olma durumlarının sınıf düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla da tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 5'te yer almaktadır. Tablo 5 incelendiğinde, sınıf düzeyine göre siber zorbalık ve siber mağduriyet puan ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olmadığı bulunmuştur, $F(5, 544) = 0.664, p > .05$.

Tablo 5

Sınıf Düzeyine Göre Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puanlarınına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	SS	Kareler Ortalaması	F	p
Siber Zorbalık	Gruplar arası	6.991	5	1.39	0.66	.651
	Gruplar içi	1134.12	539	2.10		
	Toplam	1141.11	544			
Siber Mağduriyet	Gruplar arası	77.852	5	15.57	1.80	.111
	Gruplar içi	4659.09	539	8.64		
	Toplam	4736.94	544			

Pandemide ikamet edilen yere göre siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin betimsel istatistikler Tablo 6'da verilmiştir. Tablo 6 incelendiğinde, pandemide ikamet edilen yere göre siber zorbalık ve siber mağduriyet puanları birbirinden farklıdır. Siber zorbalık açısından bakıldığında, en büyük ortalamanın il grubuna, en küçük ortalamanın ise kasaba/köy grubuna ait olduğu bulunmuştur. Siber mağduriyet açısından bakıldığında ise en büyük ortalamanın ilçe grubuna, en küçük ortalamanın ise il grubuna ait olduğu saptanmıştır.

Tablo 6

Pandemide İkamet Edilen Yere Göre Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puanlarınına İlişkin Betimsel Değerler

Değişken	Yaşamın Geçtiği Yer	N	$\bar{X}$	SS
Siber Zorbalık	Kasaba/Köy	58	0.55	1.15
	İlçe	151	0.83	1.43
	İl	336	0.89	1.49
Siber Mağduriyet	Kasaba/Köy	58	2.10	2.93
	İlçe	151	2.11	2.95
	İl	336	2.00	2.95

COVID-19 pandemi döneminde üniversite öğrencilerinin siber zorba olma ve siber mağdur olma durumlarının pandemide ikamet edilen yere göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans

analizinden (ANOVA) yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 7’de yer almakta olup pandemide ikamet edilen yere göre siber zorbalık ve siber mağduriyet puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur, $F(5, 544) = 1.406, p > .05$.

Tablo 7

Pandemide İkamet Edilen Yere Göre Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	SS	Kareler Ortalaması	F	p
Siber Zorbalık	Gruplar arası	5.890	2	2.94	1.40	.246
	Gruplar içi	1135.222	542	2.09		
	Toplam	1141.112	544			
Siber Mağduriyet	Gruplar arası	1.481	2	.74	.08	.919
	Gruplar içi	4735.462	542	8.73		
	Toplam	4736.943	544			

Gelir düzeyine göre siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarının farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin betimsel istatistikler ise Tablo 8’de verilmiştir. Tablo 8 incelendiğinde, gelir düzeyine göre siber zorbalık ve siber mağduriyet puanları birbirinden farklıdır. Siber zorbalık açısından bakıldığında, en büyük ortalamanın orta düzeydeki gelir grubuna, en küçük ortalamanın ise yüksek düzeydeki gelir grubuna ait olduğu saptanmıştır. Siber mağduriyet açısından bakıldığında ise en büyük ortalamanın düşük düzeydeki gelir grubuna, en küçük ortalamanın ise yüksek düzeydeki gelir grubuna ait olduğu bulunmuştur.

Tablo 8

Gelir Düzeyine Göre Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puanlarına İlişkin Betimsel Değerler

Değişken	Gelir Düzeyi	N	$\bar{X}$	SS
Siber Zorbalık	Düşük	97	0.72	1.31
	Orta	436	0.87	1.49
	Yüksek	12	0.58	1
	Toplam	545	0.84	1.45
Siber Mağduriyet	Düşük	97	2.47	3.02

Orta	436	1.97	2.94
Yüksek	12	1.33	2.5
Toplam	545	2.04	2.95

COVID-19 pandemi döneminde üniversite öğrencilerinin siber zorba olma ve siber mağdur olma durumlarının gelir düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için de çalışmada tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 9'da yer almakta olup gelir düzeyine göre siber zorbalık ve siber mağduriyet puan ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olmadığı bulunmuştur, $F(5, 544) = .631, p > .05$.

Tablo 9

Gelir Düzeyine Göre Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	SS	Kareler Ortalaması	F	p
Siber Zorbalık	Gruplar arası	2.65	2	1.32	0.63	.533
	Gruplar içi	1138.46	542	2.10		
	Toplam	1141.11	544			
Siber Mağduriyet	Gruplar arası	26.54	2	13.27	1.52	.218
	Gruplar içi	4710.40	542	8.69		
	Toplam	4736.94	544			

Günlük internet kullanım süresine göre siber zorbalık ve siber mağduriyet puanlarına ilişkin betimsel değerler ise Tablo 10'da sunulmuştur. Tablo 10 incelendiğinde, günlük internet kullanım süresine göre siber zorbalık ve siber mağduriyet puanları birbirinden farklıdır. Siber zorbalık açısından bakıldığında, en büyük ortalamanın 11 saat ve üzeri olan gruba, en küçük ortalamanın ise 0-2 saat arasında olan gruba ait olduğu bulunmuştur. Siber mağduriyet açısından bakıldığında ise en büyük ortalamanın 11 saat ve üzeri olan gruba, en küçük ortalamanın ise 0-2 saat arasında olan gruba ait olduğu belirlenmiştir.

Tablo 10

Günlük İnternet Kullanım Süresine Göre Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puanlarına İlişkin Betimsel Değerler

Değişken	Günlük İnternet	<i>n</i>	$\bar{X}$	SS
Siber Zorbalık	0-2 saat	26	0.15	0.61
	3-4 saat	123	0.55	1.11
	5-6 saat	189	0.92	1.55
	7-8 saat	123	0.96	1.55
	9-10 saat	55	1.13	1.61
	11 saat ve üzeri	29	1.14	1.53
Siber Mağduriyet	0-2 saat	26	1.46	2.42
	3-4 saat	123	1.59	2.71
	5-6 saat	189	2.09	2.88
	7-8 saat	123	1.87	2.84
	9-10 saat	55	2.62	3.08
	11 saat ve üzeri	29	3.83	4.22

COVID-19 pandemi döneminde üniversite öğrencilerinin siber zorba olma ve siber mağdur olma durumlarının günlük internet kullanım süresine göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek içintek yönlü varyans analizinden (ANOVA) yararlanılmıştır (bkz., Tablo 11). Tablo 11 incelendiğinde, günlük internet kullanım süresine göre siber zorbalık puan ortalamaları arasında anlamlı farklılıklar olduğu bulunmuştur, $F(5, 544) = 3.142, p < .05$.

Tablo 11

Günlük İnternet Kullanım Süresine Göre Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	<i>F</i>	<i>p</i>
Siber Zorbalık	Gruplar arası	32.32	5	6.46	3.14	.008
	Gruplar içi	1108.79	539	2.05		
	Toplam	1141.11	544			
Siber Mağduriyet	Gruplar arası	148.29	5	29.65	3.48	.004
	Gruplar içi	4588.65	539	8.51		
	Toplam	4736.94	544			

Analiz sonucunda günlük internet kullanım süresine göre siber mağduriyet puan ortalamaları arasında anlamlı farklılıklar olduğu saptanmıştır, $F(5, 544) = 3.142$, $p < .05$. Levene istatistiği grup varyanslarının homojen olmadığını gösterdiğinden farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için Games-Howell karşılaştırma testi kullanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 12’de gösterilmiştir. Buna göre, günlük “0-2 saat” ve “11 saat ve üzeri” internet kullanan katılımcılar ile diğer grupların puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmektedir.

Tablo 12

Günlük İnternet Kullanım Süresine Göre Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Puan Ortalamaları Arasındaki Farklar

Değişken	Süre		Ortalamalar Arası Fark
Siber Zorbalık	0-2 saat	3-4 saat	-.39900
		5-6 saat	-.76150*
		7-8 saat	-.80550*
		9-10 saat	-.97343*
		11 saat ve üzeri	-.98408*
	3-4 saat	0-2 saat	.39900
		5-6 saat	-.36250
		7-8 saat	-.40650
		9-10 saat	-.57443
		11 saat ve üzeri	-.58509
5-6 saat	0-2 saat	.76150*	
	3-4 saat	.36250	
	7-8 saat	-.04401	
	9-10 saat	-.21193	
	11 saat ve üzeri	-.22259	
7-8 saat	0-2 saat	.80550*	
	3-4 saat	.40650	
	5-6 saat	.04401	
	9-10 saat	-.16792	
	11 saat ve üzeri	-.17858	
9-10 saat	0-2 saat	.97343*	

	3-4 saat	.57443
	5-6 saat	.21193
	7-8 saat	.16792
	11 saat ve üzeri	-.01066
11 saat ve üzeri	0-2 saat	.98408*
	3-4 saat	.58509
	5-6 saat	.22259
	7-8 saat	.17858
	9-10 saat	.01066

- devam etmekte-

Değişken	Süre		Ortalamalar Arası Fark
Siber Mağduriyet	0-2 saat	3-4 saat	-.13196
		5-6 saat	-.62841
		7-8 saat	-.40838
		9-10 saat	-1.15664
		11 saat ve üzeri	-2.36605*
	3-4 saat	0-2 saat	.13196
		5-6 saat	-.49645
		7-8 saat	-.27642
		9-10 saat	-1.02469
		11 saat ve üzeri	-2.23409*
5-6 saat	0-2 saat	.62841	
	3-4 saat	.49645	
	7-8 saat	.22003	
	9-10 saat	-.52823	
	11 saat ve üzeri	-1.73764*	
7-8 saat	0-2 saat	.40838	
	3-4 saat	.27642	
	5-6 saat	-.22003	
	9-10 saat	-.74826	
	11 saat ve üzeri	-1.95767*	
9-10 saat	0-2 saat	1.15664	
	3-4 saat	1.02469	

	5-6 saat	.52823
	7-8 saat	.74826
	11 saat ve üzeri	-1.20940
11 saat ve üzeri	0-2 saat	2.36605*
	3-4 saat	2.23409*
	5-6 saat	1.73764*
	7-8 saat	1.95767*
	9-10 saat	1.20940

Not. * $p < .05$.

Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet ile Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kolektivizm, Psikolojik İhtiyaçlar ve COVID-19 Yaşam Kalitesi Etkileri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Katılımcıların siber zorbalık ve siber mağduriyet ile kolektivizm, toplumsal cinsiyet rolleri, psikolojik ihtiyaçlar ve COVID-19 etkileri ilişkileri incelemek için Pearson Korelasyon Analizi yapılmıştır (bkz., Tablo 13). Tablo 13 incelendiğinde, siber zorbalık ile COVID-19'un yaşam kalitesine etkisi ölçeğinin psikolojik etki ($r = .11$, $p < .01$), sosyal etki ($r = .12$, $p < .01$) ve mesleki etki ($r = .10$, $p < .05$) alt boyutları arasında olumlu yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu bulunmuştur. Ayrıca, siber zorbalık ile genç bireylerde bireycilik ve kolektivizm ölçeğinin otorite ve geleneğe bağlılık alt boyutu ($r = -.09$, $p < .05$) ve psikolojik ihtiyaçlar ölçeğinin sevgi ait olma alt boyutu ($r = -.12$, $p < .01$) arasında olumsuz yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır.

Yukarıdakilere ek olarak siber mağduriyet ile COVID-19'un yaşam kalitesine etkisi ölçeğinin psikolojik etki ($r = .20$, $p < .01$), sosyal etki ($r = .17$, $p < .01$) ve mesleki etki ($r = .20$, $p < .05$) alt boyutları arasında olumlu yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu bulunmuştur. Ayrıca, siber mağduriyet ile genç bireylerde bireycilik ve kolektivizm ölçeğinin gruba bağlılık alt boyutu ($r = -.10$, $p < .05$) ve psikolojik ihtiyaçlar ölçeğinin sevgi ait olma alt boyutu ($r = -.17$, $p < .01$) arasında olumsuz yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu bulunmuştur.

Tablo 13

Değişkenler Arası Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	1													
2	.506**	1												
3	-.086*	-.046	1											
4	.082	.097*	.304**	1										
5	.042	-.005	.440**	.180**	1									
6	-.016	-.016	.523**	.224**	.739**	1								
7	-.115**	-.168**	.125**	-.031	-.027	-.030	1							
8	.005	-.034	-.125**	-.081	-.042	-.100*	.163**	1						
9	-.051	-.004	.073	-.061	.063	.071	.416**	.430**	1					
10	-.042	-.013	.003	-.026	-.105*	-.089*	.335**	.375**	.594**	1				
11	.144**	.197**	-.037	.088*	-.144**	-.130**	-.078	-.080	-.098*	-.057	1			
12	.120**	.169**	.010	.113**	-.123**	-.116**	-.109*	-.083	-.171**	-.026	.575**	1		
13	.101*	.200**	-.050	.092*	-.159**	-.177**	-.095*	-.059	-.079	-.011	.587**	.478**	1	
14	.030	.013	-.241**	-.094*	-.078	-.081	-.598**	-.031	-.267**	-.242**	-.103*	-.044	-.065	1

Not.1 = Siber Zorbalık, 2 = Siber Mağduriyet, 3 = Kolektivizm-Otorite ve Geleneğe Bağlılık, 4 = Kolektivizm-Gruba Bağlılık, 5 = Toplumsal Cinsiyet EUGA, 6 = Toplumsal Cinsiyet KEBKA, 7 = Pİ-Sevgi ve ait olma, 8 = Pİ-Özgürlük, 9 = Pİ-Güç, 10 = Pİ-Eğlence, 11 = COVID-19YKE-Psikolojik Etki, 12 = COVID-19YKE-Sosyal Etki, 13 = COVID-19YKE-Mesleki Etki, 14 = COVID-19YKE-Ailevi Etki

* $p < .05$. ** $p < .01$.

Siber Zorbalık Puanlarının Yordayıcıları Olarak Kolektivizm, Psikolojik İhtiyaçlar ve COVID-19 Yaşam Kalitesi Etkilerine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Siber zorbalığın yordayıcılarını belirlemek için hiyerarşik regresyon analizine başvurulmuştur. Regresyon analizi öncesi veri setinde çoklu bağlantı problemi incelenmiştir. Bu kapsamda nicel olan bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında korelasyon analizi yapılmıştır. Tabachnick ve Fidell'e (2013) göre modele dahil edilecek değişkenler arasında yüksek korelasyon bulunmamalıdır. İki değişken arasındaki korelasyon katsayısının .90 veya .90'dan daha yüksek olması bağlantı problemine işaretir. Modele dahil edilen değişkenler arasındaki ilişkiler yüksek düzeyde olmadığı için çoklu bağlantı ve tekillik problemi olmadığı söylenebilir. Veri setindeki çoklu doğrusallık probleminin kontrol edilebilmesi adına değişkenler arası korelasyon katsayıların yanı sıra, varyans artırıcı faktörleri (Variance Inflation Factor [VIF]) ve tolerans değerleri (Tolerance Value [TV]) incelenmiştir. Hair vd. (2010) tolerans değerleri 0.10'dan büyük ve VIF değerleri 10'dan küçük olduğu durumlarda veri setinde çoklu bağlantı ve tekillik problemi olmadığını belirtmektedirler. Elde edilen tolerans değerleri 0.10'dan büyük ve VIF değerleri 10'dan küçük olduğundan veri setinin hiyerarşik çoklu regresyon analizi için uygun olduğu ve çoklu doğrusallık problemi olmadığı söylenebilir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği, kolektivizm, psikolojik ihtiyaçlar ve COVID-19 yaşam kalitesi etkileri alt boyutlarının siber zorbalık puanlarını yordayıp yordamadığını belirlemek için hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Kolektivizm ölçeğinin gruba bağımlılık boyutu, toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği ölçeği alt boyutları, psikolojik ihtiyaçlar ölçeğinin güç, eğlence ve özgürlük alt boyutları ve COVID-19 pandemisinin yaşam kalitesine etkisi ölçeğinin ailevi etki boyutu siber zorbalık davranışları ile anlamlı ilişkiler göstermediği için regresyon modeline dahil edilmemiştir.

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin siber zorbalık davranışlarını yordayan değişkenleri belirlemek amacıyla yapılan hiyerarşik regresyon analizi üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda regresyon modelinin birinci aşamasında kolektivizm ölçeğinin otorite ve geleneğe bağlılık alt boyutu analize dâhil edilmiştir. İkinci aşamada psikolojik ihtiyaçlar ölçeğinin sevgi ve ait olma alt boyutu; üçüncü aşamada

ise sırasıyla COVID-19'un yaşam kalitesine etkisi ölçeğinin psikolojik, sosyal ve mesleki alt boyutları eklenmiştir. Analiz sonuçları Tablo 14'te sunulmuştur.

Tablo 14

Siber Zorbalık Yordayıcıları Olarak Kolektivizm, Psikolojik İhtiyaçlar ve COVID-19 Yaşam Kalitesine Etkisi Alt Boyutlarına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
1	(Sabit)	1.264	.220		5.73	.000
	Kolektivizm- OGB	-.041	.020	-.086	-2.00	.046
2	(Sabit)	1.883	.333		5.65	.000
	Kolektivizm-OGB	-.035	.021	-.072	-1.68	.092
	PI- Sevgi ve Ait olma	-.025	.010	-.106	-2.47	.014
3	(Sabit)	1.049	.424		2.47	.014
	Kolektivizm-OGB	-.034	.020	-.070	-1.65	.099
	PI- Sevgi ve Ait olma	-.022	.010	-.092	-2.153	.032
	COVID-19YKE-PE	.016	.009	.102	1.783	.075
	COVID-19YKE-SE	.022	.024	.050	.937	.349
	COVID-19YKE-ME	.002	.021	.005	.098	.922

*Not.*Bağımlı Değişken = Siber Zorbalık, OGB = Otorite ve Geleneğe Bağlılık, PI = Psikolojik İhtiyaçlar, COVID-19YKE-PE = COVID-19 Yaşam Kalitesine Etkisi-Psikolojik Etki, COVID-19YKE-SE = COVID-19 Yaşam Kalitesine Etkisi-Sosyal Etki, COVID-19YKE-ME = COVID-19 Yaşam Kalitesine Etkisi-Mesleki Etki, Model 1: $F(1, 543) = 4.006, p = .046, R^2 = .007$, Model 2: $F(2, 542) = 5.072, p = .007, R^2 = .018$, Model 3: $F(5, 539) = 4.242, p = .001, R^2 = .038$.

Tablo 14 incelendiğinde, ilk modele otorite ve geleneğe bağlılık dahil edilmiş ve kurulan regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur, $F(1, 543) = 4.006$, $p < .05$, $R^2 = .007$. Otorite ve geleneğe bağlılık değişkeni varyansın %0.7'sini açıklamaktadır.

İkinci modele ise otorite ve geleneğe bağlılık ve sevgi ve ait olma birlikte dahil edilmiş ve kurulan regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur, $F(2, 542) = 5.072$, $p < .05$, $R^2 = .018$. Sevgi ve ait olma değişkeninin modele eklenmesiyle birlikte açıklanan varyansın oranı %1.8'e yükselmiştir.

Üçüncü modele ise otorite ve geleneğe bağlılık, sevgi ve ait olma ve COVID-19 Pandemisi'nin yaşam kalitesine etkisi alt boyutlarından olan psikolojik etki, sosyal etki ve mesleki etki birlikte dahil edilmiş ve kurulan regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur, $F(5, 539) = 4.242$, $p < .01$, $R^2 = .038$. COVID-19 pandemisinin yaşam kalitesine etkisi alt boyutlarının modele eklenmesiyle birlikte açıklanan varyansın oranı %3.8'e yükselmiştir.

Siber Mağduriyet Puanlarının Yordayıcıları Olarak Kolektivizm, Psikolojik İhtiyaçlar ve COVID-19 Yaşam Kalitesi Etkilerine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Siber mağduriyetin yordayıcılarını belirlemek için hiyerarşik regresyon analizine başvurulmuştur. Regresyon analizi öncesi veri setinde çoklu bağlantı problemi incelenmiştir. Bu kapsamda nicel olan bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında korelasyon analizi yapılmıştır. Yukarıda da vurgulandığı üzere, Tabachnick ve Fidell'e (2013) göre modele dahil edilecek değişkenler arasında yüksek korelasyon bulunmamalıdır. İki değişken arasındaki korelasyon katsayısının .90 veya .90'dan daha yüksek olması bağlantı problemine işaretler. Modele dahil edilen değişkenler arasındaki ilişkiler yüksek düzeyde olmadığı için çoklu bağlantı ve teklik problemi olmadığı belirtilebilir. Veri setindeki çoklu doğrusallık probleminin kontrol edilebilmesi adına değişkenler arası korelasyon katsayıları yanı sıra, varyans artırıcı faktörleri (Variance Inflation Factor [VIF]) ve tolerans değerleri (Tolerance Value [TV]) incelenmiştir. Hair vd. (2010) tolerans değerleri 0.10'dan büyük ve VIF değerleri 10'dan küçük olduğu durumlarda veri setinde çoklu bağlantı ve teklik problemi olmadığını belirtmektedirler. Elde edilen tolerans değerleri 0.10'dan büyük

ve VIF değerleri 10'dan küçük olduğundan veri setinin hiyerarşik çoklu regresyon analizi için uygun olduğu ve çoklu doğrusallık problemi olmadığı söylenebilir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği, kolektivizm, psikolojik ihtiyaçlar ve COVID-19 yaşam kalitesi etkileri alt boyutlarının siber mağduriyet puanlarını yordayıp yordamadığını belirlemek için hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Kolektivizm ölçeğinin otorite ve geleneğe bağımlılık boyutu, toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeği alt boyutları, psikolojik ihtiyaçlar ölçeğinin güç, eğlence ve özgürlük alt boyutları ve COVID-19 pandemisinin yaşam kalitesine etkisi ölçeğinin ailevi etki boyutu siber mağduriyet davranışları ile anlamlı ilişkiler ortaya koymadığı için regresyon modeline dahil edilmemiştir.

Üniversite öğrencilerinin siber mağduriyet davranışlarını yordayan değişkenleri belirlemek amacıyla yapılan hiyerarşik regresyon analizi üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda regresyon modelinin birinci aşamasında kolektivizm ölçeğinin gruba bağıllık alt boyutu analize dâhil edilmiştir. İkinci aşamada psikolojik ihtiyaçlar ölçeğinin sevgi ve ait olma alt boyutu; üçüncü aşamada ise sırasıyla COVID-19'un yaşam kalitesine etkisi ölçeğinin psikolojik, sosyal ve mesleki alt boyutları eklenmiştir. Analiz sonuçları Tablo 15'te sunulmuştur.

Tablo 15

Siber Mağduriyet Yordayıcıları Olarak Kolektivizm, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Psikolojik İhtiyaçlar ve COVID-19 Yaşam Kalitesi Etkileri Alt Boyutlarına İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
1	(Sabit)	1.051	.457		2.30	.022
	Kolektivizm- GB	.119	.052	.097	2.26	.024
2	(Sabit)	3.277	.726		4.51	.000
	Kolektivizm-GB	0.112	.052	.092	2.17	.030
	Pİ- Sevgi ve Ait olma	-0.080	.021	-.165	-3.91	.000
3	(Sabit)	1.017	.857		1.18	.236

Kolektivizm-GB	0.086	.051	.070	1.67	.095
Pİ- Sevgi ve Ait olma	-0.070	.020	-.144	-3.45	.001
COVID-19YKE-PE	.030	.018	.095	1.70	.090
COVID-19-YKE-SE	.037	.047	.040	.77	.438
COVID-19-YKE-ME	.082	.041	.105	1.99	.046

*Not.*Bağımlı Değişken = Siber Mağduriyet, GB = Gruba Bağlılık, Pİ = Psikolojik İhtiyaçlar, COVID-19YKE-PE = COVID-19 Yaşam Kalitesine Etkisi-Psikolojik Etki, COVID-19YKE-SE = COVID-19 Yaşam Kalitesine Etkisi-Sosyal Etki, COVID-19YKE-ME = COVID-19 Yaşam Kalitesine Etkisi-Mesleki Etki, Model 1: $F(1,543) = 5.115$, $p = .024$, $R^2 = .009$, Model 2: $F(2,542) = 10.282$, $p = .000$, $R^2 = .037$, Model 3: $F(5,539) = 9.054$, $p = .000$, $R^2 = .077$.

Tablo 15 incelendiğinde, ilk modele gruba bağlılık dahil edilmiş ve kurulan regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur, $F(1, 543) = 5.115$, $p < .05$, $R^2 = .009$). Gruba bağlılık değişkeni varyansın %0.9'unu açıklamaktadır.

İkinci modele ise gruba bağlılık ve sevgi ve ait olma birlikte dahil edilmiş ve kurulan regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur, $F(2, 542) = 10.282$, $p < .001$, $R^2 = .037$. Sevgi ve ait olma değişkeninin modele eklenmesiyle birlikte açıklanan varyansın oranı %3.7'ye yükselmiştir.

Üçüncü modele ise gruba bağlılık, sevgi ve ait olma ve COVID-19 pandemisinin yaşam kalitesine etkisi alt boyutlarından olan psikolojik etki, sosyal etki ve mesleki etki birlikte dahil edilmiş ve kurulan regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur, $F(5, 539) = 9.054$, $p < .001$, $R^2 = .077$. COVID-19 pandemisinin yaşam kalitesine etkisi alt boyutlarınının modele eklenmesiyle birlikte açıklanan varyansın oranı %7.7'ye yükselmiştir.

Bölüm 5

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen bulgular ifade edilmiş ve alanyazın ışığında tartışılmıştır. Ardından bulgular dikkate alınarak hem araştırmalara hem de uygulamalara yönelik öneriler sunulmuştur.

Sonuçlar

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin siber zorbalık/mağduriyet düzeylerinin çeşitli demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Bu kapsamda sırasıyla siber zorbalık/mağduriyet puanlarının cinsiyete, fiziksel bir rahatsızlık geçirip geçirmeme durumuna, sınıf düzeyine, pandemide ikamet edilen yere, gelir düzeyine ve günlük internet kullanımına göre aralarındaki ilişki incelenmiştir. Bunların yanı sıra siber zorbalık ve siber mağduriyet ile toplumsal cinsiyet eşitliği, kolektivizm, psikolojik ihtiyaçlar ve COVID-19 pandemisinin yaşam kalitesine etkileri arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Analiz sonuçları şu şekildedir:

- Araştırmaya katılan katılımcıların siber zorbalık ve mağduriyet oranları incelendiğinde son altı ay içerisinde en az bir defa siber zorbalık davranışında bulunan katılımcıların oranı %35.2 ($n= 192$) iken, en az bir defa siber mağduriyet yaşayan katılımcıların oranı %52.6 ($n =281$) olarak bulunmuştur.
- Siber zorbalık bağlamında katılımcıların cinsiyet dağılımı incelendiğinde kadınların %66.5'i ($n = 297$) son altı ay içerisinde hiç siber zorbalıkta bulunmamışken, bu oran erkeklerde %56.5'tir ($n = 56$). Siber mağduriyet kapsamında ise katılımcı kadınların %49.3'ünün ($n = 220$); erkeklerin %44.4'ünün ($n = 44$) son altı ay içerisinde hiç siber mağduriyet yaşamadığı saptanmıştır.
- Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık puan ortalamalarında cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Erkeklerin siber zorbalık puan ortalamasının kadınların puan ortalamasından anlamlı olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

- Üniversite öğrencilerinin siber mağduriyet puan ortalamalarında cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.
- Üniversite öğrencilerinin pandemi döneminde fiziksel hastalık geçirme durumuna göre siber zorbalık puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanmıştır. Pandemi döneminde fiziksel bir hastalık geçiren bireylerin siber zorbalık puan ortalaması, pandemi döneminde fiziksel bir hastalık geçirmeyen bireylerin puan ortalamasından anlamlı olarak daha yüksektir.
- Üniversite öğrencilerinin pandemi döneminde fiziksel hastalık geçirme durumuna göre siber mağduriyet puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Pandemi döneminde fiziksel bir hastalık geçiren bireylerin siber mağduriyet puan ortalamasının pandemi döneminde fiziksel bir hastalık geçirmeyen bireylerin puan ortalamasından anlamlı olarak daha yüksek olduğu belirlenmiştir.
- Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet puan ortalamaları sınıf düzeylerine göre anlamlı bir fark göstermemektedir.
- İkamet edilen yere göre üniversite öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet puan ortalamaları anlamlı bir fark göstermemektedir.
- Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet puan ortalamaları gelir düzeylerine göre anlamlı bir fark göstermemektedir.
- Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet puan ortalamalarının günlük internet kullanım süresine göre anlamlı farklılıklarının olduğu saptanmıştır. Bu kapsamda günlük 0-2 saat arasında internet kullanan katılımcıların siber zorbalık puan ortalaması 5-6 saat, 7-8 saat, 9-10 saat ve 11 saat ve üzeri kullanan katılımcıların puan ortalamasından anlamlı olarak daha düşük olduğu bulunmuştur. Bunun yanı sıra, 11 saat ve üzeri internet kullanan katılımcıların siber mağduriyet puan ortalaması 0-2 saat, 3-4 saat, 5-6 saat ve 7-8 saat kullanan katılımcıların puan ortalamasından anlamlı olarak daha yüksek olduğu elde edilen bulgular arasındadır.

- COVID-19 pandemi döneminde genç yetişkinlerin toplumsal cinsiyet eşitliği puanları siber zorba ve mağdur olma düzeylerini anlamlı bir şekilde yordamamaktadır.
- Siber zorbalık ile kolektivizm/otorite ve geleneğe bağlılık arasında olumsuz yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır.
- Siber zorbalık ile psikolojik ihtiyaçlar ölçeğinin alt boyutu olan sevgi ve ait olma arasında olumsuz yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir.
- Ek olarak COVID-19 pandemi döneminde genç yetişkinlerin güç, eğlence, özgürlük psikolojik ihtiyaçları siber zorba ve mağdur olma düzeylerini anlamlı bir şekilde yordamamaktadır.
- Siber zorbalık ile COVID-19'un yaşam kalitesine etkisi ölçeğinin alt boyutları olan psikolojik etki, sosyal etki ve mesleki etki arasında olumlu yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu bulunmuştur.
- Otorite ve geleneğe bağlılık, sevgi ve ait olma ve COVID-19 pandemisinin yaşam kalitesine etkisi alt boyutlarından olan psikolojik etki, sosyal etki ve mesleki etki siber zorbalık puanlarını anlamlı olarak yordamaktadır.
- Gruba bağlılık, sevgi ve ait olma ve COVID-19 pandemisinin yaşam kalitesine etkisi alt boyutlarından olan psikolojik etki, sosyal etki ve mesleki etki siber mağduriyet puanlarını anlamlı olarak yordamaktadır.

Tartışma

Bu bölümde araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular konu ile ilgili alanyazın çerçevesinde tartışılmıştır. İlk olarak siber zorbalık/mağduriyet yaygınlığına dair bulgulara dair, daha sonra araştırmanın demografik değişkenleri incelenerek elde edilen bulgulara dair, ardından siber zorbalık ve mağduriyetin yordayıcılarını belirlemek üzere oluşturulan modele yönelik tartışmaya yer verilmiştir.

Siber zorbalık/mağduriyetin yaygınlığına ilişkin tartışma

Yapılan araştırma kapsamında araştırmada yer alan katılımcıların son altı ay içerisinde en az bir defa siber zorbalık yapma oranı %35.2 ($n = 192$) iken, en az bir defa siber zorbalık davranışına maruz kalanların oranı %52.6 ($n = 281$) olarak tespit edilmiştir. Bu oranlar alanyazında yapılan birçok araştırmaya göre yüksek olarak değerlendirilebilir. Örneğin, Patchin ve Hinduja'nın (2012) 2011 yılına kadar yayınlanan makaleleri inceleyerek yaptıkları araştırmada siber zorbalık oranlarının ortalama %18 (%3 ila %44 arasında), siber mağduriyet oranlarının ise ortalama %24 (%5 ila %72 arasında) olduğunu ifade etmişlerdir. Martínez-Monteagudo vd.'nin (2020) 1282 katılımcılı çalışmasında son iki ayda siber mağduriyet yaşama oranının %18.6 olduğu belirtilmiştir. Ancak alanyazında bu çalışmayla benzer şekilde genç yetişkinlerin yüksek oranda siber mağduriyet ve zorbalık yaşadığını belirten çalışmalar da bulunmaktadır. Söz gelimi, Walker vd.'nin (2011) çalışmalarında siber mağduriyet yaşamış bireylerin %14'ü on defadan daha fazla, %29'u 4-10 kez, geri kalan %57'si ise dört defadan az mağdur olduğunu belirtmiştir. Ayrıca ankete katılanların %54'ü siber mağdur olmuş birilerini tanımaktaydı. Bennett vd. (2011) de 437 üniversite öğrencisinin tümüne yakınının (%92) bir önceki yıldan bu yana siber zorbalık türlerinden birini yaşadıklarını saptamışlardır.

Araştırmalar arasındaki yüksek düzeydeki oransal farklılıkların ise özellikle araştırmalardaki tanımsal/kavramsal farklılıklardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Nitekim alanyazında da araştırmacıların siber zorbalık/mağduriyet için farklı tanımları esas alması, örneklemelerin benzer bireysel/kültürel özelliklerde olmaması, veri toplama sürecinde farklı yolların izlenmesi, kullanılan ölçme araçlarının niteliklerinin farklı olması gibi faktörleri oranları karşılaştırırken dikkate almaları gerektiği vurgulanmaktadır (ör., Eroğlu vd., 2015; Gradinger vd., 2009). Örneğin, kullanılan veri toplama aracında yer alan maddeler zorbalık olarak etiketlenmeden sunulduğunda farklı sonuçlarla karşılaşılabilir (Mishna vd., 2012). Buna yönelik olarak Mishna vd.'nin (2010) çalışmaları örnek gösterilebilir. İlgili araştırmada siber zorbalığın tanımı verildiğinde her üç katılımcıdan biri siber zorbalık yaptığını, yaklaşık yarısı siber zorbalığa maruz kaldığını bildirirken; siber zorbalığın tanımı verilmediğinde oranların değiştiğini, katılımcıların %85.8'nin siber zorbalık veya mağduriyet

bildirmediğini görmek mümkündür (Mishna vd., 2010). Bu durum, katılımcılar siber zorbalıkta bulunmuş olsalar dahi bunu zorbalık olarak görmediklerinde veya tanımlamadıklarında oranların farklılaşabildiğini göstermektedir. Öte yandan, tanımın açıkça verilmesinin de sosyal istenirlik doğrultusunda katılımcıların cevap verme olasılığını artıracak ve siber zorbalık/mağduriyet oranını değiştirebileceği; lisans öğrencilerinin siber zorbalığı sosyal olarak istenmeyen bir durum olarak değerlendirdiği alanyazında ifade edilmektedir (ör., Akbulut ve Erişti, 2011; Musharraf vd., 2019). Yapılan bu çalışmada da sosyal istenirlik doğrultusunda cevap verme olasılığını artırmamak için katılımcılara siber zorbalık/mağduriyet tanımı verilmemiştir. Araştırmada yanıtlar değerlendirilirken ölçekte yer alan 11 maddeden herhangi bir maddeye “Hiç” dışında yanıt verilmiş ise siber zorba/mağdur olmak için yeterli kabul edilmiştir. Nitekim Tanrıkulu (2020) da siber zorbalık tanımlarında geçen ‘tekrarlanma’ ifadesini geleneksel zorbalıktan farklı değerlendirmenin daha doğru olacağını belirtmektedir.

Siber ortamın doğası gereği siber zorbalık davranışı anlık olarak gerçekleşebilmekte ve ciddi sonuçlara sebep olabilmektedir. Anlık olarak atılan bir mesaj, tehdit veya içerik tekrarlanmadan da zorbalık içerebilmektedir. Bu sebeple araştırmada bir kez maruz kalmak/ zorbalıkta bulunmak da zorba/mağdur olmak için yeterli bulunmuştur. Diğer yönden, bu çalışmada siber zorbalık/mağduriyet oranlarının daha yüksek bulunmasının bir nedeni ise araştırma verilerinin COVID-19 pandemisinin karantina vb. süreçlerinde toplanmasından kaynaklanıyor olabilir. Bilindiği üzere, pandeminin özellikle karantina sürecinde üniversite öğrencileri dahil birçok farklı gelişim dönemindeki bireylerin interneti kullanım oranları artmıştır (Duan vd., 2020; Sun vd., 2020). İnternet kullanım süresi ile siber zorbalığın ve mağduriyetin görülme sıklığı arasında bir ilişki olduğu (Kokkinos ve Antoniadou, 2019) göz önüne alındığında bu çalışmada siber zorbalık ve mağduriyet sıklığının daha yüksek oranda görülmesinin nedeni bu durumdan kaynaklanabilir. Ayrıca daha öncede belirtildiği üzere bu çalışmanın verileri pandemi sürecinde toplanmıştır. Pandemi döneminin bir kronosistem değişkeni olduğu göz önüne alındığındazaman etkisi sebebiyle bu çalışmadaki siber zorbalık/mağduriyet oranları daha yüksek oranda çıkmış olabilir. Bu konuda ileride yapılacak çalışmalarla karşılaştırma yapmanın alanyazın için faydalı olacağı düşünülmektedir. Son olarak, bu araştırmanın katılımcılarının çoğunluğunun

kentsel bölgelerden ve orta gelir düzeyindeki internet erişimi olan kişilerden oluştuğu bilindiğinden sonuçların değerlendirilmesinde bu husus göz önüne alınabilir.

Siber zorbalık/mağduriyet düzeyinin demografik değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin tartışma

Araştırma kapsamında ele alınan demografik değişkenler; cinsiyet, pandemi döneminde fiziksel hastalık geçirme durumu, sınıf düzeyi, pandemide ikamet edilen yer, gelir düzeyi ve günlük internet kullanım süresidir. Demografik değişkenlere yönelik tartışma sırası ile sunulmuştur.

Cinsiyete ilişkin. Araştırma bulgularına göre cinsiyetin siber zorbalık düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılığa sebep olduğu bulunmuştur. Erkek katılımcıların siber zorbalık puan ortalaması kadın katılımcılardan daha yüksektir. Ancak daha önce de belirtildiği üzere bu çalışmadakicinsiyete ilişkin bulgular değerlendirilirken çalışma grubunun cinsiyet oranları dağılımındaki belirgin farklılıklar olduğu göz önüne alınmalıdır. Bununla birlikte, alanyazın incelendiğinde de bu bulguya benzer sonuçlara ulaşan çalışmalar vardır. Örneğin; Zsila vd.'nin (2019) araştırmasında erkek zorbalıların oranı kadın zorbalılardan daha fazla bulunmuştur. Araştırmacılar erkeklerin aynı zamanda siber zorbalık ve mağduriyet yaşama olasılıklarının kadınlardan daha yüksek olduğunu ifade etmiştir. Araştırmanın bir diğer bulgusu tekrarlayan siber zorbalıkta bulunan erkek siber mağdurların oranı, tekrar suç işlemeyen siber mağdurlardan daha yüksek bulunmasıdır. Benzer şekilde, önceki birçok araştırmanın bulguları (Alyakut, 2017; Ballard ve Welch, 2017; Dilmaç, 2009; Korkmaz ve Mehmedoğlu, 2018; Leung vd., 2018) da erkeklerin daha fazla siber zorbalıkta bulunduğunu desteklemektedir. Örneğin, Lianos ve McGrath (2017) erkek olmanın siber zorbalıkta önemli bir yordayıcı olduğunu da ifade etmişlerdir.

Yaptığı meta-analiz çalışmasında cinsiyetin siber zorbalık üzerindeki etkisine değinen Öksüz (2019) Türkiye'de son 10 yılda yapılmış 33 araştırmayı incelemiştir. Sonuç olarak cinsiyet bağlamında erkeklerin kadınlara kıyasla daha fazla siber zorba olduklarını ifade etmiştir. Araştırmacı okul düzeyleri bağlamında cinsiyetin etkisini de incelemiş ve hem üniversite öğrencileri arasında hem lise öğrencileri arasında hem de ortaokul öğrencileri arasında erkeklerin daha fazla

siber zorbalık oranına sahip olduğunu belirtmiştir. Nitekim Arıcak'ın (2009) ve Eroğlu'nun (2011) çalışma bulguları da Türkiye'de erkeklerin daha fazla siber zorba rolünde olduklarını desteklemektedir. Bu durum erkeklerin siber zorbalığa daha az duyarlı olmaları, siber ortamda yapılan zorbalığı daha mazur görmeleri veya daha saldırgan bir tutum içerisinde olmaları gibi çeşitli nedenlerden kaynaklanabilir. Bilindiği üzere saldırganlık konusunda cinsiyet farklılığına dair toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik alanyazında atıflar yapıldığı gibi (Ray ve Gold, 1996), biyolojik/genetik (Björkqvist, 2018) veya sosyal öğrenme modelleri (Bandura, 1978) ile de açıklamalar yapılmaktadır. Ancak tüm bu çalışmaların aksine, daha az sıklıkta da olsa kadınların daha fazla siber zorbalık davranışında bulunduğunu belirten birkaç çalışma da alanyazında mevcuttur. Örneğin, Sakallı ve Çiftçi (2016) kadınların erkeklerden daha yüksek oranda siber zorbalık yaptığını, ayrıca daha fazla mağduriyet yaşadığını tespit etmişlerdir. Ancak söz konusu zorbalık davranışının niteliği incelendiğinde de bu çalışmalarda dahi kadınların zorbalık davranışlarının türünün farklılaştığı, kadınların daha çok sözel/pasif saldırganlık şeklinde zorbalıkta buldukları söylenebilir. Nitekim Marcum vd. (2012) kadınların çevrim içi ortamlarda kırıcı dedikodu çıkararak siber zorbalık içeren davranış gösterme olasılıklarını daha yüksek bulmuşlardır.

Siber mağduriyet konusunda yapılan araştırmalar incelendiğinde ise siber zorbalıkta olduğu gibi tutarlı sonuçlardan bahsetmek güçleşmektedir. Erkeklerin daha fazla maruziyet yaşadığını bildiren çalışmaların (ör., Fırat ve Ayran, 2016; Kocaşahan, 2012) yanı sıra, kadınların daha fazla siber zorbalığa uğradığını bildiren çalışmalar (ör., Köse vd., 2018) da alanyazında bulunmaktadır. Öksüz (2019) yaptığı meta-analiz çalışmasında siber mağduriyetin cinsiyet üzerindeki etkisine yer veren ve Türkiye'de son 10 yılda yapılmış 29 araştırmayı incelemiştir. Araştırmacı incelediği 29 araştırmada yer alan 22 araştırmada erkeklerin kadınlara kıyasla daha fazla siber zorbalığa maruz kaldığını (12 çalışmada önemsiz düzeyde) ve bir çalışmada anlamlı farkın oluşmadığını ifade etmiştir.

Yukarıdakilere ek olarak, alanyazında hem siber zorbalık hem de siber mağduriyetin cinsiyetin belirleyici bir faktör olmadığına ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır (ör., Balakrishnan, 2015; Finn, 2004; MacDonald ve Roberts-Pittman, 2010; Sorrentino vd., 2019). Nitekim yapılan bu çalışmada da Arıcak'ın (2009) bulgularına benzer olarak siber mağduriyet ve cinsiyet arasında anlamlı

farklılık bulunamamıştır. Barlett ve Coyne (2014) cinsiyet değişkeni ile yapılan araştırmaların farklı sonuca ulaşmalarında siber zorbalığın/mağduriyetin araştırmacılar tarafından nasıl kavramsallaştırıldığına önemine dikkat çekmektedir ve siber zorbalığın bir saldırganlık biçimi olarak algılanmasının erkeklerde daha fazla zorbalık oranı ortaya koyduğunu, ilişkisel ve dolaylı saldırganlık olarak tanımlanmasının ise kadınlarda daha fazla siber zorbalık davranış oranlarına sebep olduğu belirtmektedirler. Öte yandan Ballard ve Welch (2017) ise kadınların cinsel içerikli davranışlarda daha fazla siber mağdur olduğunu saptamışlardır. Tüm bu sonuçlar birarada değerlendirildiğinde ise siber mağduriyet konusunda her iki cinsiyetin de etkilendiği ancak siber mağduriyetin türüne/niteliğine bağlı olarak cinsiyetler arasında farklılaşmanın görülebildiği söylenebilir.

Pandemi sürecinde fiziksel hastalık geçirme durumuna ilişkin. Yapılan bu çalışma araştırmacılara COVID-19 pandemisinin siber zorbalık üzerindeki rolü hakkında bilgi vermektedir. Şöyle ki sonuçlara bakıldığında bu araştırmadaki demografik değişkenlerden pandemi döneminde fiziksel rahatsızlık yaşamamanın hem siber zorbalık hem de siber mağduriyet üzerinde anlamlı farklılığa sebep olduğu belirlenmiştir. Bu durumun oluşmasında pandemi süreci ile birlikte eve kapanmak zorunda kalan genç yetişkinlerin daha fazla sanal ortamda bulunma vakti elde etmiş olmaları olabilir. Ayrıca, fiziksel olarak hasta olan bireyler yaşadıkları stres, depresyon, ölüm korkusu, kaygı gibi duygularıyla başa çıkmak için daha fazla sanal ortama yönelip başkalarıyla iletişim kurmuş ve normalden daha fazla saldırgan davranışlar sergilemiş olabilirler. Nitekim salgın süreci bireylerde damgalanma korkusu oluşturmuş ve bu süreç ayrımcılık, ırkçılık gibi toplumsal sorunları tekrar gündeme getirmiştir (Van Dorn vd., 2020; Yılmaz vd., 2021). Damgalanmaya maruz kalan kişilerin sosyal çevrelerine yönelik öfke hissetmelerinin ve çevreye zarar verme düşüncelerinin ortaya çıkabildiği (Türk Psikiyatri Derneği, 2020) göz önüne alındığında, bu durum fiziksel hastalık geçiren üniversite öğrencilerinin daha fazla siber zorbalık davranışında bulunmalarına yol açmış olabilir. Benzer şekilde fiziksel hastalıklarının olması sebebiyle de katılımcılar sanal ortamda zorbalığın daha fazla hedefi haline gelmiş ve ayrımcılık vb. davranışlara maruz kalmış olabilirler. Ancak bu çalışma nedensel bir çalışma olmadığı için kesin bir görüşe varılamamış olup ileride gerçekleştirilecek karma

ve/veya nedensel çalışmalarla fiziksel hastalık geçirme ile siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişki detaylandırılabilir.

Sınıf düzeyine ilişkin. Yapılan araştırmanın bir diğer bulgusu -siber zorbalık puanlarında her ne kadar en büyük ortalamanın 5. sınıf grubuna, en küçük ortalamanın ise hazırlık grubuna ait olduğu görülse de- sınıf düzeyine göre siber zorbalık ve siber mağduriyet puan ortalamaları arasında anlamlı bir farkın bulunmamasıdır. Bu durum katılımcıların benzer gelişim özelliği göstermelerinden ve aralarındaki yaş farklılığının az olmasından kaynaklanıyor olabilir. Nitekim alanyazın incelendiğinde bu sonucu destekleyen bulgular görülmektedir. Örneğin İğdeli'nin (2018) örneklemini üniversite öğrencilerinin oluşturduğu araştırmasında birinci sınıf düzeyindeki katılımcılar daha yüksek oranda zorbalık davranışında bulunurken, sınıf düzeyi arttıkça yaşanan siber maruziyetin de arttığı bulunmuştur. Ancak -bu çalışmayla benzer şekilde- bu oranlar gruplar arası anlamlı farklılık oluşturmamıştır. Sınıf düzeyinin siber zorbalık ve mağduriyet üzerinde anlamlı farklılık oluşturmadığına Beran vd.'nin (2012), Dalmaz'ın (2014) ve Mahan'ın (2017) araştırmaları da örnek olarak verilebilir.

Öte yandan, sınıf düzeyinin üniversite öğrencileri arasında anlamlı farklılık ortaya koyduğunu bildiren çalışmalar da alanyazında mevcuttur. Örneğin Kocaşahan (2012) birinci sınıf düzeyindeki öğrencilerin üçüncü ve dördüncü sınıflara kıyasla hem siber zorbalık hem de siber mağduriyet ortalamalarının daha yüksek çıktığını belirtmiştir. Araştırmacı oluşan bu farklılığın okula uyum sağlamaya ve sosyal hayatlarını geliştirmeye çalışan birinci sınıfların hem daha fazla çevrim içi ortamda bulunmalarından hem de aile denetiminin dışına çıkan gençlerin sanal ortamda özgürce davranışta bulunabilmelerinden kaynaklı olabileceğini ileri sürmüştür. Üniversite son sınıfların daha çok akademik yoğunlukları ve iş kaygıları sebebiyle internet kullanım süresinin düşmesi, yaşlarının verdiği tecrübe ile birinci sınıflara kıyasla daha bilinçli olmaları da araştırmacının olası bir diğer açıklamasıdır. Tüm bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde üniversite öğrencilerinin benzer gelişimsel özellikler sergilemeleri ile çoğu araştırmada zorbalık ve mağduriyet oranlarının benzer bir dağılım gösterdiği ancak öğrencilerin siber zorbalık duyarlılık düzeyleri (Kozan ve Özek, 2019), riskli davranışlar sergilemeleri (Eroğlu ve Güler, 2015) gibi bireysel özelliklerinin de araştırma sonuçlarında farklılığa yol açabileceği söylenebilir.

Pandemide ikamet edilen yere ilişkin. Yapılan araştırmada katılımcıların pandemi döneminde ikamet ettiği yer sorulmuş ve siber zorbalık/mağduriyet ile ilişkisi incelenmiştir. Bulgulara göre de iki değişken arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. Bu durumun nedenlerinden biri üniversite öğrencilerinin ikamet ettikleri yerden ziyade, aldıkları eğitim ve var olan bilinçlilik düzeyleri veya kültürel-bireysel değerleri ile ilgili olabilir. Bununla birlikte, bu çalışmanın çevrim içi gerçekleştirildiği ve katılımcıların çoğunluğunun benzer sosyoekonomik düzeylerde olduğu ve çoğunluğun kadınlardan olduğu göz önüne alındığında bu çalışmanın katılımcılarının homojen bir grup olduğu söylenebilir. Öte yandan, Çiftçi vd.'nin (2021) çalışmalarında bu çalışmadan farklı bir sonuç elde edildiği de alanyazın incelendiğinde görölmektedir. İlgili araştırmada büyükşehirde/şehirde yaşayan katılımcıların ilçe ve köyde yaşayan katılımcılara kıyasla daha yüksek siber mağduriyet yaşadıkları saptanmıştır. Ulaşılabilen alanyazında ikamet edilen yere göre siber zorbalığın/mağduriyetin incelendiği çalışmalar göröldüğu üzere sınırlı sayıdadır. Bununla birlikte, her iki araştırmanın pandemi döneminde gerçekleştirildiği ve verilerin çevrim içi toplandığı göz önüne alındığında ikamet edilen yer ile siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişkiyi etkileyen farklı faktörlerin olduğu düşünölmektedir. Örneğin, bireylerin aile üyeleriyle iletişimi (Balkan, 2011), sosyal destek düzeyleri (Oktan, 2015) gibi faktörler internette geçirdikleri zamanla ilişkili değişkenler olduğundan internette geçirilen süre ikamet edilen yer değişkenine göre daha belirleyici bir faktör olabilir. Ancak bu konuda kesin bir görüşe varılabilmesi için aracı değişkenlerin etkisinin incelendiği çalışmalara ihtiyaç vardır.

Gelir düzeyine ilişkin. Yapılan bu araştırmada katılımcıların siber zorbalık/mağduriyet düzeyleri ile gelir düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bu durum ulaşılan katılımcıların gelir düzeylerinin teknolojik imkanlara ulaşmada engel teşkil etmemesinden kaynaklı olabilir. Ancak alanyazın incelendiğinde gelir düzeyi ve siber zorbalık/mağduriyet arasında farklılık tespit eden çalışmalar da görölmektedir. Örneğin Bayhan (2020) araştırmasında üst gelir grubundaki bireylerin hem siber zorbalık hem de siber mağduriyet deneyimlerini daha yüksek bulmuştur. şener ve Abınık'ın (2021) "Dijital şiddet ile Mücadele" projesi kapsamında hazırladıkları raporda Türkiye'de yaşayan bireylerin yaklaşık %18'inin dijital şiddet mağduru olduğu ifade edilmektedir. Raporda katılımcılar alt gelir, alt orta sınıf, yeni orta sınıf ve üst gelir olarak ayrıştırılmıştır. Bulgulara göre

dijital şiddete en az, alt gelir grubundaki katılımcılar maruz kalmaktadır. Ancak diğer gruplarla arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. Araştırmacılara göre alt gelir grubundaki bireylerin daha az ortalama sahip olmaları teknolojik imkanlara sahip olma durumları ile kullanım sıklıklarıyla ilişkili olarak değerlendirilmiştir. Nitekim sosyal platformlarda geçirilen sürenin artması siber zorbalık oranını artırmaktadır (Bayhan, 2020; Topcu vd., 2008). Öte yandan alanyazında bu araştırmanın bulgusunu destekleyen çeşitli çalışmalar da bulunmaktadır (Akbulut ve Erişti, 2011; Çiftçi, 2010; Erbiçer, 2019; Eroğlu, 2011; Güler, 2009). Örneğin Erbiçer (2019) sosyal uyum ve siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişkiye odaklandığı araştırmasında gelir düzeyinin anlamlı farklılık belirtmediğini ifade etmiştir. Benzer şekilde Akbulut ve Erişti (2011) de üniversite öğrencileri ile yaptığı araştırmasında aile gelirinin hedef değişkenleri etkilemediğini belirtmişlerdir. Bu çalışmanın katılımcılarının gelir düzeyi olarak aşırı düzeyde ayrılmadığı, herbirinin çevrim içi ortama erişim imkanının olduğu (veri toplama yönteminden de anlaşılacağı üzere) ve her gelir düzeyindeki bireyin pandemi sürecinde karantina vb. yönden benzeri koşullarda oldukları göz önüne alındığında gelir düzeyleri arasında siber zorbalık/mağduriyet yönünden bir farklılık oluşmamış olabilir.

Günlük internet kullanım süresine ilişkin. Yapılan araştırmanın bir diğer bulgusu günlük internet kullanım sıklığının hem siber zorbalık hem de siber mağduriyet puanları arasında anlamlı farklılığa sebep olmasıdır. Günlük 0-2 saat arası internet kullanan katılımcıların siber zorbalık ortalaması diğer gruplardan daha düşük; 11 saat ve üzeri internet kullanan katılımcıların siber mağduriyet puan ortalaması ise diğer gruplardan daha yüksek bulunmuştur. Bu çalışmayla benzer şekilde, alanyazın da internet kullanım sıklığının artmasının siber zorbalık ve mağduriyette etkili bir faktör olduğu birçok çalışmada ortaya konulmuştur. Örneğin, Balakrishnan (2015) internette geçirilen sürenin artmasının hem siber zorbalık hem siber mağduriyet puanlarını artırdığını belirtmiştir. İğdeli (2018) de günlük yedi saat ve üzeri interneti kullanan katılımcıların diğer gruplara kıyasla daha fazla siber zorbalıkta bulunduğunu ve siber mağdur olduğunu ortaya koymuştur.

Üniversite öğrencilerinin internette harcadıkları süre ile siber zorbalık davranışında bulunmaları arasında anlamlı ve düşük düzeyde olumlu ilişki bulan çalışmalar da mevcuttur (Eroğlu vd., 2015; Kokkinos vd., 2014). Örneğin Eroğlu vd. (2015) günlük 3 saat üzeri kullananların, en fazla 1 saat kullanan

katılımcılardan daha yüksek zorbalık bildirdiğini ifade etmişlerdir. Ancak internet kullanım sıklığı ile siber zorbalık veya mağduriyet arasında anlamlı farklılık bulunmayan çalışmalar da mevcuttur (Dalmaz, 2014; Zalaquett ve Chatters, 2014). Bu durum kişilerin internet kullanım sıklığından ziyade internetin ne amaçla kullanıldığının önemli olduğunu düşündürmektedir. Şöyle ki bireyler ders çalışma, kaynak tarama vb. amaçlarla da interneti kullanabilecekleri gibi diğer insanlarla iletişim kurmak, sosyal medya platformlarında zaman harcamak için de kullanıyor olabilirler. Her iki durum için aynı miktarda zaman harcasalar dahi birinci durumda başka insanlarla internette karşılaşma olasılıkları düşük olduğu için siber zorbalık/mağduriyet oranları da daha az oranda olacaktır. Bununla birlikte, kişilerin çok fazla sosyal medya aracında hesabı olması, bir platformda birden fazla hesaba sahip olması, riskli internet sitelerinde vakit harcaması, anonim kullanıcılarla çok fazla iletişim kurması gibi riskli davranışları siber zorba/mağdur olma durumuna sebep olabilir (Arıcak, 2009; Eroğlu ve Güler, 2015; Kamali, 2015; Kowalski vd., 2012). Tüm bu nedenlerden dolayı internette geçirilen süre ile siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişkide farklı bireysel faktörlerin (interneti kullanım amacı, riskli davranışlar sergileme düzeyi gibi) aracı etkisinin olabileceği ve bu nedenle araştırmalar arasında tutarsızlığa yol açabileceği düşünülmektedir. Kesin bir görüşe varılabilmesi için de aracı değişkenlerin etkisinin incelendiği yeni çalışmalar gerçekleştirilebilir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin

Yapılan çalışmada toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışı siber zorbalık/mağduriyeti anlamlı şekilde yordamamıştır. Bu sonuçların ortaya çıkmasının en büyük sebepleri olarak sosyal istenirlik problemi, katılımcıların cinsiyetlerindeki oransal farklılık ve örneklemin üniversite öğrencileri olmalarından kaynaklı toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik duyarlı veya bilinçli bir örneklem olmalarından kaynaklanabilir. Diğer bir deyişle, katılımcılar görüşlerinin olumsuz değerlendirilebileceğini düşünerek toplumsal cinsiyet eşitliğine dair asıl düşüncelerini yansıtmamış olabilirler ya da toplumsal cinsiyet eşitliğine inansalar dahi bunu sanal zorbalıkta bulunmama davranışlarına yansıtmamış olabilirler. Öte yandan siber zorbalık/mağduriyet alanyazın incelendiğinde yapılan çok sayıda araştırmaya ve cinsiyet değişkeni ile yapılan çalışmaların tutarsız sonuçlarına

rağmen toplumsal cinsiyet eşitliği kavramıyla yapılmış araştırmalar oldukça sınırlı kalmıştır.

Martinez-Pecino ve Durán (2016) flört ilişkisi bulunan 219 kişilik üniversite öğrencileri ile yaptığı araştırmasında siber zorbalığı flört ilişkisi kapsamında ele almış ve erkek cinsiyetçiliğinin kız arkadaşlarıyla olan ilişkilerine yansımalarını incelemiştir. Bulgular göstermiştir ki erkeklerin kız arkadaşlarına siber zorbalıkta bulunmaları dūřmanca cinsiyetçilik düzeyleri ile ilişkilidir. Nitekim daha önceki çalışmalarda dūřmanca cinsiyetçilik tutumu kadına yönelik şiddet veya saldırganlıkta bulunma eğilimi ile ilişkili bulunmuştur (Abrams vd., 2003). Bununla birlikte, alanyazında bazı araştırmacılar cinsiyet farklılıklarının toplumsal cinsiyet bakış ağıından kaynaklanabileceğini ileri sürmüş, bu konuda araştırmalar yapılması gerektiğini belirtmişlerdir (ör., Akbulut ve Eriřti, 2011). Akca-Bařtürk ve Sayımer (2017) de Türkiye’de erkek katılımcıların siber zorbalık puan ortalamasının daha yüksek çıkmasında toplumsal cinsiyet rollerinin etkisine vurgu yapan araştırmacılarıdır. Yazarlara göre zorbalık ve şiddet içerikli davranışlar erkekler ağıısından bir güç, cesaret, statü göstergesi olarak görülmektedir. Benzer olarak Yaman ve Sönmez (2015) bu durumu erkeklerin kadınlara kıyasla daha fazla hak ve özgürlük elde ettiği ataerkil toplumlarda, erkeklerin kadınlardan daha saldırgan ve özgür şekilde yetiştirilmesiyle açıklamaktadırlar. Erođlu (2014) ise erkek siber zorbalığının yüksek oranda olmasını Türkiye kùltüründe kız öğrencilerin daha fazla gözetim altında yetiştirilmesiyle ve ailelerin özellikle kızlarının siber ortamdaki davranışlarını daha fazla kontrol etmesiyle açıklamaktadır. Bu açıklamayla uyumlu olarak da bu çalışmanın örnekleminin çoğunluğunun kadın katılımcılar olması toplumsal cinsiyet eşitliğine inansalar dahi zorbalık/mağduriyet oranlarında farklı aracı değişkenlerden kaynaklı (ebeveyn izlemi, ana-baba tutumları) farklılaşmaya yol amamış olabilir. Nitekim alanyazında da cinsiyet farklılıklarındaki tutarsızlığın özellikle kùltürel yapılar, bulunulan ùlkenin ataerkil yapıda olup olmadığı, toplumsal normlara yüklenen anlam, kadına bakış ağıısı gibi sebeplerden kaynaklı olabildiği vurgulanmaktadır.

Bayhan (2020) siber zorbalık/mağduriyet yaşantılarının erkeklerde fazla görülmemesinin toplumsal cinsiyet bağlamında erkeklerin toplumsal olarak benimsediği ve öğrendiği rol modellerin, sosyalleşme örüntülerinin etkili olduğunu öne sürmüştür. Toplumsal olarak baskın, savaşçı olarak yetiştirilen erkekler siber

zorbalık yapmada kendileri için yanlış bir durum görmeyerek daha fazla zorbalık yapabilmektedir (Saeed Ali vd., 2017; Wright, 2020). Ayrıca yaşanan bir siber mağduriyet durumunda da intikam duyguları tetiklenerek, siber zorbalık için uygun gerekçeyi bulabilmektedirler (Varjas vd., 2010). Dahası, Rosen ve Nofziger (2019) cinsiyet rollerinin erkeklerin kendi aralarında bile zorbalık sebebi olabileceğini, eril özelliklerin erkekler arasında zorbalığı pekiştirdiğini ifade etmişlerdir. Tüm bu nedenlerden toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında bu çalışmada beklenenin aksine bir bulgu elde edildiği düşünülmektedir. Bu durumun bir diğer nedeni de araştırmanın gerçekleştirildiği zamanın pandemi süreci olmasından kaynaklanabilir. Pandemi sürecinin yarattığı stresten kaynaklı kişilerin toplumsal cinsiyet bakış açıları eşitlikçi olsun veya olmasın daha saldırgan bir tutum içerisinde olmuş olabilirler. Nitekim daha önce de vurgulandığı üzere bu çalışmada siber zorbalık/mağduriyet oranı alanyazındaki bazı ortalamalardan (ör., Kraft ve Wang, 2010) daha yüksek düzeyde bulunmuştur. Bu sonuçlar ve görüşler ışığında da ileride gerçekleştirilecek araştırmalarla toplumsal cinsiyet eşitliği ile siber zorbalık/mağduriyet ilişkisi farklı/benzer örneklerle yeniden değerlendirilebilir ve bu çalışmanın sonuçlarıyla karşılaştırarak daha kesin bir görüşe varılması sağlanabilir.

Kolektivizm Kültürüne İlişkin

Yapılan çalışmada siber zorbalık ile bireycilik/kolektivizm ölçeğinin otorite ve geleneğe bağlılık alt boyutu arasında olumsuz yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu bulunmuştur. Ayrıca siber mağduriyet ile bireycilik/kolektivizm ölçeğinin gruba bağlılık alt boyutu arasında olumsuz yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu bulunmuştur. Başka bir deyişle bireylerin toplumdaki otorite kaynaklarına ve mevcut geleneğe bağlılık puanları azaldıkça siber zorbalık oranları; ait olduklarını hissettikleri gruba bağımlılıkları azaldıkça siber mağduriyet yaşama düzeyleri artmaktadır.

Alanyazın incelendiğinde Türkiye'nin orta düzeyde bireyci eğilime sahip bir ülke olduğu varsayılmaktadır (Hofstede, 1984). Göregenli (1995) de Türkiye kültürünün belirleyici olarak bireyci veya toplulukçu yönelimler içerisinde bulunmadığını belirtmektedir. Bu kapsamda Türkiye'nin bireycilik/toplulukçuluk kültürleri arasındaki net olmayan konumu, bu konuda yapılan çalışmaların sonuçları hakkında öngörude bulunmayı zorlaştırarak, yapılan çalışmanın

bulgularının önemini artırdığı düşünülmektedir. Bu çalışmadan farklı bir amaçla gerçekleştirilseler de siber zorbalık ve mağduriyet bağlamında kültürler arası karşılaştırmalı çalışmalar incelendiğinde farklı sonuçların elde edildiği görülmektedir. Örneğin Mura vd. (2011) Türk ve İtalyan üniversite öğrencilerinin siber zorbalık deneyimlerini karşılaştırmış, siber zorbalık algılarında farklılıklar olduğunu; Türk öğrencilerin siber zorbalığı daha çok eğlence ve şaka olarak algıladıklarını saptamıştır. Kowalski vd. (2014) yaptıkları meta analiz çalışmasında Kuzey Amerikalı ve Avrupa/Avustralyalı katılımcılardan elde edilen verilerde siber zorbalık ve siber mağduriyet ile incelenen değişkenler arasındaki ilişkilerin daha yüksek bulunduğunu fark etmiştir. Araştırmacılar bu durumu ülkeler arasındaki kültürel farklılıkları, güç mesafesini ve bireyci/kolektivist kültürel yapıyı öne sürerek açıklamışlardır. Lozano-Blasco vd. (2020) siber zorbalık ve mağduriyet üzerine yaptığı meta analiz çalışmasında kıtalar arası kültürleri karşılaştırmışlardır. Bulgulara göre kültür varyansın %66'sını açıklamaktadır. Araştırmacılar siber zorbalık alanyazınında makrosistemin daha fazla ön plana alınmasına vurgu yapmaktadırlar.

Magsi vd. (2017) kolektivist eğilime sahip bir ülke olan Pakistan'da yaptıkları araştırma neticesinde 120 kişilik kadın katılımcının çoğunluğunun siber zorbalığa maruz kalmasına rağmen yetkililere veya ailelerine bu durumu anlatmak istemediklerini tespit etmişlerdir. Yapılan bu çalışma kültürel değerlerin ve yapıların, kişilerin davranışlarında ve yanıtlarında ne kadar etkili olabildiğinin bir göstergesidir. Kişiler toplumsal baskı, dışlanma, alay gibi birçok sebeple yaşadıklarını anlatmamayı, inkâr etmeyi öğrenmektedir veya tercih etmektedir. Magsi vd.'nin çalışmalarında belirtilen önemli bir diğer nokta ise bazı ailelerin kızlarına destek olmasına rağmen ileride yaşanacak bu tür bir olayda görmezden gelmelerini tavsiye etmeleridir. Görüldüğü üzere kültürel değer ve öğretiler toplumdaki bireylerin davranışlarına ve yardım arama davranışlarına olumsuz şekilde etki edebilmektedir. Nitekim Hu vd. (2018) de çalışmasında kolektivist eğilime sahip kişilerin daha çok maneviyat, din, aile veya akran desteği aradığı; bireyci eğilime sahip kişilerin ise daha çok kabullenme, çabalama, yeniden çerçeveleme gibi yöntemlere başvurduklarını belirlemişlerdir.

Tüm bu sonuçlar bir arada değerlendirildiğinde bu çalışmada kolektivizme dair beklenmedik bir sonuç elde edilmesinin nedeni örneklemin çoğunluğunun

kadın katılımcılardan oluşmasından kaynaklanabilir. Şöyleki Türkiye'deki toplumsal cinsiyet roller bağlamında kadınlardan daha itaatkar olmaları, aile vb. grup kurallarına ve otorite figürlerine itaat etmeleri beklenmekte ve kadınların davranışları üniversite öğrencileri olsa dahi erkek öğrencilere göre daha fazla kontrol edilmektedir. Bu nedenle davranışları daha sınırlandırılmış ve kurallara uyan gruptaki bireylerin internet kullanım süresi de daha sınırlandırılmış ve sanal iletişimleri de daha kontrol edilebilir olabilir. Bir diğer yönden, kolektivist kültürdeki bireylerin geçmiş yardım arama davranışlarından ve karşılaştıkları olumsuz tepkilerden/deneyimlerinden de kaynaklı siber zorbalık/mağduriyet bildirimleri daha açık ifade edilmemişken bireyci kültürdeki katılımcılar herhangi bir gruba yoğun aidiyet duymadıklarından ve eleştirilme korkusunu yaşamadıklarından sosyal istenirlik açısından daha açık olmuş olabilirler. Bununla birlikte bireyci anlayışları nedeniyle daha az oranda aileleri ile yaşadıkları için internet kullanım süreleri de daha fazla olabilir. Ancak bu konuda kesin bir görüşe varılabilmesi için söz konusu değişkenlerin kontrol edildiği veya değerlendirildiği nedensel araştırmalara ihtiyaç vardır.

Psikolojik ihtiyaçlara ilişkin

Yapılan çalışmada hem siber zorbalık hem de siber mağduriyet ile psikolojik ihtiyaçlar ölçeğinin sevgi-ait olma alt boyutu arasında olumsuz yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu bulunmuştur. Ölçeğin diğer alt boyutları ile anlamlı sonuçlar elde edilememiştir.

Varghese ve Pistole (2017) araştırmasına katılan üniversite öğrencileri içerisindeki siber mağdurların daha yüksek oranda yalnızlık, depresyon ve bağlanma kaygısı hissettiğini belirtmişlerdir. Mağdurların yalnızlık düzeylerinin fazla olması aitlik gereksiniminin karşılanmadığını düşündürmektedir. Bu noktada düşük benlik saygısının, yüksek düzeydeki yalnızlığın ve depresyonun lisans öğrencileri için bir intihar risk faktörü teşkil ettiği göz önüne alındığında (Dieserud vd., 2001) bulguların önleyici çalışmalarda dikkate alınması gerekmektedir. Vandebosch ve Van Cleemput (2008) güç ihtiyacının gerçek ortamdaki fiziksel güç ve yaş bağlamındaki güç ile ilişkisine vurgu yaparak kendini bu açıdan zayıf hisseden bireylerin sanal ortamlarda güç dengesizliğini kullanarak zorbalık davranışlarında bulunabileceğinin altını çizmektedir. Yapılan bu çalışmada da güç ihtiyacının anlamlı sonuçlar vermemesinin bir nedeni olarak katılımcıların ölçekleri

doldurdukları dönemde bu tür bir güç ihtiyacı hissetmemiş olabilecekleri gibi güç ihtiyacı ve siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişkide cinsiyet veya adil dünya inancı gibi farklı faktörlerin de aracı veya doğrudan bir rolü olabilir. Nitekim Wang vd.'nin (2021) araştırmasında psikolojik ihtiyaçlardan kontrol ihtiyacı ile siber mağduriyet arasındaki ilişkide affetmenin aracı rolünün olduğu saptanmıştır. Bir başka yönden öfkenin ve saldırganlığın da siber zorbalıkla ilişkili değişkenler olduğu (Schultze-Krumbholz ve Scheithauer, 2009) göz önüne alındığında güç gereksiniminde olan kadın katılımcıların öfke ve saldırganlık düzeyinin düşük olmasından da sonuçlar bu çalışmada anlamlı çıkmamış olabilir. Nitekim, farklı bir gelişimsel dönemde olan ergenlerle yapılan bir çalışmada ise T. Tanrikulu (2015) aidiyet ve güç ihtiyacının ergenler için siber zorbalığı anlamlı yordadığını belirtmiştir. Başka bir ifade ile aitlik ve güç gereksinimi karşılanmayan bireyler daha fazla siber zorbalık oranı ortaya koymuştur.

Güç ihtiyacının siber zorbalık üzerindeki etkisine kanıt olarak sunulabilecek bir çalışma olan Ballard ve Welch'in (2017) çalışmasında ise araştırmacılar çoklu oyunculu sanal oyunlarda, oyun sıralamasının siber zorbalık/mağduriyet için en önemli sebep olduğunu ifade etmişlerdir. Lisans öğrencileri ile yapılmış çalışmada gücün, eğlencenin ve siber yaptırımın siber zorbalık ve saldırganlık arasında güdüleyici faktörler olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Rafferty ve Vander Ven, 2014). Yubero vd. (2017) lisans öğrencileri ile yaptığı çalışmasında daha önceki siber mağduriyetin siber zorbalık için sebep teşkil edebileceğinin altını çizmektedir. Bu durum da güç ihtiyacının intikam alma niyetiyle birleşerek oranları etkileyebileceğini düşündürmektedir. Benzer sonuçlar açısından König vd.'nin (2010) çalışması da incelenebilir. Araştırmada geleneksel mağduriyet yaşantısının intikam amacıyla siber zorbalığa dönüşüp dönüşmediği incelenmiştir. Araştırmaya katılan 473 katılımcıdan 149'u hem geleneksel mağduriyet yaşayıp hem de siber zorbalık davranışında bulunan kişiler arasındadır. Ak vd. (2015) ise siber zorbalığa maruz kalmanın siber zorbalıkta bulunma olasılığını artırdığını belirtmiştir. Ayrıca içe yöneltilmiş öfke siber mağduriyet ile doğrudan olumlu yönlü ilişkili bulunmuştur. Tüm bu bulgular birarada değerlendirildiğinde güç gereksinimi ile siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişkide farklı faktörlerin aracı etkisinin olduğu görüşünü desteklemektedir.

Yükseköğretimde siber mağduriyetin ilişkili olduğu faktörler konusunda bilgiler veren Yubero vd.'nin (2017) çalışmasında elde edilen bir diğer bulgusu ise akran kabulünün siber zorbalıkla olumsuz korelasyon göstermesidir. Başka bir ifadeyle düşük düzeydeki bir akran kabulü siber mağduriyet yaşama olasılığını artırmaktadır. Üniversite ve lise gibi okul düzeylerinde akran ilişkilerinin önemi göz önüne alındığında bireylerin akranları tarafından sevgi ve aitlik gereksiniminin karşılanması siber zorbalık gibi bir davranışa yönelmelerinde engelleyici bir rol üstlenmektedir. Ek olarak Eşici (2013) siber zorbalık ile aitlik, güç ve temel ihtiyaçların olumsuz korelasyon gösterdiğini; özgürlüğün ise olumlu korelasyona sahip olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmalar yapılan bu araştırmanın ait olma alt boyutunu içeren sonucunu destekler niteliktedir.

Kişi sayısı 666 olan ve üniversite öğrencileriyle yapılan bir başka çalışmada psikolojik ihtiyaçların siber zorbalık üzerindeki yordayıcıları incelenmiştir. Bulgulara göre saldırganlık zorbalığı olumlu; duyguları anlama zorbalığı olumsuz; sebat ve yakınlık mağduriyeti olumsuz; son olarak değişim gereksinimi mağduriyeti düşük ve olumlu yordamaktadır (Dilmaç, 2009). Mahan (2017) psikolojik ihtiyaçların doyumunun siber zorbalığı %13.4; siber mağduriyeti %10.7 oranında açıkladığını bulgulamıştır. Ayrıca çalışma sonuçlarına göre ilişkili olma ve yeterlilik zorbalık ve mağduriyeti anlamlı olarak yordamaktadır. Yeterlilik ve ilişkili olma gereksiniminin göstergesi olarak düşünülebilecek sosyal ilişkiler kurmak/geliştirmek kavramı, çalışmalarda siber zorbalığı devam ettirme nedenlerinden sayılmaktadır (Yaman ve Peker, 2012).

Alanyazın incelendiğinde psikolojik ihtiyaçların farklı başlıklar altında ele alındığı ve farklı sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Örneğin Dilmaç (2009) psikolojik ihtiyaçları başarı, başatlık gibi 15 adet özellik açısından ele almıştır. Psikolojik ihtiyaçlar ve siber zorbalık ilişkisine odaklanan başka bir çalışmada ise psikolojik gereksinimler öz belirleme kuramına göre belirlenmiş, özerklik, yeterlilik ve ilişkili olma kapsamında araştırma yapılmıştır (Mahan, 2017). Anlaşılacağı üzere alanyazında araştırmacıların benimsediği kuramsal yaklaşım ve kullandıkları ölçme araçları ele alınan kavramlar üzerinde etkili olmaktadır. Nitekim bu çalışmada değinilen psikolojik gereksinimler de sevgi ve ait olma, güç, eğlence ve özgürlüktür. Kullanılan veri toplama aracının sevgi ve ait olma dışındaki alt boyutlarında anlamlı farklılıklara ulaşılamamış olması da alanyazın için yeni ve

ilginç bir bilgidir. Bu bağlamda psikolojik ihtiyaçların ve siber zorbalığın/mağduriyetin birlikte ele alındığı farklı çalışmalarla daha kapsamlı sonuçlar elde edilebilir. Hali hazırda siber zorbalık/mağduriyet araştırmalarında psikolojik ihtiyaçlara doğrudan odaklanan çalışma sayısı sınırlı sayıdadır.

COVID-19 Pandemisi'nin Yaşam Kalitesine Etkisine İlişkin

Mevcut çalışmanın bir diğer bulgusu siber zorbalık ile COVID-19 psikolojik etki, COVID-19 sosyal etki ve COVID-19 mesleki etki arasında olumlu yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu bulgusudur. Ayrıca siber mağduriyet ile COVID-19 psikolojik etki, COVID-19 sosyal etki ve COVID-19 mesleki etki arasında olumlu yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu bulunmuştur. Sonuçlara göre sadece ailevi etki alt boyutunun, siber zorbalık ve mağduriyet ile ilişkisi anlamlı bulunmamıştır.

Ailevi etki alt boyutun anlamlı ilişkiler belirtmemesi katılımcıların pandemi döneminde ailesel yönden nispeten çatışma yaşamadıklarını ve sağlıklı iletişim kurabildiklerini düşündürmektedir. Nitekim Ding vd. (2020) bireylerin aile içi çatışmalardan olumsuz davranışları öğrenerek bu uyumsuz iletişim biçimlerini siber ortama taşımış olabileceklerini ya da aile içindeki bu çatışma ortamından bir tür kaçış olarak siber ortamı kullanıyor olabileceklerini ifade etmektedir. Ailevi etki boyutunda anlamlı bir farklılık belirlenmemesinin olası nedenlerinden bir diğeri ise örneklemin üniversite öğrencilerinden oluştuğu göz önüne alındığında katılımcıların gelişimsel özellikleri nedeniyle ailesel faktörlere daha önceki yaşlardaki kadar önem vermemesi olabilir. Ayrıca katılımcıların pandemi döneminde ailevi yönden etkilensin veya etkilenmesin stres vb. farklı aracı değişkenlerden kaynaklı benzeri davranışı sergilemiş olabilirler. Ancak bu konuda kesin bir görüşe varılabilmesi için benzer değişkenlerin ele alındığı yeni araştırmalara ihtiyaç vardır.

Barlett vd. (2021) COVID-19 pandemisi nedeniyle sağlık sorunları yaşayan veya yakınları yaşamış kişilerin bu deneyimleri arttıkça siber zorbalıkta bulunma eğilimlerinin de artma eğiliminde olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca bulgular bu iki değişken arasında stresin aracı rolünü de keşfetmişlerdir. Stres kişisel bir COVID-19 deneyiminde dolaylı olarak siber zorbalık davranışıyla ilişkilidir. Araştırmacılara göre bu hastalık deneyimi sonrasında bireyler geçim sıkıntısından ve

yaşamlarından endişe ederek stres yaşamakta ve mevcut stresi hafifletmek veya stresten kurtulmak amacıyla siber zorbalığa başvurabilmektedir. Nitekim salgının ilk aşamalarında Çin'de yapılan araştırma sonuçlarına göre katılımcıların yaklaşık %17'si orta/şiddetli depresif belirtiler; yaklaşık %30'u orta/şiddetli anksiyete belirtileri; yaklaşık %8'i orta/şiddetli stres seviyesi belirtmiştir (Wang vd., 2020). Görüldüğü üzere pandemi şartları bireylerin ruh sağlığını, yaşam kalitelerini etkileyebilmektedir. Bu bağlamda Barlett vd.'nin (2021) çalışması mevcut araştırma bulgularını destekler niteliktedir.

Pandemi döneminde bireylerin internette geçirdikleri sürelerde artış olduğu birçok araştırmada ortaya konulmuştur (ör., Fernandes vd., 2020; Lemenager, 2021; Siste vd., 2020). Bireyler pandemi kısıtlamaları ile birlikte gündelik yaşamlarında sanal ortamları daha fazla kullanmaya başlamışlardır. Lemenager vd. (2021) Almanya'da yaşayan 3245 kişi ile yaptıkları çalışmada, katılımcıların %71.4'ünün pandemi öncesindeki kullanımlarına kıyasla pandemi süresince sosyal medyada geçirdikleri zamanın artış gösterdiğini ifade etmişlerdir. Daha önceden de belirtildiği üzere uzun süreli internet kullanımı siber zorbalık/mağduriyet için bir risk faktörüdür. Uzun süreli internet kullanımı kişilerin pandemi hakkındaki olumsuz haberlere maruz kalma riskini artırmış ve siber zorbalık/mağduriyet deneyimlerini etkilemiş olabilir. Yine olumsuz haberler, fiziki hastalık geçirme durumu, ekonomik olumsuzlar, sosyal aktivite eksikliği, yalnızlık, mesleki kayıplar, iş/ortam değişimleri gibi psikolojik, mesleki ve sosyal faktörler yapılan araştırmanın bu tür sonuca ulaşmasına yol açmış olabilir. Ancak kesin bir görüşe varılabilmesi için COVID-19 pandemisinin yaşam kalitesine etkisinin siber zorbalık/mağduriyet davranışlarındaki rolüne dair karma desenle gerçekleştirilen nedensel çalışmalara ihtiyaç vardır.

Öneriler

Yapılan araştırmadan elde edilen bulgular ışığında ve alanyazın çerçevesinde araştırmacılara ve ruh sağlığı çalışanlarına aşağıda bazı öneriler sunulmuştur.

Araştırmacılara yönelik öneriler

- Yapılan çalışmanın bulguları arasında pandemi döneminde fiziksel hastalık geçirme durumuna göre hem siber zorbalık hem de siber

mağduriyet puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu sonuç kapsamında üniversitelerde bulunan psikolojik danışma birimleri pandemi sürecinde hastalık geçirmiş bireylerle siber zorbalık/mağduriyet konusunda bireysel/grup çalışmaları, psikolojik danışma/psikoeğitim programları ve akran desteğini artırıcı çalışmalar planlayabilirler.

- Yapılan çalışmanın bir diğer bulgusu olan günlük internet kullanım süresi ve siber zorbalık/mağduriyet ilişkisine yönelik olarak üniversite öğrencilerinin risk durumu incelenerek hem siber zorba hem de siber mağdur olma durumları araştırılabilir. Bu sonuç doğrultusunda öğrencilere bilinçli internet kullanım eğitimi verilebilir. Mağduriyet yaşayan öğrenciler için bireysel psikolojik danışma hizmeti sunulabilir.
- Araştırmada incelenen yaşam kalitesi, psikolojik ihtiyaçlar, toplumsal cinsiyet eşitliği ve toplulukçuluk eğilimi gibi değişkenlerle farklı yaş gruplarında (ilkokul, ortaokul, lise düzeyi ve yetişkin bireyler) çalışmalar gerçekleştirilebilir ve gelişim dönemlerine göre farklılaşmanın olup olmadığı incelenebilir.
- Çok boyutlu bir kavram olan siber zorbalık/mağduriyet fenomeninin detaylandırılması ve önlenmesi için ekolojik kuram çerçevesinde farklı sistemlerin (ör., aile, arkadaş, toplum, medya) bütüncül bir şekilde değerlendirilmesi ve bu sistemlere yönelik de çalışmaların gerçekleştirilmesi sağlanabilir. Örneğin, farklı bireysel ve ailesel özellikler sergileyen üniversite öğrencilerinde siber zorbalık/mağduriyet oranları değerlendirilebilir ve sistemlerin bireyin yaşamına olan etkisini ortaya koyan nedensel çalışmalar yürütülebilir.
- Siber zorbalık/mağduriyet kapsamında bireycilik ve kolektivizm ölçeği kullanılarak genç bireyler arasında kültürler arası bir çalışma gerçekleştirilebilir.
- Çalışmadan elde edilen bulgulardan hareketle siber zorbalık/mağduriyet yönünden risk altındaki üniversite öğrencilerine yönelik önleyici ve müdahale edici psikoeğitim programları oluşturulabilir. Örneğin, pandemi döneminde fiziksel hastalık geçiren, günlük internet kullanım süresi

yüksek oranda olan ve COVID-19 pandemisinden kaynaklı psikolojik, sosyal ve mesleki yönden yaşam kalitesi etkilenen üniversite öğrencilerine öncelikli olarak bu hizmetler sunulabilir.

- Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık/mağduriyet deneyimleri ile ele alınan değişkenler arasında boylamsal, karma desenli veya nedensel araştırmalar yürütülebilir.
- Mevcut araştırmada -beklenenin aksine- katılımcıların toplumsal cinsiyet eşitliği ve siber zorbalık/mağduriyet puanları arasında anlamlı ilişkiler belirlenmemiştir. İleride gerçekleştirilecek yeni çalışmalarla bu bulgunun genellenebilirliği değerlendirilebilir ve olası aracı değişkenlerin neler olduğu tanımlanabilir.
- Yapılan araştırmada birçok değişkenin ele alınması ve verilerin çevrim içi toplanması sebebiyle, katılımcıların içtenlikle doldurabileceği olası madde sayısı göz önüne alınarak kolektivizm ve bireycilik ölçeğinin (Kahveci ve Sever, 2016) sadece iki alt boyutu araştırmaya dahil edilmiştir. İleride gerçekleştirilecek çalışmalarda ölçekte yer alan tüm alt boyutlar araştırmaya dahil edilebilir ve siber zorbalık/mağduriyet ile kültür faktörü arasındaki ilişkilerin daha fazla detaylandırılması sağlanabilir.
- Mevcut araştırmanın verileri çevrim içi toplandığı için ileride gerçekleştirilecek çalışmalarda tabakalı örnekleme yöntemi gibi randomize örnekleme yöntemleri kullanılarak ve veriler yüz yüze toplanarak elde edilen bulguların genellenebilirliği artırılabilir.
- Bu çalışmanın örnekleminin çoğunluğu kadınlardan ve orta gelir düzeyindeki bireylerden oluştuğu için cinsiyet ve sosyoekonomik düzey yönünden eşit dağılım sergileyen bir örnekleme, ilgili değişkenler arasındaki ilişkiler incelenebilir ve örnekleme özgü bireysel/sosyodemografik faktörlerin etkisi değerlendirilebilir.
- Bu çalışma ilişkisel modelde gerçekleştirildiği için siber zorbalıkla/mağduriyet ile ilişkili bulunan fiziksel hastalık geçirme, günlük internet kullanım süresi, COVID-19 pandemisinin yaşam kalitesine psikolojik, sosyal ve mesleki etkisi, otoriteye ve geleneğe bağlılık, sevgi-

ait olma ve gruba bağıllık gibi değişkenlere dair neden-sonuç ilişkisi kurulamamaktadır. Söz konusu bu değişkenlerle siber zorbalıkla/mağduriyet arasındaki ilişkiyi tanımlayacak nedensel araştırmalar gerçekleştirilebilir.

- Elde edilen veriler nispeten pandemi döneminin başlarında toplandığı için normalleşme sürecinin başladığı günümüz pandemi şartlarında da benzer değişkenler ele alınarak karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir ve siber zorbalığın/mağduriyetin pandemi sürecindeki değişimi boylamsal olarak değerlendirilebilir.

Ruh sağlığı çalışanlarına yönelik öneriler

- Ruh sağlığı çalışanları siber zorbalığı/mağduriyeti önleme adına üniversite ortamında siber zorbalığa sıfır toleransı sağlayacak ve öğrencilerin siber zorbalık farkındalıklarını arttıracak çalışmalar yapabilirler. Bu kapsamda bireysel/grup çalışmaları, psikolojik danışma/psikoeğitim programları ve akran desteğini artırıcı çalışmalar gerçekleştirilebilir.
- Yukarıdakilere ek olarak, bu araştırmanın bulgularından günlük internet kullanım süresinin düşük olmasının siber zorbalık ve mağduriyet deneyiminin azlığı ile ilişkili olduğu saptanmıştır. Günümüzde internet ve internet tabanlı iletişim araçlarının yaşamın günlük bir parçası haline geldiği göz önüne alındığında üniversite öğrencilerinin internette geçirdikleri süreyi doğru, etik ve verimli kullanmaya odaklanmaları için etkin internet kullanımı, siber ortamın olası zararları, bu zararları önlemeye ve etkin baş etme yöntemlerine dair eğitimler verilebilir.
- Mevcut çalışmada fiziksel hastalık geçirme, günlük internet kullanım süresi, COVID-19 pandemisinin yaşam kalitesine psikolojik, sosyal ve mesleki etkisi, otoriteye ve geleneğe bağıllık, sevgi-ait olma ve gruba bağıllık gibi bazı değişkenlerin siber zorbalıkla ilişkileri açıklanmıştır. Ruh sağlığı çalışanları siber zorbalıkla/mağduriyetle ilişkili bulunan bu değişkenlere dair önleme ve müdahale çalışmaları gerçekleştirebilirler. Örneğin, üniversite evreninde yapılacak bir tarama çalışması ile pandemi döneminde fiziksel rahatsızlık geçiren, yaşam kalitesi

psikolojik, sosyal ve mesleki yönden etkilenen üniversite öğrenciler belirlenebilir ve bu öğrencilerin yaşadıkları psikolojik sorunlar için psikolojik danışma ve rehberlik çalışmaları gerçekleştirilebilir. Öte yandan bu araştırmada sevgi ve ait olma ihtiyacının siber zorbalık ve mağduriyet üzerinde anlamlı ve olumsuz bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Siber zorbalık ve mağduriyet oranlarının azaltılması ve koruyucu bir faktör olması için başta üniversitelerde bulunan psikolojik danışma ve rehberlik merkezinde olmak üzere genç bireylerin aitlik gereksinimleri gibi psikolojik ihtiyaçlarını karşılama adına sosyal desteği güçlendirici çalışmalar gerçekleştirilebilir.

Üniversite öğrencilerine yönelik öneriler

- Üniversite öğrencileri siber zorbalıktan korunmak için cep telefonu numarası, herhangi bir cihaz/uygulama/e-posta şifreleri gibi kendilerine ait bilgileri tanıdıkları veya yeni tanıştıkları kişilerle paylaşmamalıdır. Daha önce iletişimde bulunmadıkları kişilerin mesajlarını açarken/yanıtlarken dikkatli olmalı; tanıdıkları veya tanımadıkları kişilerin olası bir siber zorbalık riski durumunda internet, telefon, sosyal medya ve teknolojik cihazların herhangi birinden rahatsız eden kişileri engellemeli, şifrelerini değiştirmeli ve bilişim vb. suçların varlığında da adli birimlere başvuru yapıp haklarını aramalıdır.
- Üniversite öğrencileri siber zorbalığa maruz kalma risklerini azaltabilecekleri gibi karşılarındaki kişiler arkadaşları/tanıdıkları olsun olmasın kendileri de hiç kimseye siber zorbalıkta bulunmamaları gerektiğini bilmelidirler.
- Üniversite öğrencileri internette geçirdikleri süreyi doğru, etik ve verimli kullanmaya odaklanmaları için siber ortamın olası zararları, bu zararları önlemeye ve etkin baş etme yöntemlerine dair etkin/güvenli internet kullanımı eğitimi alabilirler ve bu konulara dair kütüphanelerden ve internetten bilgilere erişebilirler.
- Mevcut çalışmada siber zorbalıkla/mağduriyetle ilişkili bulunan bireysel faktörlere sahip üniversite öğrencileri bu değişkenler açısından kendilerini değerlendirebilirler ve gereksinimleri doğrultusunda

üniversitelerin psikolojik danışma ve rehberlik birimleri başta olmak üzere çeşitli ruh sağlığı kuruluşlarından ve çalışanlarından psikolojik destek alabilirler. Örneğin, pandemi döneminde fiziksel rahatsızlık geçiren ve yaşam kalitesi psikolojik, sosyal ve mesleki yönden etkilenen üniversite öğrencileri yaşadıkları psikolojik/sosyal/mesleki sorunlar için danışmanlarından rehberlik hizmeti ve psikolojik danışma ve rehberlik birimlerinden de psikolojik destek hizmeti alabilirler.

- Ekolojik sistem kuramı ile uygun olarak, sınıf/okul arkadaşının siber zorbalığa/mağduriyete maruz kaldığını fark eden üniversite öğrencileri mağdur arkadaşlarına akran desteği sunabilirler ve arkadaşlarının ilgili kişilerden/kurumlardan destek almaları için ona bilgilendirmede bulunabilirler. Öte yandan, siber zorbalığa yönelik sıfır toleransla hareket ederek de siber zorba arkadaşlarının davranışlarına yasalar çerçevesinde gerekli sosyal tepkiyi verebilirler.

Kaynaklar

- Abrams, D., Viki, G. T., Masser, B. ve Bohner, G. (2003). Perceptions of stranger and acquaintance rape: The role of benevolent and hostile sexism in victim blame and rape proclivity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(1), 111-125. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.1.111>
- Ajzen, I. (1985). From intentions to actions: A Theory of Planned Behavior. In J. Kuhl and J. Beckmann (Eds.). *Action control: from cognition to behavior* (pp. 11–39). New York: Springer-Verlag. https://doi.org/10.1007/978-3-642-69746-3_2
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179-211. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-T](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T)
- Aickin, M., & Gensler, H. (1996). Adjusting for multiple testing when reporting research results: the Bonferroni vs Holm methods. *American Journal of Public Health*, 86(5), 726-728.
- Ak, Ş., Özdemir, Y. ve Kuzucu, Y. (2015). Cybervictimization and cyberbullying: The mediating role of anger, don't anger me! *Computers in Human Behavior*, 49, 437-443. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.03.030>
- Akada, T. ve Kabakasal, Z. (2018). "Siber zorbalık ve üniversite öğrencilerine ilişkin bir değerlendirme", *International Social Sciences Studies Journal*, 4(24), 4977-4993. <https://doi.org/10.26449/sss.961>
- Akbulut, Y. ve Çuhadar, C. (2011). Reflections of preservice information technology teachers regarding cyberbullying. *Online Submission*, 2(3), 67-76.
- Akbulut, Y. and Erişti, B. (2011). Cyberbullying and victimisation among Turkish university students. *Australasian Journal of Educational Technology*, 27(7), 1155– 1170. <https://doi.org/10.14742/ajet.910>
- Akbulut, Y., Şahin, Y. L. ve Erişti, B. (2010). Development of a scale to investigate cybervictimization among online social utility members. *Contemporary Educational Technology*, 1(1), 46-59.

- Akca-Baştürk E. ve Sayımer, İ. (2017). Siber zorbalık kavramı, türleri ve ilişkili olduğu faktörler: Mevcut araştırmalar üzerinden bir değerlendirme. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 8(30), 7-19. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2017.5.001.x>
- Akgül, G. (2018). *Ergenlerde gelişimsel değişkenlerin siber zorbalık ve siber mağduriyet ile ilişkisinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Akgül, G. (2020). Siber zorbalığın nedenleri üzerine kuramsal açıklamalar. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi*, 1(2), 149-167.
- Alhabash, S., McAlister, A. R., Hagerstrom, A., Quilliam, E. T., Rifon, N. J. ve Richards, J. I. (2013). Between likes and shares: Effects of emotional appeal and virality on the persuasiveness of anticyberbullying messages on Facebook. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16(3), 175-182. <https://doi.org/10.1089/cyber.2012.0265>
- Alyakut, Ö. (2017). Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık hakkında görüşleri. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 349-363.
- Anderson, K. J. (2001). Internet use among college students: An exploratory study. *Journal of American College Health*, 50(1), 21-26. <https://doi.org/10.1080/07448480109595707>
- Ansary, N. S. (2020). Cyberbullying: Concepts, theories, and correlates informing evidence-based best practices for prevention. *Aggression and Violent Behavior*, 50, 101343. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2019.101343>
- Arıcak, O. T. (2009). Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students. *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, (34), 167-184.
- Arıcak, O. T., Tanrıkulu, T. ve Kınay, H. (2012). Siber mağduriyet ölçeği'nin ilk psikometrik bulguları. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 11, 1-6.
- Arpacı, I., Abdeljawad, T., Baloğlu, M., Kesici, Ş. ve Mahariq, I. (2020). Mediating effect of Internet addiction on the relationship between individualism and cyberbullying: Cross-sectional questionnaire study. *Journal of medical internet research*, 22(5), e16210. <https://doi.org/10.2196/16210>

- Aslan, A. ve Doğan, B. Ö. (2017). Çevrimiçi şiddet: Bir siber zorbalık alanı olarak “Potinss” örneği. *Marmara İletişim Dergisi*, (27), 95-119. <https://doi.org/10.17829/midr.20172729524>
- Ateş, B. ve Güler, M. (2016). Ergenlerde siber zorbalığın yordayıcısı olarak algılanan sosyal yetkinlik ve toplumsal kaygı. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 391-408. <https://doi.org/10.17556/jef.01832>
- Auemaneekul, N., Powwattana, A., Kiatsiri, E. ve Thananowan, N. (2019). Investigating the mechanisms of theory of planned behavior on Cyberbullying among Thai adolescents. *Journal of Health Research*. 34, 42–55. <https://doi.org/10.1108/JHR-02-2019-0033>
- Ayanoğlu, F. (2020). COVID-19 sonrası dijitalleşme ve eğitim sektörünün geleceği. S. Öz, F.S. Onursal ve C. Terzioğlu (Eds.), *Sektörlerin ve mesleklerin geleceği* içinde. Hiperlink Yayınevi.
- Baek, J., ve Bullock, L. M. (2013). Cyberbullying: a cross-cultural perspective. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 19(2), 226-238. <https://doi.org/10.1080/13632752.2013.849028>
- Balakrishnan, V. (2015). Cyberbullying among young adults in Malaysia: The roles of gender, age and internet frequency. *Computers in Human Behavior*, 46, 149-157. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.01.021>
- Baldry, A. C., Farrington, D. P., ve Sorrentino, A. (2015). “Am I at risk of cyberbullying”? A narrative review and conceptual framework for research on risk of cyberbullying and cybervictimization: The risk and needs assessment approach. *Aggression and Violent Behavior*, 23, 36-51. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.05.014>
- Ballard, M. E., ve Welch, K. M. (2017). Virtual warfare: Cyberbullying and cyber-victimization in MMOG play. *Games and culture*, 12(5), 466-491. <https://doi.org/10.1177/1555412015592473>
- Balkan, E. (2011). Üniversite öğrencilerinin bilgisayar-internet bağımlılığı ve aile fonksiyonları arasındaki ilişki. *Education Sciences*, 6(1), 231-239.

- Bandura, A. (1978). Social learning theory of aggression. *Journal of Communication*, 28(3), 12-29. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1978.tb01621.x>
- Barlett, C., Chamberlin, K., ve Witkower, Z. (2017). Predicting cyberbullying perpetration in emerging adults: A theoretical test of the Barlett Gentile Cyberbullying Model. *Aggressive Behavior*, 43(2), 147-154. <https://doi.org/10.1002/ab.21670>
- Barlett, C. ve Coyne, S. M. (2014). A meta-analysis of sex differences in cyber-bullying behavior: The moderating role of age. *Aggressive Behavior*, 40(5), 474-488. <https://doi.org/10.1002/ab.21555>
- Barlett, C. P. (2017). From theory to practice: Cyberbullying theory and its application to intervention. *Computers in Human Behavior*, 72, 269-275. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.02.060>
- Barlett, C. P. ve Gentile, D. A. (2012). Attacking others online: The formation of cyberbullying in late adolescence. *Psychology of Popular Media Culture*, 1(2), 123–135. <https://doi.org/10.1037/a0028113>
- Barlett, C. P., Madison, C. S., Heath, J. B., ve DeWitt, C. C. (2019). Please browse responsibly: A correlational examination of technology access and time spent online in the Barlett Gentile Cyberbullying Model. *Computers in Human Behavior*, 92, 250-255. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.11.013>
- Barlett, C. P., Seyfert, L. W., Simmers, M. M., Hsueh Hua Chen, V., Cavalcanti, J. G., Krahé, B., ... ve Skowronski, M. (2021). Cross-cultural similarities and differences in the theoretical predictors of cyberbullying perpetration: Results from a seven-country study. *Aggressive Behavior*, 47(1), 111-119. <https://doi.org/10.1002/ab.21923>
- Bauman, S., ve Yoon, J. (2014). This issue: Theories of bullying and cyberbullying. *Theory Into Practice*, 53(4), 253-256. <https://doi.org/10.1080/00405841.2014.947215>
- Bayhan, V. (2020). Z kuşağı lise gençlerinde sosyal medya bağımlılığı ile siber zorbalık ve siber mağduriyet deneyimleri. *İlahiyat Akademi*, (12), 117-144.

- Bayram, N., ve Saylı, M. (2013). Üniversite öğrencileri arasında siber zorbalık davranışı. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71(1), 107-116.
- Beebe, J. E., ve Robey, P. A. (2011). The prevalence and psychological impact of bullying on adolescents: An application of choice theory and reality therapy. *International Journal of Choice Theory and Reality Therapy*, 30(2), 33-44.
- Bennett, D. C., Guran, E. L., Ramos, M. C., ve Margolin, G. (2011). College students' electronic victimization in friendships and dating relationships: Anticipated distress and associations with risky behaviors. *Violence and Victims*, 26(4), 410-429. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.26.4.410>
- Beran, T., Rinaldi, C., Bickham, D. S. and Rich, M. (2012). Evidence for the need to support adolescents dealing with harassment and cyber-harassment: Prevalence, progression and impact. *School Psychology International*, 33(5), 562–576. <https://doi.org/10.1177/0143034303024001905>
- Bergeron, N., ve Schneider, B. H. (2005). Explaining cross-national differences in peer-directed aggression: A quantitative synthesis. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 31(2), 116-137. <https://doi.org/10.1002/ab.20049>
- Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu. (2019). *UNICEF anketi*. <https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/unicef-anketi-30-%C3%BClkedeki-gen%C3%A7lerin-%C3%BC%C3%A7te-birinden-fazlas%C4%B1-%C3%A7evrimi%C3%A7i-zorbal%C4%B1k>
- Björkqvist, K. (2018). Gender differences in aggression. *Current Opinion in Psychology*, 19, 39-42. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.03.030>
- Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, 32(7), 513. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.32.7.513>
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments in nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Brown, C. F., Demaray, M. K., ve Secord, S. M. (2014). Cyber victimization in middle school and relations to social emotional outcomes. *Computers in Human Behavior*, 35, 12-21. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.02.014>
- Boulton, M., Lloyd, J., Down, J. ve Marx, H. (2012). Predicting undergraduates' self-reported engagement in traditional and cyberbullying from attitudes. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15(3), 141-147. <https://doi.org/10.1089/cyber.2011.0369>
- Brandtzæg, P. B., Staksrud, E., Hagen, I. ve Wold, T. (2009). Norwegian children's experiences of cyberbullying when using different technological platforms. *Journal of Children and Media*, 3(4), 349-365. <https://doi.org/10.1080/17482790903233366>
- Burton, K. A., Florell, D. ve Wygant, D. B. (2013). The role of peer attachment and normative beliefs about aggression on traditional bullying and cyberbullying. *Psychology in the Schools*, 50(2), 103-115. <https://doi.org/10.1002/pits.21663>
- Bushman, B. J. ve Anderson, C. A. (2002). Violent video games and hostile expectations: A test of the general aggression model. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(12), 1679-1686. <https://doi.org/10.1177/014616702237649>
- Butkovic, A., Tomas, J., Spanic, A. M., Vukasovic Hlupic, T. ve Bratko, D. (2020). Emerging adults versus middle-aged adults: Do they differ in psychological needs, self-esteem and life satisfaction. *Journal of Happiness Studies*, 21(3), 779-799. <https://doi.org/10.1007/s10902-019-00106-w>
- Byrne, V. L. (2021). Blocking and self-silencing: undergraduate students' cyberbullying victimization and coping strategies. *TechTrends*, 65(2), 164-173. <https://doi.org/10.1007/s11528-020-00560-x>
- Cabin, R. J., & Mitchell, R. J. (2000). To Bonferroni or not to Bonferroni: when and how are the questions. *Bulletin of the Ecological Society of America*, 81(3), 246-248.

- Calvete, E., Orue, I., Estévez, A., Villardón, L. ve Padilla, P. (2010). Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressors' profile. *Computers in Human Behavior*, 26(5), 1128-1135. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.03.017>
- Cho, C. H. ve Cheon, H. J. (2005). Children's exposure to negative Internet content: Effects of family context. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 49(4), 488-509. https://doi.org/10.1207/s15506878jobem4904_8
- Corey, G. (2008). *Psikolojik danışma kuram ve uygulamaları* (7. Baskı). (T. Ergene, Çev.). Ankara: Mentis Yayıncılık. (Orijinal eserin basım tarihi 2005).
- Cross, D., Barnes, A., Papageorgiou, A., Hadwen, K., Hearn, L. ve Lester, L. (2015). A social-ecological framework for understanding and reducing cyberbullying behaviours. *Aggression and Violent Behavior*, 23, 109-117. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.05.016>
- Crosslin, K. ve Golman, M. (2014). "Maybe you don't want to face it"–College students' perspectives on cyberbullying. *Computers in Human Behavior*, 41,14-20. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.09.007>
- Çağlayan-Tunç, A., Zorba, E. ve Çingöz, Y. E. (2020). COVID-19 salgını döneminde egzersizin yaşam kalitesine etkisi. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 127-135.
- Çalıcı, C. ve Ildırım E. (2016). Bir siber agresyon örneği olarak çevrimiçi zorbalık. *Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine-Special Topics*, 2(3), 63-70.
- Çetinkaya-Yıldız E. ve Derin S. (2020).Siber zorbalık Kuramları. İ. Tanrıkulu (Ed.), *Siber zorbalık* (2. Baskı, s.163-209) içinde. Anı Yayıncılık.
- Çiftçi, S. (2010). *Dokuzuncu sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık düzeyleri ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Çiftçi, A., Öksüz, M., Yolgeçen, Z., Akkuş, B. ve Alper, C. K. (2021). Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık ve siber mağduriyet durumlarının değerlendirilmesi. *Sosyal Hizmet "Social Work"*, 107-135.

- Dalmaz, E. (2014). *Üniversite öğrencilerinde siber zorbalık/mağduriyet, depresyon ve anksiyete arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Delgado, B., Escortell, R. (2018). Sex and grade differences in cyberbullying of Spanish students of 5th and 6th grade of Primary Education. *Annals of Psychology*, 34 (3) 472-481.<http://dx.doi.org/10.6018/analesps.34.3.283871>
- Del Rey, R., Elipe, P. ve Ortega-Ruiz, R. (2012). Bullying and cyberbullying: Overlapping and predictive value of the co-occurrence. *Psicothema*, 24(4), 608-613.
- Demirkan, U. Z. (2009). *Toplumsal cinsiyet bağlamında gençlerin şiddet davranışları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi, Muğla.
- DeWall, C. N., Anderson, C. A. ve Bushman, B. J. (2011). The general aggression model: Theoretical extensions to violence. *Psychology of Violence*, 1(3), 245-258.
- Dickson, M. W., Castaño, N., Magomaeva, A. ve Den Hartog, D. N. (2012). Conceptualizing leadership across cultures. *Journal of World Business*, 47(4), 483-492. <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2012.01.002>
- Dieserud, G., Røysamb, E., Ekeberg, Ø. ve Kraft, P. (2001). Toward an integrative model of suicide attempt: A cognitive psychological approach. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 31(2), 153-168.
- Dikmen, M. ve Tuncer, M. (2017). Akademisyenlerin siber zorbalığa yönelik algıları ve mücadele etme yöntemleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (31), 675-686. <https://doi.org/10.14582/DUZGEF.1806>
- Dilmaç, B. (2009). Psychological needs as a predictor of cyber bullying: A preliminary report on college students. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 9(3), 1307-1325.
- Ding, Y., Li, D., Li, X., Xiao, J., Zhang, H. ve Wang, Y. (2020). Profiles of adolescent traditional and cyber bullying and victimization: The role of demographic, individual, family, school, and peer factors. *Computers in Human Behavior*, 111, 106439. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106439>

- Doane, A. N., Boothe, L. G., Pearson, M. R. ve Kelley, M. L. (2016). Risky electronic communication behaviors and cyberbullying victimization: An application of Protection Motivation Theory. *Computers in Human Behavior*, 60, 508-513. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.02.010>
- Dünya Sağlık Örgütü.(1998). *Programme on mental health: WHOQOL user manual* (No. WHO/HIS/HSI). World Health Organization.
- Dünya Sağlık Örgütü. (2020). *Situation reports*. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/situation-reports/>
- Duan, L., Shao, X., Wang, Y., Huang, Y., Miao, J., Yang, X. ve Zhu, G. (2020). An investigation of mental health status of children and adolescents in china during the outbreak of COVID-19. *Journal of Affective Disorders*, 275, 112–118. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.06.029>
- Dursun, S., Gökçe, A. ve Aytaç, S. (2020). Siber zorbalık: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *International Journal of Social Inquiry*, 13(2),465-485. <https://doi.org/10.37093/ijsi.837694>
- Elipe, P., Mora-Merchán, J. A., Ortega-Ruiz, R. ve Casas, J. A. (2015). Perceived emotional intelligence as a moderator variable between cybervictimization and its emotional impact. *Frontiers in Psychology*, 6, 486. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.00486>
- Englander, Elizabeth K. (2008). Cyberbullying and information exposure: User-generated content in post-secondary education. In *MARC Publications*. Paper 11. http://vc.bridgew.edu/marc_pubs/11
- Erbıçer, E. S. (2019). Siber zorbalık ve siber mağduriyetin sosyal uyuma ve bazı demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1-24. <https://doi.org/10.9779/pauefd.559831>
- Ercoşkun, M. H. ve Nalçacı, A. (2005). Öğretimde psikolojik ihtiyaçların yeri ve önemi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(11), 353-370.
- Erçetin, Ş. Ş., Potas, N., Ulaşlı, S. S., Çevik, S., Görgülü, D., Güngör, C., ... & Öz, Ö. (2020). COVID-19 Pandemisi'nin yaşam kalitesine etkisi: 30 Mart-5

Nisan 2020 (İstanbul, Ankara, Konya İlleri örneği). *Ankara: Uluslararası Bilim Derneği*. <https://iscass.org/uploads/img/covid-19-pandemisinin-yasam-kalitesine-etkisi.pdf>

Erdur-Baker, Ö. (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New Media and Society*, 12(1), 109-125. <https://doi.org/10.1177/1461444809341260>

Erdur-Baker, Ö. ve Topcu, Ç. (2013). Siber zorbalık. M. Kalkan ve C. Kaygusuz, (Eds), *İnternet bağımlılığı sorunlar ve çözümler* (pp. 51-73) içinde. Anı Yayıncılık.

Erişti, B. (2019). Reactions victims display against cyberbullying: A cross-cultural comparison. *International Journal of Contemporary Educational Research*, 6(2), 426-437. <https://doi.org/10.33200/ijcer.624623>

Eroğlu, Y. (2011). *Koşullu öz-değer, riskli internet davranışları ve siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişkinin incelenmesi*. [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi]. YÖK Tez merkezi veri tabanından erişildi. (TEZ No: 328018).

Eroğlu, Y. (2014). *Ergenlerde siber zorbalık ve mağduriyeti yordayan risk etmenlerini belirlemeye yönelik bütüncül bir model önerisi*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Eroğlu, Y., Aktepe, E., Akbaba, S., Işık, A. ve Özkorumak, E. (2015). Siber zorbalık ve mağduriyetin yaygınlığının ve risk faktörlerinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 40(177), 93-107. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2015.3698>

Eroğlu, Y. ve Güler, N. (2015). Koşullu öz-değer, riskli internet davranışları ve siber zorbalık/mağduriyet arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 5(3), 118-129. <https://doi.org/10.19126/suje.04882>

Espelage, D. L., Rao, M. A. ve Craven, R. G. (2013). Theories of cyberbullying. In S. Bauman, D. Cross, ve J. L. Walker, J. L. (Eds.), *Principles of*

cyberbullying research: Definitions, measures, and methodology, (pp. 49-67). Routledge.

Espelage, D. L. ve Swearer, S. M. (Eds.). (2004). *Bullying in American schools*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Eşici, H. (2013). Zorbacı davranışlar ile seçim teorisine dayalı temel ihtiyaçların karşılanması arasındaki ilişki. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(2), 151-168.

Eşici, H. (2014). *Romantik ilişki kalitesinin erken dönem uyumsuz şemalar, bağlanma ve psikolojik ihtiyaçlar açısından incelenmesi* [Yayınlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi, Ankara.

Faryadi, Q. (2011). Cyber bullying and academic performance. *Online Submission*, 1(1), 23-30.

Faucher, C., Jackson, M. ve Cassidy, W. (2014). Cyberbullying among university students: Gendered experiences, impacts, and perspectives. *Education Research International*, 2014, 1-10. <https://doi.org/10.1155/2014/698545>

Fernandes, B., Biswas, U. N., Mansukhani, R. T., Casarín, A. V. ve Essau, C. A. (2020). The impact of COVID-19 lockdown on internet use and escapism in adolescents. *Revista de Psicología Clínica Con Niños y Adolescentes*, 7(3), 59–65.

Ferreira, P. C., Simão, A. V., Ferreira, A., Souza, S. ve Francisco, S. (2016). Student bystander behavior and cultural issues in cyberbullying: When actions speak louder than words. *Computers in Human Behavior*, 60, 301-311. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.02.059>

Firat, M. ve Ayran, G. (2016). Üniversite öğrencileri arasında sanal zorbalık. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 15(4), 322-329. <https://doi.org/10.5455/pmb.1-1450776947>

Finn, J. (2004). A survey of online harassment at a university campus. *Journal of Interpersonal Violence*, 19(4), 468-483. <https://doi.org/10.1177/0886260503262083>

Francisco, S. M., Simão, A. M. V., Ferreira, P. C. ve das Dores Martins, M. J. (2015). Cyberbullying: The hidden side of college students. *Computers in Human Behavior*, 43, 167-182. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.10.045>

- Gençdoğan, B. ve Çıkrıkçı, Ö. (2015). Reliability and validity studies of the Turkish version of the e-bullying scale (e-BS) and e-victimization scale (e-VS)/E-zorbalık ölçeği ve e-mağduriyet ölçeğinin Türkçe formlarının geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 11(1), 359-373.
- Gibb, Z. G. ve Devereux, P. G. (2014). Who does that anyway? Predictors and personality correlates of cyberbullying in college. *Computers in Human Behavior*, 38, 8 –16. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2014.05.009>
- Gibb, Z. G. ve Devereux, P. G. (2016). Missing link: Exploring repetition and intentionality of distress in cyberbullying behaviors within a college population. *Translational Issues in Psychological Science*, 2(3), 313–322. <https://doi.org/10.1037/tps0000083>
- Giumetti, G. W., Kowalski, R. M. ve Feinn, R. S. (2022). Predictors and outcomes of cyberbullying among college students: A two wave study. *Aggressive behavior*, 48(1), 40-54. <https://doi.org/10.1002/ab.21992>
- Glasser, W. (1998). *Choice theory: A new psychology of personal freedom*. New York: Harper Collins.
- Görzig, A. ve Machackova, H. (2015). Cyberbullying from a socio-ecological perspective: a contemporary synthesis of findings from EU Kids Online. *LSE Department of Media and Communications*, 1-37.
- Göl-Güven, M., Şeker, V., Erbil, F., Özgünlü, M., Alvan, G. ve Uzunkök, B. (2020). *Covid-19 pandemisinin aile yaşantısına yansımaları rapor-2*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi. <https://img1.wsimg.com/blobby/go/7cc36312-26f1-4303-a5b4-0d1598c91028/Covid-19%20Aile%20Rapor%202%20-0003.pdf>
- Göregenli, M. (1995) "Kültürümüz açısından bireycilik-toplulukçuluk eğilimleri: Bir başlangıç çalışması", *Türk Psikoloji Dergisi*, 10 (35), 1-14.
- Göregenli, M. (1997). Individualist-collectivist tendencies in a Turkish sample. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 28(6), 787-794. <https://doi.org/10.1177/0022022197286009>
- Gözütok, F. D., Toraman, Ç. ve Acar-Erdol, T. (2017). Toplumsal cinsiyet eşitliği ölçeğinin (TCEÖ) geliştirilmesi. *Ilkogretim Online*, 16(3), 1036-1048. <https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.330240>

- Grading, P., Strohmeier, D. ve Spiel, C. (2009). Traditional bullying and cyberbullying: Identification of risk groups for adjustment problems. *Zeitschrift für Psychologie / Journal of Psychology*, 217(4), 205-213. <https://doi.org/10.1027/0044-3409.217.4.205>
- Guo, S. (2016). A meta-analysis of the predictors of cyberbullying perpetration and victimization. *Psychology in the Schools*, 53(4), 432-453. <https://doi.org/10.1002/pits.21914>
- Güler, M. (2019). Üniversite öğrencilerinde siber zorbalık ve psikolojik iyi oluşun incelenmesi. [Yüksek lisans tezi, Erzincan Üniversitesi]. YÖK Tez merkezi veri tabanından erişildi. (TEZ No: 584670).
- Hair, J., Black, W. C., Babin, B. J. Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis*(7. Edition). New Jersey: Pearson Educational International.
- Halis, M., Şenkal, A. ve Türkay, O. (2009). Kültür, ortaklık ve rekabet: Türkiye'ye ilişkin rakamlar, *Journal of Azerbaijani Studies*, 444- 460.
- Heirman, W. ve Walrave, M. (2012). Predicting adolescent perpetration in cyberbullying: An application of the theory of planned behavior. *Psicothema*, 24(4), 614-620. <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=72723959017>
- Hinduja, S. ve Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29(2), 129-156. <https://doi.org/10.1080/01639620701457816>
- Hinduja, S. ve Patchin, J. W. (2014). *Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying* (2.Baskı).Corwin Press.
- Hoff, D. L. ve Mitchell, S. N. (2009). Cyberbullying: Causes, effects, and remedies. *Journal of Educational Administration*, 47(5) 652-665. <https://doi.org/10.1108/09578230910981107>
- Hofstede, G. (1984). *Culture's consequences:International differences in work related values* (Vol. 5). Sage.
- Hong, J. S., Kim, D. H., Thornberg, R., Kang, J. H. ve Morgan, J. T. (2018). Correlates of direct and indirect forms of cyberbullying victimization

- involving South Korean adolescents: An ecological perspective. *Computers in Human Behavior*, 87, 327-336. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.06.010>
- Hong, J. S., Lee, J., Espelage, D. L., Hunter, S. C., Patton, D. U. ve Rivers Jr, T. (2016). Understanding the correlates of face-to-face and cyberbullying victimization among US adolescents: A social-ecological analysis. *Violence and Victims*, 31(4), 638-663. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.VV-D-15-00014>
- Howell, R. T., Chenot, D., Hill, G. ve Howell, C. J. (2011). Momentary happiness: The role of psychological need satisfaction. *Journal of Happiness Studies*, 12(1), 1-15. <https://doi.org/10.1007/s10902-009-9166-1>
- Hu, Q., Bernardo, A. B., Lam, S. W. ve Cheang, P. K. (2018). Individualism-collectivism orientations and coping styles of cyberbullying victims in Chinese culture. *Current Psychology*, 37(1), 65-72. <https://doi.org/10.1007/s12144-016-9490-7>
- Huang, Y. Y. ve Chou, C. (2010). An analysis of multiple factors of cyberbullying among junior high school students in Taiwan. *Computers in Human Behavior*, 26(6), 1581-1590. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.06.005>
- Ildırım, E., Çalıcı, C. ve Erdoğan, B. (2017). Psychological correlates of cyberbullying and cyber-victimization. *International Journal of Human and Behavioral Science*, 3(2), 7-21. <https://doi.org/10.19148/ijhbs.365829>
- Işık, O. Tengilimoğlu, D., Tekin, P. Ş., Tosun, N., & Zekioğlu, A. (2021). Evaluation of Students' Opinions Regarding Distance Learning Practices in Turkish Universities During the Covid-19 Pandemic. *Yükseköğretim Dergisi*, 11(3), 607-616. <https://doi.org/10.2399/yod.20.006000>
- İğdeli, F. (2018), *Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık, siber mağduriyet ve siber zorbalık duyarlılıklarının çeşitli değişkenler bağlamında incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez merkezi veri tabanından erişildi. (TEZ No: 515724).
- İnselöz, N. T. ve Uçanok, Z. (2013). Ergenlerde sanal zorbalık: nedenler, duygular ve baş etme yollarının niteliksel analizi. *Türk Psikoloji Yazıları*, 16(32), 20.

- İsmayılzada, L. (2017). Sanal dünyada sanal dönüşüm. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 1(3), 227-236.
- Jenaro, C., Flores, N. ve Frías, C. P. (2018). Systematic review of empirical studies on cyberbullying in adults: What we know and what we should investigate. *Aggression and Violent Behavior*, 38, 113-122. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.12.003>
- Johnson, G. M. ve Puplampu, K. P. (2008). Internet use during childhood and the ecological techno-subsystem. *Canadian Journal of Learning and Technology*, 34(1), n1.
- Juvonen, J., Graham, S. ve Schuster, M. A. (2003). Bullying among young adolescents: The strong, the weak, and the troubled. *Pediatrics*, 112(6), 1231-1237. <https://doi.org/10.1542/peds.112.6.1231>
- Juvonen, J. ve Gross, E. F. (2008). Extending the school grounds?—Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*, 78(9), 496-505. <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2008.00335.x>
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2012). “Benlik Aile ve İnsan Gelişimi (Kültürel Psikoloji)”, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kahveci, H. ve Sever, M. (2016). Genç bireylerde bireycilik ve kolektivizm ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 73-90. <https://doi.org/10.29065/usakead.256380>
- Kamali, A. (2015). Assessing cyberbullying in higher education. *Information Systems Education Journal*, 13(6), 43–53.
- Karacan-Özdemir, N. (2020). Demografik değişkenlerin, risk faktörlerinin ve sosyal/çevresel faktörlerin siber zorbalık deneyimlerindeki rolleri. İ. Tanrıkulu (Ed.), *Siber zorbalık* (s.23-51; 2. baskı) içinde. Anı Yayıncılık.
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemi* (21. Basım). Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.
- Kavuk, M. ve Keser, H. (2016). İlköğretim okullarında siber zorbalık. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 520-535. <https://doi.org/10.16986/HUJE.2015014222>

- Kawar, G. (2019). *What are the Risks? From school bullying in youth to cyberbullying in emerging adulthood* (Doctoral dissertation). Carleton University, Canada.
- Kert, S. B. ve Şahiner, A. (2016). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri öğretmenliği bölümü 4. Sınıf öğrencilerinin sanal zorbalık hakkındaki farkındalık durumlarının farklı değişkenlerce incelenmesi. *Journal of Instructional Technologies and Teacher Education*, 5(3), 127-134.
- Kılıç, S. (2016). Cronbach's alpha reliability coefficient. *Psychiatry and Behavioral Sciences*, 6(1), 47-48. <https://doi.org/10.5455/jmood.20160307122823>
- Kocaşahan, N. (2012). *Lise ve üniversite öğrencilerinde akran zorbalığı ve sanal zorbalık*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi, Bursa.
- Kokkinos, C. M. ve Antoniadou, N. (2019). Cyber-bullying and cyber-victimization among undergraduate student teachers through the lens of the General Aggression Model. *Computers in Human Behavior*, 98, 59-68. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.04.007>
- Kokkinos, C. M., Antoniadou, N. and Markos, A. (2014). Cyber-bullying: An investigation of the psychological profile of university student participants. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 35(3), 204–214. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2014.04.001>
- Kokkinos, C. M., Baltzidis, E. ve Xynogala, D. (2016). Prevalence and personality correlates of Facebook bullying among university undergraduates. *Computers in Human Behavior*, 55, 840-850. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.10.017>
- Korkmaz, S. ve Mehmedoğlu A. U. (2018). Dindarlık, siber zorbalık ve problemlili internet kullanımı ilişkisine dair nicel bir araştırma. *Dini Araştırmalar*, 21(53), 35-54. <https://doi.org/10.15745/da.433507>
- Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N. ve Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological Bulletin*, 140(4), 1073-1137.

- Kowalski, R. M., Morgan, C. A. ve Limber, S. P. (2012). Traditional bullying as a potential warning sign of cyberbullying. *School Psychology International*, 33(5), 505-519. <https://doi.org/10.1177/0143034312445244>
- Kozan, M. ve Özek, M. B. (2019). BÖTE bölümü öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık düzeyleri ve siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının incelenmesi. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 107-120. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.538657>
- König, A., Gollwitzer, M. ve Steffgen, G. (2010). Cyberbullying as an act of revenge?. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*, 20(2), 210-224. <https://doi.org/10.1375/ajgc.20.2.210>
- Köse, S., Özdilek, R., Doğan, P. ve Göktaş, S. (2018). Üniversite öğrencilerinin sanal zorba/sanal kurban olma durumları üzerine bir araştırma. *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 55-70.
- Kraft, E. ve Wang, J. (2010). An exploratory study of the cyberbullying and cyberstalking experiences and factors related to victimization of students at a public liberal arts college. *International Journal of Technoethics (IJT)*, 1(4), 74-91. <https://doi.org/10.4018/jte.2010100106>
- Kul Uçtu, A. ve Karahan, N. (2016). Sağlık yüksekokulu öğrencilerinin cinsiyet rolleri, toplumsal cinsiyet algısı ve şiddet eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Itobiad: Journal of the Human and Social Science Researches*, 5(8), 2882-2905.
- Lallie, H. S., Shepherd, L. A., Nurse, J. R., Erola, A., Epiphaniou, G., Maple, C. & Bellekens, X. (2020). Cyber security in the age of COVID-19: a timeline and analysis of cyber-crime and cyber-attacks during the pandemic. *Computers & Security*, 105, 102248. <https://doi.org/10.1016/j.cose.2021.102248>
- Lapidot-Lefler, N. ve Hosri, H. (2016). Cyberbullying in a diverse society: comparing Jewish and Arab adolescents in Israel through the lenses of individualistic versus collectivist cultures. *Social Psychology of Education*, 19(3), 569-585. <https://doi.org/10.1007/s11218-016-9339-9>

- Lee, J., Abell, N. ve Holmes, J. L. (2015). Validation of measures of cyberbullying perpetration and victimization in emerging adulthood. *Research on Social Work Practice*, 27(4), 456-467. <https://doi.org/10.1177/1049731515578535>
- Lemenager, T., Neissner, M., Koopmann, A., Reinhard, I., Georgiadou, E., Müller, A., Kiefer, F. ve Hillemacher, T. (2021). COVID-19 lockdown restrictions and online media consumption in Germany. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(1), 14. <https://doi.org/10.3390/ijerph18010014>
- Leung, A. N. M., Wong, N. ve Farver, J. M. (2018). Cyberbullying in Hong Kong Chinese students: Life satisfaction, and the moderating role of friendship qualities on cyberbullying victimization and perpetration. *Personality and Individual Differences*, 133, 7-12. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.07.016>
- Li, Q. (2008). A cross-cultural comparison of adolescents' experience related to cyberbullying. *Educational Research*, 50(3), 223-234. <https://doi.org/10.1080/00131880802309333>
- Lianos, H. ve McGrath, A. (2017). Can the general theory of crime and general strain theory explain cyberbullying perpetration?. *Crime and Delinquency*, 64(5), 674-700. <https://doi.org/10.1177/0011128717714204>
- Limber, S. P., Kowalski, R. M. ve Agatston, P. W. (2008). *Cyber bullying: A prevention curriculum for grades 6-12*. Hazelden Publishing.
- Lindsay, M. ve Krysik, J. (2012). Online harassment among college students: A replication incorporating new Internet trends. *Information, Communication and Society*, 15(5), 703-719. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2012.674959>
- Lozano-Blasco, R., Cortés-Pascual, A. ve Latorre-Martínez, M. P. (2020). Being a cybervictim and a cyberbully—The duality of cyberbullying: A meta-analysis. *Computers in Human Behavior*, 111, 106444. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106444>
- MacDonald, C. D. ve Roberts-Pittman, B. (2010). Cyberbullying among college students: Prevalence and demographic differences. *Procedia-Social and*

- Magsi, H., Agha, N. ve Magsi, I. (2017). Understanding cyber bullying in Pakistani context: Causes and effects on young female university students in Sindh province. *New Horizons* 11(1), 103-110.
- Mahan, A. (2017). *Üniversite öğrencilerinde siber zorbalık/siber mağduriyet ile psikolojik ihtiyaçların doyumu ve güvengenlik arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Tez merkezi veri tabanından erişildi. (TEZ No: 458723)
- Marcum, C. D., Higgins, G. E., Freiburger, T. L. ve Ricketts, M. L. (2012). Battle of the sexes: An examination of male and female cyber bullying. *International Journal of Cyber Criminology*, 6(1) 904-911.
- Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98(2), 224–253. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.98.2.224>
- Martínez-Monteagudo, M. C., Delgado, B., García-Fernández, J. M. ve Ruiz-Esteban, C. (2020). Cyberbullying in the university setting. Relationship with emotional problems and adaptation to the university. *Frontiers in Psychology*, 10, 3074.<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.03074>
- Martinez-Pecino, R. ve Durán, M. (2019). I love you but I cyberbully you: The role of hostile sexism. *Journal of Interpersonal Violence*, 34(4), 812-825.<https://doi.org/10.1177/0886260516645817>
- McQuade, S. ve Sampat, N. (2008). Survey of Internet and at-risk behaviors. Report of the Rochester Institute of Technology, Accessed from <https://scholarworks.rit.edu/article/1424>
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (2020). *Uzaktan eğitime geçiş ile ilgili yazı*. http://bireciksmi.meb.k12.tr/icerikler/4-maddelik-idari-izin-genelgesiyayinlandi_9431254.html
- Medrano, J. L. J., Lopez Rosales, F. ve Gámez-Guadix, M. (2018). Assessing the links of sexting, cybervictimization, depression, and suicidal ideation among

- university students. *Archives of Suicide Research*, 22(1), 153-164. <https://doi.org/10.1080/13811118.2017.1304304>
- Mehari, K. R., Farrell, A. D. ve Le, A. T. H. (2014). Cyberbullying among adolescents: Measures in search of a construct. *Psychology of Violence*, 4(4), 399. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0037521>
- Mesch, G. S. (2009). Parental mediation, online activities, and cyberbullying. *CyberPsychology and Behavior*, 12(4), 387-393. <https://doi.org/10.1089/cpb.2009.0068>
- Microsoft. (2021). *Civility, safety and interaction online: Turkey*. <https://news.microsoft.com/wp-content/uploads/prod/sites/421/2020/02/Digital-Civility-2020-Global-Report.pdf>
- Mishna, F., Cook, C., Gadalla, T., Daciuk, J. ve Solomon, S. (2010). Cyber bullying behaviors among middle and high school students. *American Journal of Orthopsychiatry*, 80(3), 362-374. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.2010.01040.x>
- Mishna, F., Khoury-Kassabri, M., Gadalla, T. ve Daciuk, J. (2012). Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies and bully-victims. *Children and Youth Services Review*, 34(1), 63-70. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2011.08.032>
- Molluzzo, J. C. ve Lawler, J. (2012). A study of the perceptions of college students on cyberbullying. *Information Systems Education Journal*, 10(4), 84.
- Mura, G., Topcu, C., Erdur-Baker, O. ve Diamantini, D. (2011). An international study of cyber bullying perception and diffusion among adolescents. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 15, 3805-3809. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.04.377>
- Musharraf, S. ve Anis-ul-Haque, M. (2018). Impact of cyber aggression and cyber victimization on mental health and well-being of Pakistani young adults: The moderating role of gender. *Journal of Aggression, Maltreatment and Trauma*, 27(9), 942-958. <https://doi.org/10.1080/10926771.2017.1422838>

- Musharraf, S., Bauman, S., Anis-ul-Haque, M. ve Malik, J. A. (2019). General and ICT self-efficacy in different participants roles in cyberbullying/victimization among Pakistani university students. *Frontiers in Psychology, 10*, 1098. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01098>
- Navarro, R. (2016). Gender issues and cyberbullying in children and adolescents: From gender differences to gender identity measures. In *Cyberbullying across the globe* (pp. 35-61). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-25552-1_2
- Navarro, J. N. ve Jasinski, J. L. (2013). Why girls? Using routine activities theory to predict cyberbullying experiences between girls and boys. *Women and Criminal Justice, 23*(4), 286-303. <https://doi.org/10.1080/08974454.2013.784225>
- Nazir, T. ve Thabassum, L. (2021). Cyberbullying: Definition, types, effects, related factors and precautions to be taken during COVID-19 pandemic. *The International Journal of Indian Psychology, 9*(4), 480-491. <https://doi.org/10.25215/0904.047>
- Odacı, H. ve Çelik, Ç. B. (2018). Öğretmen adaylarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının cinsiyet rolleri ve bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*(2), 1174-1187. <https://doi.org/10.29299/kefad.2018.19.02.002>
- O'Neill, T. A., McLarnon, M. J., Xiu, L. ve Law, S. J. (2016). Core self-evaluations, perceptions of group potency, and job performance: The moderating role of individualism and collectivism cultural profiles. *Journal of Occupational and Organizational Psychology, 89*(3), 447-473. <https://doi.org/10.1111/joop.12135>
- Oktan, V. (2015). Üniversite öğrencilerinde problemlerli internet kullanımı, yalnızlık ve algılanan sosyal destek. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 23*(1), 281-292.
- Oyserman, D., Coon, H. ve Kimmelmeier, M. (2002), "Rethinking individualism and collectivism: Evaluation of theoretical assumptions and meta-analyses", *Psychological Bulletin, 128*(1), 3-72. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.128.1.3>

- Öksüz, Ö. (2019). *Cinsiyetin internet bağımlılığı, problemli internet kullanımı, siber zorbalık ve siber mağduriyet değişkenleri üzerine etkisi: Bir meta-analiz çalışması*. [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Tez merkezi veri tabanından erişildi. (TEZ No: 683582).
- Öztürk, M. (2020). Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık ve mağduriyet yaşantılarında karanlık üçlü kişilik özellikleri ve dürtüsellüğün etkisi. [Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezinden erişildi. (Tez No. 663701)
- Pabian, S. ve Vandebosch, H. (2014). Using the theory of planned behaviour to understand cyberbullying: The importance of beliefs for developing interventions. *European Journal of Developmental Psychology*, 11(4), 463-477. <https://doi.org/10.1080/17405629.2013.858626>
- Papatraianou, L. H., Levine, D. ve West, D. (2014). Resilience in the face of cyberbullying: An ecological perspective on young people's experiences of online adversity. *Pastoral Care in Education*, 32(4), 264-283. <https://doi.org/10.1080/02643944.2014.974661>
- Paquette, D. ve Ryan, D. P. J. (2001). *Bronfenbrenner's ecological systems theory*. https://www.dropoutprevention.org/wp-content/uploads/2015/07/paquetteryanwebquest_20091110.pdf
- Patchin, J. W. ve Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148-169. <https://doi.org/10.1177%2F1541204006286288>
- Patchin, J. W. ve Hinduja, S. (Eds.). (2012). *Cyberbullying prevention and response: Expert perspectives*. Routledge.
- Paullet, K. ve Pinchot, J. (2014). behind the screen where today's bully plays: perceptions of college students on cyberbullying. *Journal of Information Systems Education*, 25(1), 63-70.
- Peker, A. (2015). Ergenlerin saldırganlık ve siber zorbalık davranışları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, 61(61), 323-336.
- Pınar, S. E., Cesur, B., Koca, M., Sayin, N. ve Sancak, F. (2017). Emotional intelligence levels and cyberbullying sensibility among Turkish university

- students. *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(3), 676-685. <https://doi.org/10.15345/iojes.2017.03.008>
- Privitera, C. ve Campbell, M. A. (2009). Cyberbullying: The new face of workplace bullying?. *CyberPsychology and Behavior*, 12(4), 395-400. <https://doi.org/10.1089/cpb.2009.0025>
- Rafferty, R. ve Vander Ven, T. (2014). "I hate everything about you": A qualitative examination of cyberbullying and on-line aggression in a college sample. *Deviant Behavior*, 35(5), 364-377. <https://doi.org/10.1080/01639625.2013.849171>
- Rashid, M. S. A., Mohamed, S. ve Azman, T. A. T. M. (2017). Predicting the intention to cyberbully and cyberbullying behaviour among the undergraduate students at the International Islamic University Malaysia. *International Journal of Education, Psychology and Counseling*, 2(5), 257–270.
- Raskauskas, J. ve Stoltz, A. D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43(3), 564. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0012-1649.43.3.564>
- Ray, A. L. ve Gold, S. R. (1996). Gender roles, aggression, and alcohol use in dating relationships. *Journal of Sex Research*, 33(1), 47-55. <https://doi.org/10.1080/00224499609551813>
- Rosen, N. L. ve Nofziger, S. (2019). Boys, bullying, and gender roles: How hegemonic masculinity shapes bullying behavior. *Gender Issues*, 36(3), 295-318. <https://doi.org/10.1007/s12147-018-9226-0>
- Ryan, T., Kariuki, M. ve Yilmaz, H. (2011). A comparative analysis of cyberbullying perceptions of preservice educators: Canada and Turkey. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 10(3), 1-12.
- Sabancı, Y. (2018). Ergenlerde siber zorbalık ve siber mağduriyetin yordayıcıları olarak akılcı olmayan inançlar psikolojik sağlamlık ve psikolojik ihtiyaçlar. [Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezinden erişildi. (Tez No. 512629)

- Saeed Ali, T., Karmaliani, R., Mcfarlane, J., Khuwaja, H. M., Somani, Y., Chirwa, E. D. ve Jewkes, R. (2017). Attitude towards gender roles and violence against women and girls (VAWG): baseline findings from an RCT of 1752 youths in Pakistan. *Global Health Action*, 10(1), 1342454. <https://doi.org/10.1080/16549716.2017.1342454>
- Sakallı, H., Çiftçi, S. (2016). Sınıf öğretmeni adaylarının dijital vatandaşlık düzeyleri ile siber zorbalık eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim Teknolojisi Kuram Ve Uygulama*, 6(2), 100-119. <http://hdl.handle.net/11607/1498>
- Sánchez, F. C., Romero, M. F., Navarro-Zaragoza, J., Ruiz-Cabello, A. L., Frantzisko, O. R. ve Maldonado, A. L. (2016). Prevalence and patterns of traditional bullying victimization and cyber-teasing among college population in Spain. *BMC Public Health*, 16(1), 176. <https://doi.org/10.1186/s12889-016-2857-8>
- Santrock, J. W. (2020). *Ergenlik* (14. Baskı). (D. M. Siyez, Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık. (Orijinal eserin basım tarihi 2012).
- Sarı, F. G. ve Seferoğlu, S. S. (2019). Ortaokul öğrencilerinin sanal zorbalık farkındalık durumları ile sanal zorbalık yapma ve mağdur olma durumlarının incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying*, 6(1), 54-76.
- Savage, M. W. ve Tokunaga, R. S. (2017). Moving toward a theory: Testing an integrated model of cyberbullying perpetration, aggression, social skills, and Internet self-efficacy. *Computers in Human Behavior*, 71, 353-361. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.02.016>
- Schenk, A. M. ve Fremouw, W. J. (2012). Prevalence, psychological impact, and coping of cyberbully victims among college students. *Journal of School Violence*, 11(1), 21-37. <https://doi.org/10.1080/15388220.2011.630310>
- Schultze-Krumbholz A, Scheithauer H (2009). Social-behavioral correlates of cyberbullying in a German student sample. *Zeitschrift für Psychologie/J. Psychol.* 217(4), 224-226. <https://doi.org/10.1027/0044-3409.217.4.224>

- Seigfried-Spellar, K. C. ve Treadway, K. N. (2014). Differentiating hackers, identity thieves, cyberbullies, and virus writers by college major and individual differences. *Deviant Behavior*, 35(10), 782-803. <https://doi.org/10.1080/01639625.2014.884333>
- Selkie, E. M., Kota, R. ve Moreno, M. (2016). Cyberbullying behaviors among female college students: Witnessing, perpetration, and victimization. *College Student Journal*, 50(2), 278-287.
- Serafini, G., Parmigiani, B., Amerio, A., Aguglia, A., Sher, L. ve Amore, M. (2020). The psychological impact of COVID-19 on the mental health in the general population. *QJM: An International Journal of Medicine*, 113(8), 531-537. <https://doi.org/10.1093/qjmed/hcaa201>
- Shigemura, J., Ursano, R. J., Morganstein, J. C., Kurosawa, M. ve Benedek, D. M. (2020). Public responses to the novel 2019 coronavirus (2019-nCoV) in Japan: Mental health consequences and target populations. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 74(4), 281. <https://doi.org/10.1111/pcn.12988>
- Siste, K., Hanafi, E., Lee Thung Sen, H. C., Adrian, L. P. S., Limawan, A. P., Murtani, B. J. ve Suwartono, C. (2020). The impact of physical distancing and associated factors towards internet addiction among adults in Indonesia during COVID-19 pandemic: A nationwide web-based study. *Frontiers in Psychiatry*, 11, 580977. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2020.580977>
- Sittichai, R. ve Smith, P. (2013). Bullying and cyberbullying in Thailand: A review. *International Journal of Cyber Society and Education*, 6(1), 31-44. <https://doi.org/10.7903/ijcse.1032>
- Slonje, R. ve Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying?. *Scandinavian Journal of Psychology*, 49(2), 147-154. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9450.2007.00611.x>
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. ve Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x>

- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M. ve Tippett, N. (2006). An investigation into cyberbullying, its forms, awareness and impact, and the relationship between age and gender in cyberbullying. *Research Brief No. RBX03-06*. London: DfES.
- Smith, P. K., Talamelli, L., Cowie, H., Naylor, P. ve Chauhan, P. (2004). Profiles of non-victims, escaped victims, continuing victims and new victims of school bullying. *British Journal of Educational Psychology*, 74(4), 565-581. <https://doi.org/10.1348/0007099042376427>
- Snell, P. A. ve Englander, E. (2010). Cyberbullying victimization and behaviors among girls: Applying research findings in the field. *Journal of Social Sciences*. 6(4), 510–514. <https://doi.org/10.3844/jssp.2010.510.514>
- Sobba, K. N., Paez, R. A. ve Ten Bensele, T. (2017). Perceptions of cyberbullying: An assessment of perceived severity among college students. *TechTrends*, 61(6), 570-579. <https://doi.org/10.1007/s11528-017-0186-0>
- Sorrentino, A., Baldry, A. C., Farrington, D. P. ve Blaya, C. (2019). Epidemiology of cyberbullying across Europe: Differences between countries and genders. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 19(2), 74–91. <https://doi.org/10.12738/estp.2019.2.005>
- Souza, S. B., Simão, A. M. V., da Costa Ferreira, P., Paulino, P. ve Francisco, S. M. (2016). O cyberbullying em contexto universitário do Brasil e Portugal: vitimização, emoções associadas e estratégias de enfrentamento. *Revista Ibero-Americana de Estudos em Educação*, 11(3), 1674-1691. <https://doi.org/10.21723/riaee.v11.n.esp3.9067>
- Soylu, Ö. B. (2020). Türkiye ekonomisinde COVID-19'un sektörel etkileri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(6), 169-185.
- Statista. (2021). *Coronavirus: impact on online usage in the U.S. - Statistics & Facts*. <https://www.statista.com/topics/6241/coronavirus-impact-on-online-usage-in-the-us/>
- Suler, J. (2004). The online disinhibition effect. *Cyberpsychology and Behavior*, 7, 321- 326. <https://doi.org/10.1089/1094931041291295>

- Sun, S., Fan, X. ve Du, J. (2016). Cyberbullying perpetration: a meta-analysis of gender differences. *International Journal of Internet Science*, 11(1), 61-81.
- Sun, Y., Li, Y., Bao, Y., Meng, S., Sun, Y., Schumann, G., ... ve Shi, J. (2020). Brief report: increased addictive internet and substance use behavior during the COVID-19 pandemic in China. *The American Journal on Addictions*, 29(4), 268-270. <https://doi.org/10.1111/ajad.13066>
- Swearer, S. M. ve Hymel, S. (2015). Understanding the psychology of bullying: Moving toward a social-ecological diathesis–stress model. *American Psychologist*, 70(4), 344. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0038929>
- Şahin, C. U., & Baz, A. N. S. Views and Anxiety Levels of University Students Regarding Distance Education during the Covid-19 Pandemic. *Yükseköğretim Dergisi*, 11(3), 617-624. <https://doi.org/10.2399/yod.20.019000>
- Şener, G. ve Abınık, N. (2021). *Türkiye'de Dijital Şiddet Araştırması 2021*. <https://dijitalsiddet.org/wp-content/uploads/2021/09/konda-rapor-8eylul.pdf>
- Şimşek, Z. (2020). Biyolojik afet olarak Covid 19 pandemisi özelinde mevsimlik tarım işgücü ve ailelerine yönelik temel sağlık hizmetlerinin sunumu. *Sağlık ve Toplum (Özel Sayı)*, 103-111.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. 2013. *Using multivariate statistics*(6. Edition). Boston: Allyn and Bacon.
- Tanrıkulu, İ., (2015). *The relationships between cyber bullying perpetration motives and personality traits: Testing uses and gratifications theory*.(Yayınlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Tanrıkulu, T. (2015). Cyberbullying and basic needs: A predictive study within the framework of choice theory. *The Anthropologist*, 20(3), 573-583. <https://doi.org/10.1080/09720073.2015.11891761>
- Tanrıkulu, İ. (2019). How do school children learn cyberbullying perpetration?. *Journal of Theoretical Educational Science/Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 12(1), 16-27. <https://doi.org/10.30831/akuveg.512556>

- Tanrıkulu, İ. (2020). Siber zorbalık ve Kavramsal Konular. İ. Tanrıkulu (Ed.), *Siber zorbalık* (s.7-22; 2. baskı) içinde. Anı Yayıncılık.
- Tanrıkulu, İ., Akbaba-Altun, S., Erdur-Baker, Ö. ve Yerin-Güneri, O. (2015). Misuse of ICTs among Turkish children and youth: A study on newspaper reports. *International Journal of Human Sciences*, 12, 1230-1243. <https://doi.org/10.14687/ijhs.v12i1.3131>
- Tanrıkulu İ. ve Erdur-Baker Ö. (2020). Psychometric properties of a cyberbullying inventory for university students. *British Journal of Guidance and Counselling*, 49(3), 494-507. <https://doi.org/10.1080/03069885.2020.1775174>
- Tardu, A. ve Akcan, A. (2021). Ergenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışı ile zorba davranışları arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Hemşirelik Bilimi Dergisi*, 4(2), 59-65.
- Teddlie, C. ve Yu, F. (2007). Mixed methods sampling: A typology with examples. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(1), 77-100. <https://doi.org/10.1177%2F1558689806292430>
- Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behavior*, 26(3), 277-287. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2009.11.014>
- Topcu, Ç., Erdur-Baker, Ö. ve Çapa-Aydin, Y. (2008). Examination of cyberbullying experiences among Turkish students from different school types. *CyberPsychology and Behavior*, 11(6), 643-648. <https://doi.org/10.1089/cpb.2007.0161>
- Triandis, H.C. (1994), *Theoretical and methodological approaches to the study of collectivism and individualism. Individualism and Collectivism: Theory, Method, and Applications*, Sage.
- Triandis, HC. (1995). Individualism and collectivism: New directions in social psychology. Boulder, CO: Westview Press.
- Triandis, H. C., Bontempo, R., Villareal, M. J., Asai, M. ve Lucca, N. (1988). Individualism and collectivism: Cross-cultural perspectives on self-ingroup

- relationships. *Journal of personality and Social Psychology*, 54(2), 323.
<https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.54.2.323>
- Turan, N., Polat, O., Karapirli, M., Uysal, C. ve Turan, S. G. (2011). The new violence type of the era: Cyber bullying among university students: Violence among university students. *Neurology, Psychiatry and Brain Research*, 17(1), 21-26. <https://doi.org/10.1016/j.npbr.2011.02.005>
- Türkdoğın, T. ve Duru, E. (2012). Üniversite öğrencilerinde öznel iyi oluşun yordanmasında temel ihtiyaçların karşılanması rolü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4), 2429-2446.
- Türk Tabipleri Birliği (2020). *COVID-19 pandemisi iki aylık değerlendirme raporu*.
<https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/covid19-rapor.pdf>
- Türk Psikiyatri Derneği (2020). *COVID-19 ve damgalama*.
<https://psikiyatri.org.tr/uploadFiles/243202019327-DamgalanmaCOVID.pdf>
- Uluslararası Çalışma Örgütü, (2021). *ILO monitor: COVID-19 and the world of work. seventh edition. Updated estimates and analysis. Int Labour Organ*.
https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_743146.pdf
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO] (2020). *Adverse consequences of school closures*.
<https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/consequences>.
- Ünver, H. ve Koç Z. (2017). Siber zorbalık ile problemlili internet kullanımı ve riskli internet davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(2), 117-140.
- Vandebosch, H. ve Van Cleemput, K. (2008). Defining cyberbullying: A qualitative research into the perceptions of youngsters. *CyberPsychology and Behavior*, 11(4), 499-503.<https://doi.org/10.1089/cpb.2007.0042>
- Van Dorn, A., Cooney, R. E. ve Sabin, M. L. (2020). COVID-19 exacerbating inequalities in the US. *Lancet (London, England)*, 395(10232), 1243-1244.[https://dx.doi.org/10.1016%2FS0140-6736\(20\)30893-X](https://dx.doi.org/10.1016%2FS0140-6736(20)30893-X)

- Varghese, M. E. ve Pistole, M. C. (2017). College student cyberbullying: Self-esteem, depression, loneliness, and attachment. *Journal of College Counseling, 20*(1), 7-21. <https://doi.org/10.1002/jocc.12055>
- Varjas, K., Talley, J., Meyers, J., Parris, L. ve Cutts, H. (2010). High school students' perceptions of motivations for cyberbullying: An exploratory study. *Western Journal of Emergency Medicine, 11*(3), 269.
- Walker, C. M., Sockman, B. R. ve Koehn, S. (2011). An exploratory study of cyberbullying with undergraduate university students. *Techtrends: Linking Research and Practice to Improve Learning, 55*(2), 31–38. <https://doi.org/10.1007/s11528-011-0481-0>
- Walrave, M. ve Heirman, W. (2011). Cyberbullying: Predicting victimization and perpetration. *Children and Society, 25*(1), 59-72. <https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.2009.00260.x>
- Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S. ve Ho, R. C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 17*(5), 1729. <https://doi.org/10.3390/ijerph17051729>
- Wang, H., Zhou, L. ve Lei, L. (2021). Using shattered assumption theory to understand how cyberbullying victimization is linked with perceived control among Chinese college students. *Journal of Interpersonal Violence, 1*-20. <https://doi.org/10.1177%2F08862605211042572>
- We Are Social and Hootsuite Inc. (2021). *Digital 2021: Portugal*. <https://datareportal.com/reports/digital-2021-global-overview-report>
- Webber, M. A. ve Ovedovitz, A. C. (2018). Cyberbullying among college students: a look at its prevalence at a US Catholic University. *International Journal of Educational Methodology, 4*(2), 95-107. <https://doi.org/10.12973/ijem.4.2.101>

- Williams, K. R. ve Guerra, N. G. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health, 41*(6), S14-S21. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2007.08.018>
- World Economic Forum. (2021). *The Global Gender Gap Report*. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf
- Wright, M. F. (2020). The role of technologies, behaviors, gender, and gender stereotype traits in adolescents' cyber aggression. *Journal of Interpersonal Violence, 35*(7-8), 1719-1738. <https://doi.org/10.1177%2F0886260517696858>
- Wright, M. F. ve Li, Y. (2013). Normative beliefs about aggression and cyber aggression among young adults: A longitudinal investigation. *Aggressive Behavior, 39*(3), 161-170. <https://doi.org/10.1002/ab.21470>
- Yaman, E. ve Peker, A. (2012). Ergenlerin siber zorbalık ve siber mağduriyete ilişkin algıları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences, 11*(3), 819 - 833.
- Yaman, E. ve Sönmez, Z. (2015). Ergenlerin siber zorbalık eğilimleri. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying, 2*(1), 18-31.
- Yao, H. (2020). The more exposure to media information about COVID-19, the more distressed you will feel. *Brain, Behavior, and Immunity, 87*, 167-169. <https://dx.doi.org/10.1016%2Fj.bbi.2020.05.031>
- Ybarra, M. L. ve Mitchell, K. J. (2004). Youth engaging in online harassment: Associations with caregiver-child relationships, Internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence, 27*(3), 319-336. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2004.03.007>
- Yılmaz, Y., Erdoğan, A. ve Hocaoglu, C. (2021). COVID-19 ve damgalanma. *Kocaeli Medical Journal, 10*, Özel Sayı 1, 47-55.
- Yiğit, M. F. ve Seferoğlu, S. S. (2017). Siber zorbalıkla ilişkili faktörler ve olası çözüm önerileri üzerine bir inceleme. *Online Journal of Technology Addiction and Cyberbullying, 4*(2), 13-49.
- Young, S. (2020). *The Influence of Ethnicity on the Impact of Cyberbullying Among Adults* (Doctoral dissertation). Walden University, United States.

- Yousafzai, S. Y., Foxall, G. R. ve Pallister, J. G. (2010). Explaining internet banking behavior: theory of reasoned action, theory of planned behavior, or technology acceptance model?. *Journal of Applied Social Psychology*, 40(5), 1172-1202. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/j.1559-1816.2010.00615.x>
- Yubero, S., Navarro, R., Elche, M., Larrañaga, E. ve Ovejero, A. (2017). Cyberbullying victimization in higher education: An exploratory analysis of its association with social and emotional factors among Spanish students. *Computers in Human Behavior*, 75, 439-449. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.05.037>
- Yüksek Öğretim Kurumu. (2020). *Yök'ten üniversitelerdeki sınavların yüz yüze gerçekleştirilmeyeceğine ilişkin karar*. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/yok-ten-sinavlara-iliskin-karar.aspx>
- Zalaquett, C. P. and Chatters, S. J. (2014). Cyberbullying in college. *SAGE Open*, 4(1), 1–8. <https://doi.org/10.1177/2158244014526721>
- Zsila, Á., Urbán, R., Griffiths, M. D. ve Demetrovics, Z. (2019). Gender differences in the association between cyberbullying victimization and perpetration: The role of anger rumination and traditional bullying experiences. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 17(5), 1252-1267. <https://doi.org/10.1007/s11469-018-9893-9>

EK- A: Ölçek Kullanım İzinleri

EK-A1. Üniversite Öğrencileri İçin Yenilenmiş Siber Zorbalık Envanteri Kullanım İzni

---

Hanife DEMİR [Redacted] 24 Nis 2020 18:21 (4 gün önce)

Alıcı: İbrahim ▾

Merhaba Hocam, nasılsınız? Ben Hanife Demir, Hacettepe Üniversitesi PDR yüksek lisans öğrencisiyim. Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer Koçtürk danışmanlığında yapacak olduğum tez çalışmamda ölçeğinizi kullanmak istiyorum. Acaba ölçeğin maddelerini içeren dosyasını benimle paylaşıp, ölçeğinizi kullanmam için bana izin verir misiniz?

Kolaylıklar dilerim.

 İbrahim Tanrikulu [Redacted]

Alıcı: ben ▾

Merhaba Hanife Hanım

Tezimdeki halinden farklı olarak ölçek üzerinde biraz daha çalıştık, bazı değişiklikler yaptık ve yayına hazırladık. Ölçeğin makalesi şu an hakem değerlendirmesinde.

ölçeği ekte gönderiyorum. Ayrıca ölçek için göstereceğiniz referansı ve ölçeğin psikometrik özelliklerine dair bilgileri de gönderiyorum.

EK-A2. COVID-19 Pandemisi'nin Yaşam Kalitesine Etkisi Ölçeği Kullanım İzni

Prof. Dr. Şefika Şule Erçetin

Alıcı: NILÜFER, Öğretim, Şuay, MEHMET, ben

14 Ağu 2020 15:25

Değerli Hanife Demir

Sevgili meslektaşımız Dr. Öğretim Üyesi Nilüfer Koçtürk'ün danışmanlığında yapacağınız tez çalışmanızda kullanmak izni istediğiniz geliştirdiğimiz "COVID-19 Pandemisi'nin Yaşam Kalitesine Etkisi Ölçeği" (COVID-19 YKEÖ)" veri toplama süreçlerinizde size gönderdiğimiz gibi ölçeğin hitap ve açıklama kısmında isimlerimizi belirterek; tüm sayfalarında isimlerimizi alt bilgi olarak koyarak atıf yapmak ve kaynakçada belirtmek, sonuçlarla ilgili olarak bizi de bilgilendirmek şartıyla kullanmanız da sakınca yoktur.

Çalışmanızın başarıyla tamamlanmasını dileriz. Her daim sağlık ve sevgiyle kalın

Prof. Dr. Şefika Şule Erçetin, Dr. Nihan Potas ve Dr. Şuay Nilhan Apıkalın, Dr. Öğrencisi Uzman Mehmet Sabir Çevik

Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN

Hacettepe University, Department of Educational Sciences,
Division of Educational Administration, Ankara, Turkey

52 Best Complexity Theory Books of All Time

<https://bookauthority.org/books/best-complexity-theory-books>

Call for papers

EK-A3. Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği Kullanım İzni

Psikolojik ihtiyaçlar ▶ Gelen Kutusu ×

Hasan ESICI

Alıcı: ben ▼

09:47 (6 saat önce)

Merhabalar Hanife Hocam,
Tezinizde geliştirmiş olduğum psikolojik ihtiyaçlar ölçeğini kullanabilirsiniz.
Ekte iletiyorum. Kolaylıklar ve başarılar dilerim.

EK-A4. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeği Kullanım İzni

TCEÖ kullanım izni hk. >

Gelen Kutusu x

Hanife DEMİR

12:30 (3 saat önce)

Sayın Çetin Toraman, Merhaba. İsmim Hanife Demir. Hacettepe Üniversitesi PDR Anabilim Dalında yüksek lisans yapma...

Çetin Toraman

16:01 (19 dakika önce)

Alici: ben

Sayın Hanife Hocam. Ölçeğimizi araştırmanızda kullanmanızdan onur duyuyoruz. Araştırmanızda başarılar dilerim.

Saygılarımla.

EK-A5. Genç Bireylerde Bireycilik ve Kolektivism Ölçeği Ölçeği (IND-COL) Kullanım İzni

Genç Bireylerde Bireycilik ve Kolektivism Ölçeği Gelen Kutusu x ✕ 🖨 🔗

 Hanife DEMİR Alıcı: Hakkı 25 Nis 2020 Cmt 16:10 ☆ ↶ ⋮

Merhaba Hakkı Hocam, ismim Hanife Demir. Hacettepe Üniversitesi PDR anabilim dalında yüksek lisans yapmaktayım. Ölçeğinizi tez çalışmamda kullanmak için izninizi istiyorum. Kolaylıklar diliyorum.

 Hakkı KAHVECİ Alıcı: ben 25 Nis 2020 Cmt 16:18 ☆ ↶ ⋮

Genç Bireylerde Bireycilik ve Kolektivism Ölçeği'ni kullanabilirsiniz. Başarılar dilerim.

EK-B: Gönüllü Katılım Formu

Değerli Katılımcı,

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin COVID-19 pandemi döneminde yaşadığı siber zorbalık durumlarının belirlenmesi; siber zorbalık/mağduriyet düzeyleri ile yaşam kalitesi, psikolojik ihtiyaçlar, toplumsal cinsiyet eşitliğine kolektivism arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Bu kapsamda üniversite öğrencilerinden bazı ilgili ölçekler doldurmaları istenecektir. İlgili çalışmanın uygulaması konusunda Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan gerekli izinler alınmıştır.

Araştırmaya katılımınız tamamen gönüllük esasına dayanmaktadır. Bu araştırmaya katılmamayı seçme alternatifine sahipsiniz. Araştırma bir ölçek seti uygulaması içermektedir. Ölçeklerin doldurulması yaklaşık 10-15 dakika sürmektedir. İstedığınız anketi cevaplamayı bırakıp, çalışmadan ayrılabilirsiniz. Çalışmadan ayrılmak size herhangi bir sorumluluk getirmemektedir. Çalışmadan ayrılırsanız doldurduğunuz hiçbir ölçeğin verileri araştırmada kullanılmayacaktır.

Ölçekler ve bu form aracılığıyla sizden elde edilen bilgiler tamamen gizli tutulacak ve yalnızca bilimsel amaçla kullanılacaktır. Sorularınızı cevaplandırmak ya da bu araştırma hakkında daha ayrıntılı bir açıklama almanız için sorumlu araştırmacının iletişim bilgilerine aşağıda yer verilmiştir.

Katılımcı Beyanı

Yüksek lisans tezi olarak Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer Koçtürk danışmanlığında Psi. Dan. Hanife Demir tarafından yürütülen ve katılımcısı olmam teklif edilen araştırma ile ilgili yukarıdaki bilgileri dikkatli bir şekilde okudum. Bu çalışmaya katılmam durumunda ilgili bilgilerin gizliliğine büyük bir özen ve saygıyla yaklaşılacağına inanıyorum. Toplanan verilerin bilimsel amaçla kullanımı sırasında kişisel bilgilerin özenle korunacağı konusunda araştırmacılar tarafından bana yeterince güven verildi.

Yukarıda yapılan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anlamış durumdayım ve tek başıma belirli bir düşünme süresi sonucunda araştırmaya katılmam için yapılan daveti memnuniyet ve gönüllülük içerisinde kabul ediyorum.

Araştırmaya katılmak istiyorsanız lütfen ölçmek maddelerini eksiksiz şekilde doldurunuz. Bu formun, araştırmada kullanılacak ölçeklere vereceğiniz cevaplarla herhangi bir ilgisi yoktur. Bu çalışmaya gösterdiğiniz ilgi ve ayırdığınız zaman için teşekkür ederiz.

Sorumlu Araştırmacı

Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer Koçtürk

Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fk.

Tel: ( )

Yardımcı Araştırmacı

Psi. Dan. Hanife Demir

Tel: ( )

EK-C: Ölçekler

EK-C1. Kişisel Bilgi Formu

Değerli katılımcılar,

Bu form sizin kişisel ve eğitsel bazı özellikleriniz ile ilgili bilgi toplamak amacıyla hazırlanmıştır. Lütfen her soruyu dikkatle okuyup, size uygun gelen seçeneğin başındaki parantezin içine çarpı işareti (X) koyunuz. Verdiğiniz yanıtlar toplu olarak değerlendirileceğinden formun üzerine adınızı ve adresinizi yazmayınız. Duyarlılığınız için teşekkürler.

Psi Dan. Hanife DEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer KOÇTÜRK

Hacettepe Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı

Kimlik cinsiyetiniz : ( ) Kadın ( ) Erkek

Sınıf düzeyiniz : ( ) Hazırlık ( ) 1.sınıf ( ) 2.sınıf
( ) 3.sınıf ( ) 4. Sınıf ( ) 5.sınıf

Araştırmaya katıldığınız il:

Pandemi dönemi ikamet ettiğiniz yer:

Sizce ailenizin aylık geliri: ( ) Düşük düzeyde ( ) Orta düzeyde ( ) Yüksek düzeyde

Pandemi dönemi fiziksel bir hastalık geçirdiniz mi? ( ) Evet ( ) Hayır

Günlük internet kullanım süreniz:

- ( ) Hiç kullanmıyorum.
- ( ) Bir saatten az
- ( ) 1-2 saat
- ( ) 3-4 saat
- ( ) 5-6 saat
- ( ) 7-8 saat
- ( ) 8 saatten fazla

EK-C2.Üniversite Öğrencileri için Siber Zorbalık Ölçeği(Örnek Maddeler)

Değerli Katılımcılar;

Aşağıda sıralanan davranışları **SON 6 AY** içerisinde ne sıklıkla yaptığınızı **BEN YAPTIM** bölümüne işaretleyiniz.

Bu durumlara ne sıklıkla maruz kaldığınızı ise **BANA YAPILDI** bölümüne işaretleyiniz.

Lütfen cevabınızı **HER İKİ BÖLÜM (BEN YAPTIM ve BANA YAPILDI)** için **AYRI AYRI** işaretlemeyi **unutmayınız.**

0 Hiç 1 Bir Kez 2 İki-üç Kez 3 Üçten Çok

	BEN YAPTIM				BANA YAPILDI			
	Hiç	Bir Kez	iki-üç Kez	Üçten Çok	Hiç	Bir Kez	iki-üç Kez	Üçten Çok
1. İzin almadan, kişisel bilgisayar veya akıllı telefondaki bilgileri (dosya, fotoğraf, yazılı mesaj kayıtları vb.) almak	0	1	2	3	0	1	2	3
2. İnternet ortamında başkasının kimliğiyle izinsiz paylaşımında bulunmak	0	1	2	3	0	1	2	3
3. Görüntülü yapılan özel bir görüşmeyi, karşı tarafın haberi olmadan başkasına izlettirmek	0	1	2	3	0	1	2	3
4. İnternet ortamında yapılan paylaşımlara (yorum, fotoğraf, video, bilgi) utandırıcı, kırıcı yorumlar yapmak	0	1	2	3	0	1	2	3
5. İnternette tehdit içeren, utandırıcı, kırıcı mesajlar göndermek	0	1	2	3	0	1	2	3
6. İnternet şifrelerini ele geçirerek erişimi engellemek	0	1	2	3	0	1	2	3
7. SMS aracılığıyla tehdit edici, utandırıcı, kırıcı mesajlar göndermek	0	1	2	3	0	1	2	3
8. İnternette, cinsiyetini farklı göstererek karşı tarafı kandırmak	0	1	2	3	0	1	2	3

EK-C3. COVID-19 Pandemisi'nin Yaşam Kalitesine Etkisi Ölçeği (Örnek Maddeler)

Değerli Katılımcı,

Bu maddeler COVID-19 pandemisinin sizin hayatınızda sebep olduğu değişiklikler ile ilgilidir. Her bir maddenin duygu ve düşüncelerinizi ne oranda yansıttığını karşılardaki 4 aralıklı ölçek üzerinde, ilgili rakam üzerine çarpı (X) koyarak gösteriniz.

S.NO	COVID-19 Pandemisi'nin Yaşam Kalitesine Etkisi (COVID-19 YKEÖ)" COVID-19 (Koronavirüs);	(1) Çok Az Etkilendim	(2) Az etkilendim	(3) Etkilendim	(4) Çok Etkilendim
		1	... bende strese neden oldu.	(1)	(2)
2	... panik davranışlar sergilememe yol açtı.	(1)	(2)	(3)	(4)
3	... yapacağım işlere odaklanmamı engelledi.	(1)	(2)	(3)	(4)
4	... nedeniyle kaygı (üzüntü, tasa) hissediyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)
5	... sona ermiş olsa da endişemin devam edeceğini düşünüyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)
6	... gergin ve huzursuz olmama neden oldu.	(1)	(2)	(3)	(4)
7	... kelimesini duyduğum anda içimi sıkıntı kaplıyor.	(1)	(2)	(3)	(4)
8	... kendimi yalnız hissetmeme neden oldu.	(1)	(2)	(3)	(4)

EK-C4. Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği (Örnek Maddeler)

Aşağıdaki maddeler sizin hayatınızda karşılaştığınız durumlarla ilgilidir. Her bir maddenin duygu ve düşüncelerinizi ne oranda yansıttığını karşılarındaki 5 aralıklı ölçek üzerinde, ilgili rakam üzerine çarpı (X) koyarak gösteriniz.

		Hiçbir zaman	Nadiren	Ara sıra	Genellikle	Her zaman
M1	Ailem bana her fırsatta beni sevdiğini hissettirir	1	2	3	4	5
M2	Ailem beni sevgi ve şefkatle dinleyerek anlamaya çalışır	1	2	3	4	5
M3	Ailem benimle vakit geçirmekten hoşlanır	1	2	3	4	5
M4	Ailemdeki bireyleri seviyorum	1	2	3	4	5
M5	Aileme bağımın çok güçlü olduğunu hissediyorum	1	2	3	4	5
M6	Ailemle gurur duyuyorum	1	2	3	4	5
M7	Ailemle vakit geçirmekten hoşlanırım	1	2	3	4	5
M8	Arkadaşlarımdan fikirlerini alsam da son kararı ben veririm	1	2	3	4	5

EK-C5. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeği (Örnek Maddeler)

Değerli katılımcı,

Bu ölçek, erkek ve kadının toplumdaki konumu hakkındaki siz gençlerin görüşlerini belirlemek için hazırlanmıştır. Sizden beklenen, ölçekteki her bir ifadeyi (maddeyi) okumanız ve ifadeye (maddeye) katılma düzeyinizi “Kesinlikle Katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kısmen Katılıyorum”, “Katılıyorum” ve “Kesinlikle Katılıyorum” seçeneklerinden size uygun olanını çarpı işaretiyle (X) belirtmenizdir. Elde edilen veriler yalnızca bilimsel bir araştırmada kullanılacaktır. Gerçek görüşlerinizi belirleyebilmemiz araştırmanın güvenilirliği bakımından önemlidir. Bu nedenle ölçeğe adınızı yazmayınız.

Sıra	İfadeler	Kesinlikle Katılmıyorum (1)	Katılmıyorum (2)	Kısmen Katılıyorum (3)	Katılıyorum (4)	Kesinlikle Katılıyorum (5)
1	Erkek kadına göre olaylara daha mantıklı yaklaşır.					
2	Kadının erkekten çok para kazanması kadın erkek arasındaki ilişkiyi bozar.					
3	Kadın görüşeceği kişiler için kocasının onayını almalıdır.					
4	Ailenin parasal harcamaları erkeğin kontrolünde olmalıdır.					
5	Evle ilgili dışarıda yapılması gereken işler (fatura yatırma gibi) erkeğin sorumluluğudur.					
6	Erkek zeki olduğu için kadından daha başarılı olur.					
7	İş yaşamında erkeğe öncelik verilmelidir.					

EK-C6. Genç Bireylerde Bireycilik Ve Kolektivizm Ölçeği (Örnek Maddeler)

<p>Değerli katılımcı,</p> <p>Bu ölçek, bireylerin bireycilik ve kolektivizm eğilimlerini belirlemek için hazırlanmıştır. Sizden beklenen, ölçekteki her bir ifadeyi (maddeyi) okumanız ve ifadeye (maddeye) katılma düzeyinizi “Kesinlikle Katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kısmen Katılıyorum”, “Katılıyorum” ve “Kesinlikle Katılıyorum” seçeneklerinden size uygun olanını çarpı işaretiyle (X) belirtmenizdir. Elde edilen veriler yalnızca bilimsel bir araştırmada kullanılacaktır.</p> <p>1- Hiç katılmıyorum 2- Katılmıyorum 3- Kısmen katılıyorum 4- Katılıyorum 5- Tamamen katılıyorum</p>						
1	Kendimi bir gruba ait hissetmediğim zaman kötü hissederim.	1	2	3	4	5
2	Düşüncelerini benimsediğim grupları her koşulda desteklerim.	1	2	3	4	5
3	Kız veya erkek arkadaşımı seçerken dini inanç durumuna dikkat ederim.	1	2	3	4	5
4	Büyüklerimin benimle ilgili kararlarına itiraz etmeden uyarım.	1	2	3	4	5

EK-Ç: Etik Komisyonu Onay Bildirimi

Tarih: 19/10/2020
Sayı: 35853172-300-E.00001291379
0001291379

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Sayı : 35853172-300
Konu : Hanife DEMİR Hk. (Etik Komisyon İzni)

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 08.10.2020 tarihli ve E-51944218-300-00001274494 sayılı yazı.

Enstitünüz Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Bilim Dalı yüksek lisans programı öğrencilerinden **Hanife DEMİR**'in Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer KOÇTÜRK danışmanlığında yürüttüğü “Üniversite Öğrencilerinin Pandemi Dönemindeki Siber Zorbalık/Mağduriyet Durumlarının İncelenmesi” başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun 13 Ekim 2020 tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

e-İmzalıdır
Prof. Dr. Vural GÖKMEN
Rektör Yardımcısı

EK-D: Etik Beyanı

Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı bütün bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin bütününe kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

...../...../.....

(İmza)
Hanife DEMİR

EK-E: Yüksek Lisans Tez Çalışması Orijinallik Raporu

17/03/2022

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Başkanlığına,

Tez Başlığı: Üniversite Öğrencilerinin Pandemi Dönemindeki Siber Zorbalık/Mağduriyet Durumlarının İncelenmesi

Yukarıda başlığı verilen tez çalışmamın tamamı (kapak sayfası, özetler, ana bölümler, kaynakça) aşağıdaki filtreler kullanılarak **Turnitin** adlı intihal programı aracılığı ile kontrol edilmiştir. Kontrol sonucunda aşağıdaki veriler elde edilmiştir:

Rapor Tarihi	Sayfa Sayısı	Karakter Sayısı	Savunma Tarihi	Benzerlik Oranı	Gönderim Numarası
17/03/2022	165	270,202	21/02/2022	%12	1786278890

Uygulanan filtreler:

1. Kaynaklar hariç
2. Alıntılar dâhil
3. 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarını inceledim ve çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan eder, gereğini saygılarımla arz ederim.

Ad Soyadı: HANİFE DEMİR

Öğrenci No.: N19138361

Ana Bilim Dalı: EĞİTİM BİLİMLERİ

Programı: REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK

Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

İmza

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Doç. Dr. Nilüfer KOÇTÜRK

EK-F: Thesis/Dissertation Originality Report

17/03/2022

HACETTEPE UNIVERSITY
Graduate School of Educational Sciences
To The Department of Institute of Education Sciences

Thesis Title: Investigation Of University Students' Cyber Bullying / Victim Situations During The Pandemic Period

The whole thesis that includes the *title page, introduction, main chapters, conclusions and bibliography section* is checked by using **Turnitin** plagiarism detection software take into the consideration requested filtering options. According to the originality report obtained data are as below.

Time Submitted	Page Count	Character Count	Date of Thesis Defense	Similarity Index	Submission ID
17/03/2022	165	270,202	21/02/2022	%12	1786278890

Filtering options applied:

1. Bibliography excluded
2. Quotes included
3. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Educational Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Name Lastname: HANİFE DEMİR

Student No.: N19138361

Department: EDUCATIONAL SCIENCES

Program: GUIDANCE AND PSYCHOLOGICAL COUNSELING

Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

Signature

ADVISOR APPROVAL

APPROVED
Doç. Dr. Nilüfer KOÇTÜRK

EK-G: Yayınlama ve Fikrî Mülkiyet Hakları Beyanı

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme veya başka şekilde verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesi sine verdiğim bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikrî mülkiyet hakları mbende kalacak, tezimin tamamınınyadabir bölümünü gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisansvepatent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezimin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına ilişkin Yönerge**" kapsamında tezimin aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açıktır.

- o Enstitü/Fakülte yönetim kurulunun kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren 2 yıl ertelenmiştir.⁽¹⁾
- o Enstitü/Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren ... ay ertelenmiştir.⁽²⁾
- o Tezimin ilgililik kararı verilmiştir.⁽³⁾

...../...../.....

(imza)

Hanife DEMİR

"*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*"

- (1) Madde 6.1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılmaması veya patent alınması durumunda, tezdanişmanın önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kuruluna ilişkin süre ile tezini erişime açılmasının ertelenmesine karar verilebilir.
- (2) Madde 6.2. Yeniteknik, materyal ve metodların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3 şahıslar veya kurumlar arasında haksız kazanç, imkân oluşturabilecek bilgi ve bulgulariçere nte zler hakkındaki tezdanişmanın önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile ertelenmemesi üzere tezini erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7.1. Ulusal çıkarlar ve yaygın güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir*. Kurum ve kuruluşlar tarafından birliğin protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlerle ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kurulunun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulunun tarafından verilir. Gizlilik kararları tezler Yükseköğretim Kurulu tarafından bildirilir. Madde 7.2. Gizlilik kararları tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sisteminde yüklenir

* Tezdanişmanın önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun tarafından verilir.

